

รู้ไว้เสริมปัญญา และพัฒนาคบ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

อนุสรณ์

เด็กชายธนสิทธิ์ (ไก๋อู๋) บุญสันติสุข

๗ มีนาคม ๒๕๔๑

รู้ไว้เสริมปัญญา และพัฒนาคน

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๑ - มีนาคม ๒๕๕๑

๑,๐๐๐ เล่ม

- อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ เด็กชายธนสิทธิ์ (ไก่อู) บุญสันติสุข

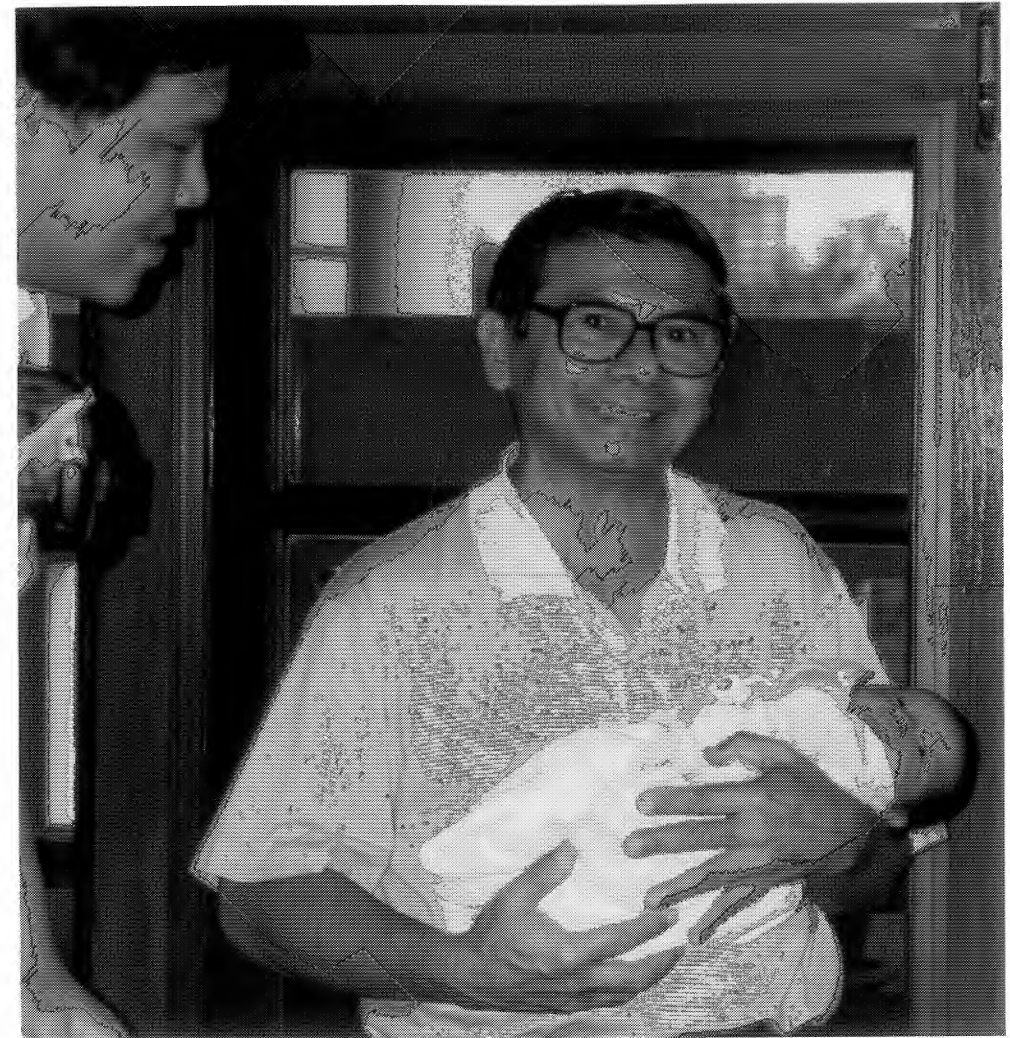
๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

๕๔/๖๗, ๖๘, ๗๑, ๗๒ ซอยจรัญสนิทวงศ์ ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์
แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทร. ๘๖๔๘-๐๔๓๔-๕, ๔๑๒-๕๘๘๗, ๔๑๒-๕๘๘๑

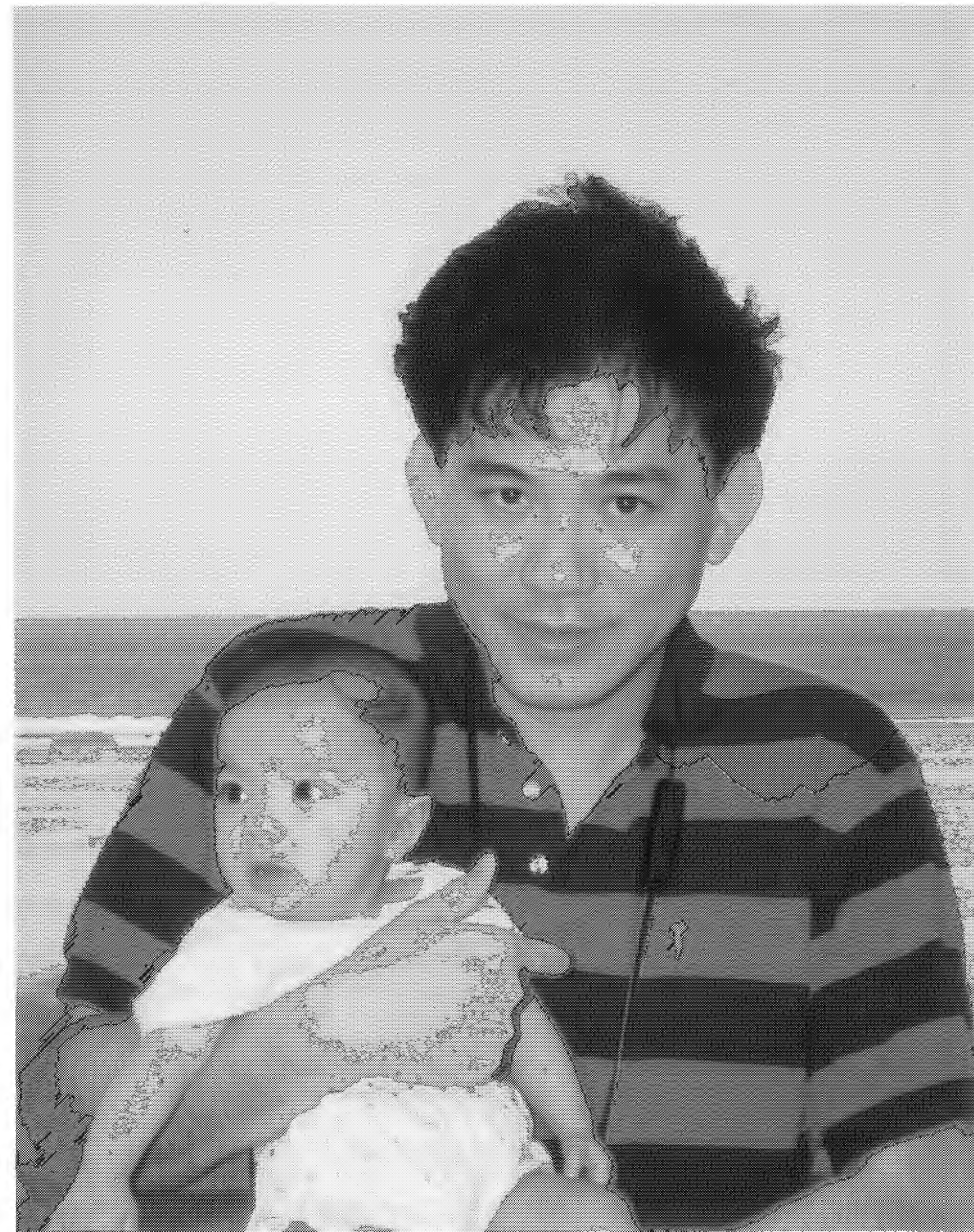
โทรสาร ๔๑๒-๓๐๘๗

เมื่อได้ไก่อู ลูกนำมาซึ่งความสุขใจให้ตาจ๋า

กับแม่จำ คอนอู๋อเมริกา

กับลุงต๋อย ผู้เสียชีวิตไถ่กู้ตลอด

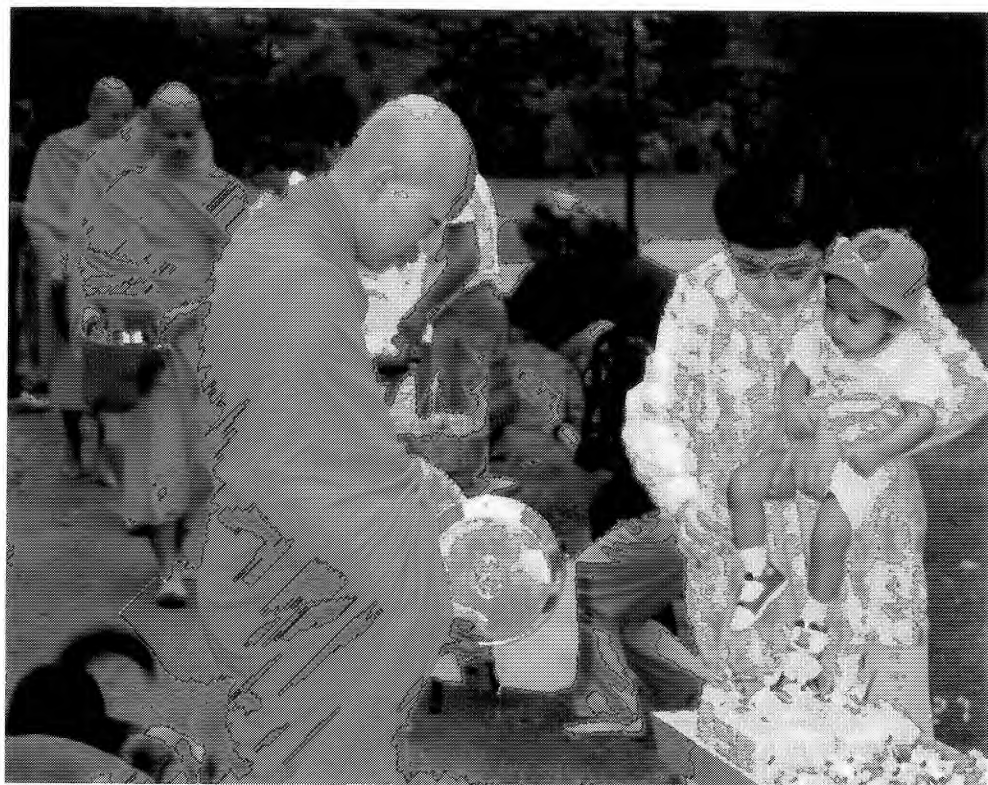
กับตาพงษ์ที่แสนใจดีและเมตตาเสมอมา

กับยายตุ๋ ที่เคยไม่ถูกกัน แต่เดี๋ยวนี้รักกันมากที่สุด

กับย่าจำ

ใส่บาตรกับแม่ในวันสำคัญทางศาสนา

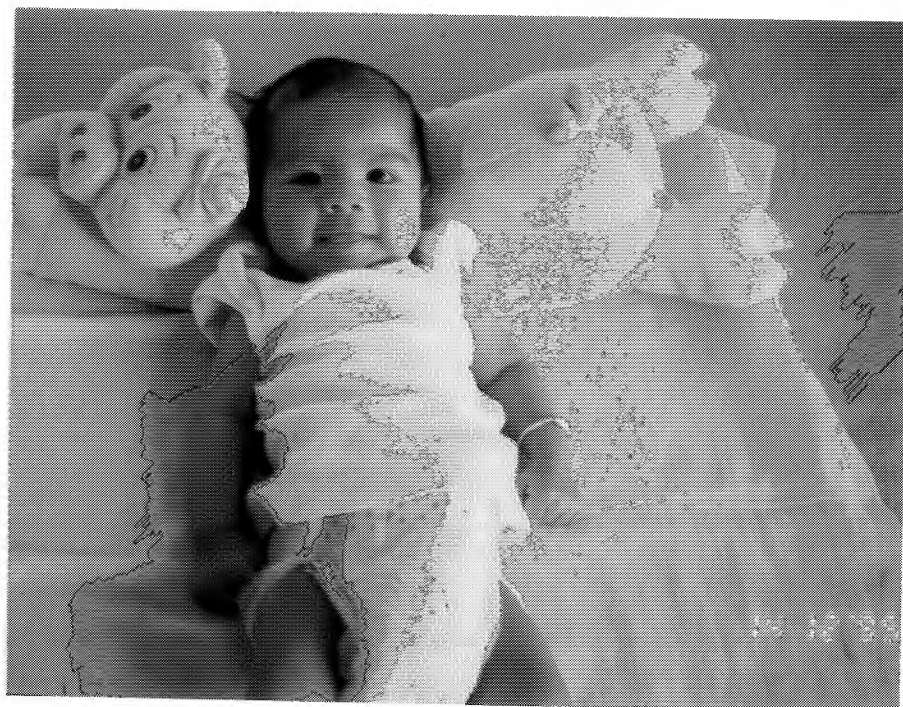

๑ เดือน

กราบลาไปผ่าตัดครั้งที่ ๑ ๒๓ พ.ย. ๓๔

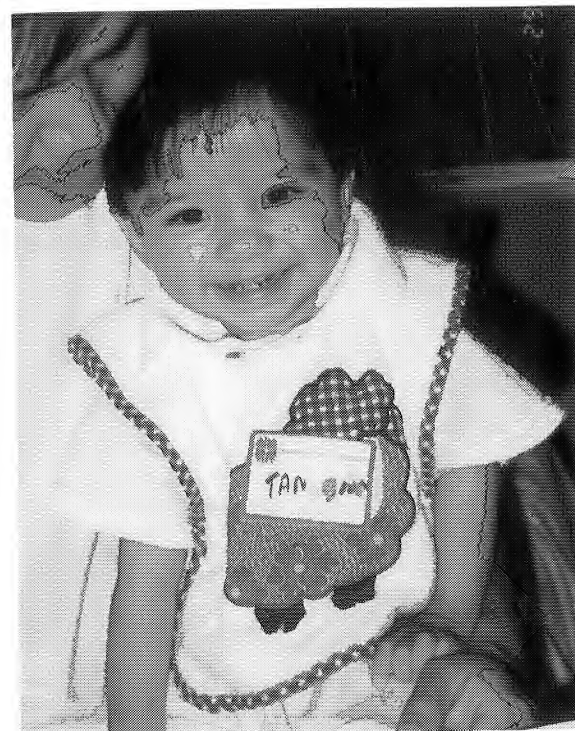
หลังผ่าตัดครั้งที่ ๒

กับพ่อจ๋า แม่จ๋า

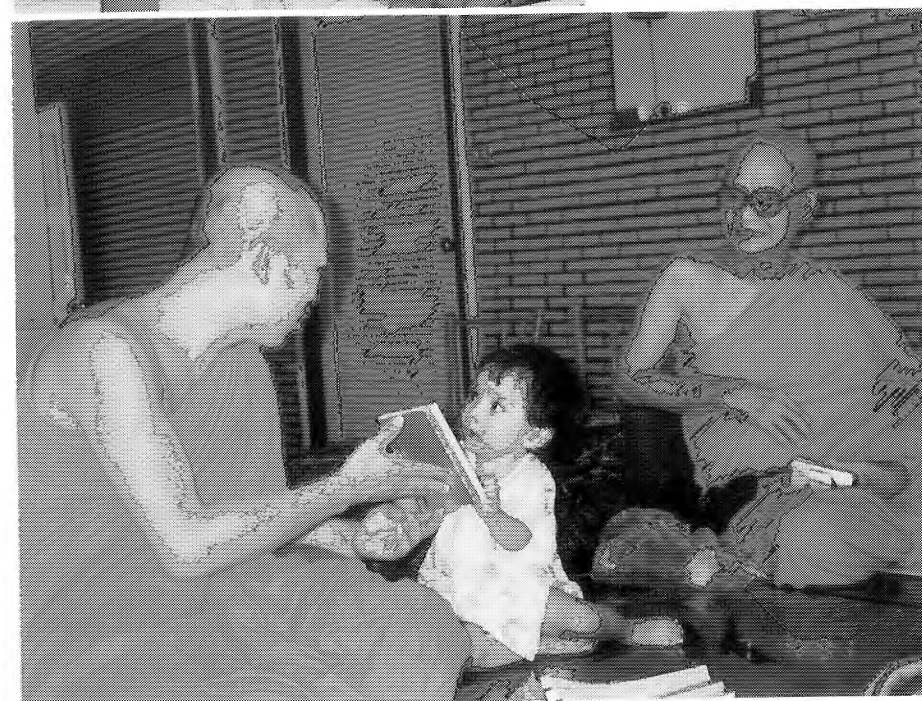
กับน้าตรีม น้าเอ๋ น้าอู๋ ไก่ก่อนไปผ่าตัดครั้งที่ ๓ และ ๔

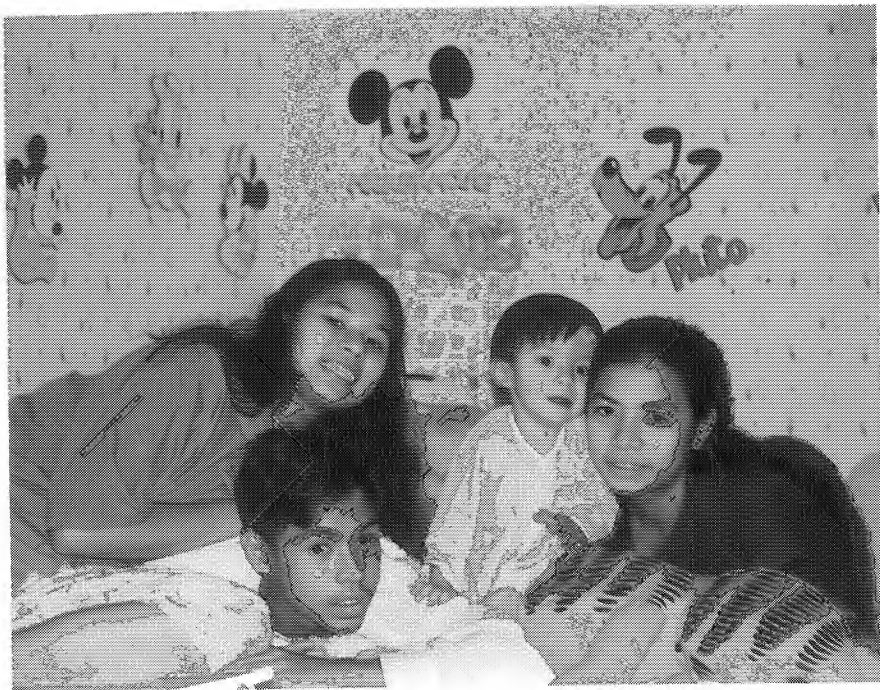
ไปร่วมกิจกรรมกับเด็กฝรั่ง
หลังการผ่าตัดที่อเมริกา

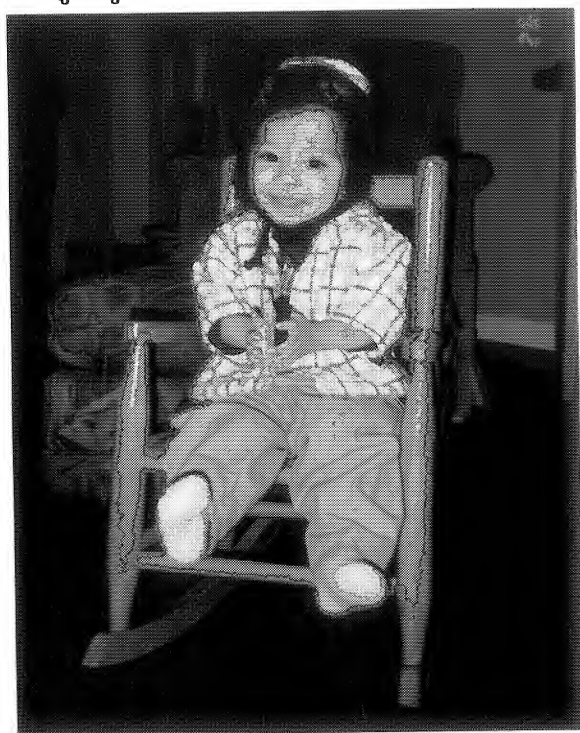
หลังการผ่าตัดครั้งที่ ๔
ที่ USA

ถวายรูปให้ท่านมหาตุ ผลงานการผ่าตัดครั้งที่ ๔ ที่ผ่านมา

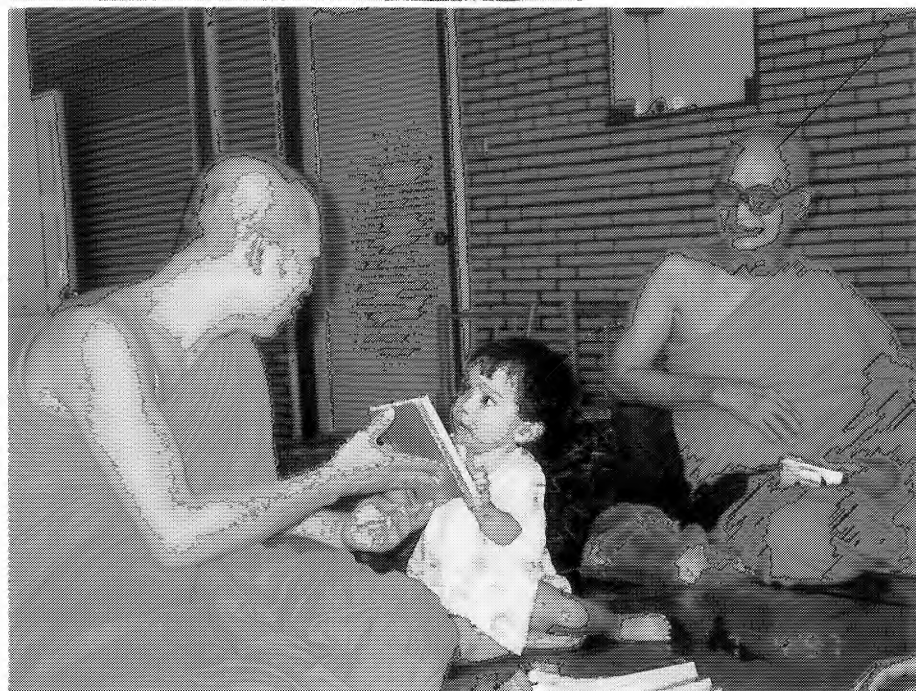
กับน้าตรีม น้าเอ๋ น้าอู๋ ก่อนไปผ่าตัดครั้งที่ ๓ และ ๔

หลังการผ่าตัดครั้งที่ ๔
ที่ USA

ไปร่วมกิจกรรมกับเด็กฝรั่ง
หลังการผ่าตัดที่อเมริกา

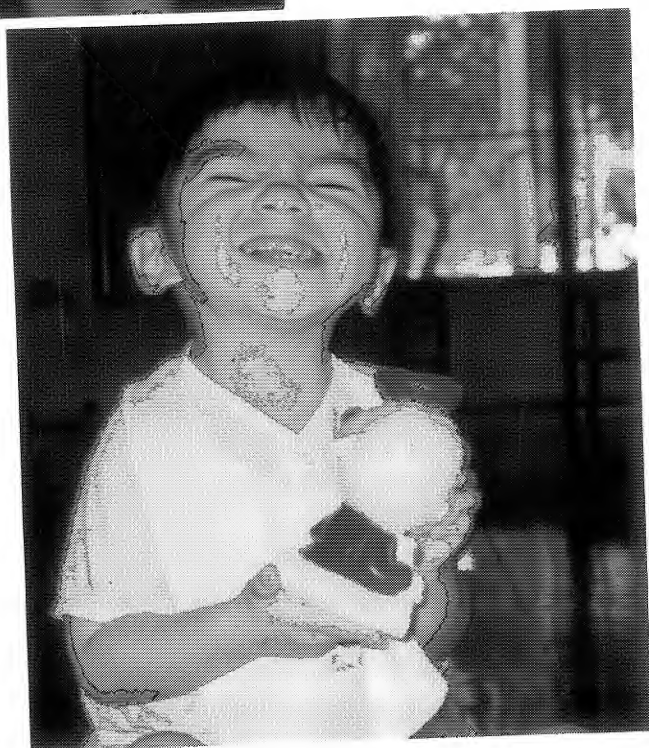
ถวายรูปให้ท่านมหาตุ ผลงานการผ่าตัดครั้งที่ ๔ ที่ผ่านมา

อยากเป็นหมีพูห์

ไปผสมโรงในงานวัน
เกิดคนอื่น

ถูกใจมากที่เบ็ด

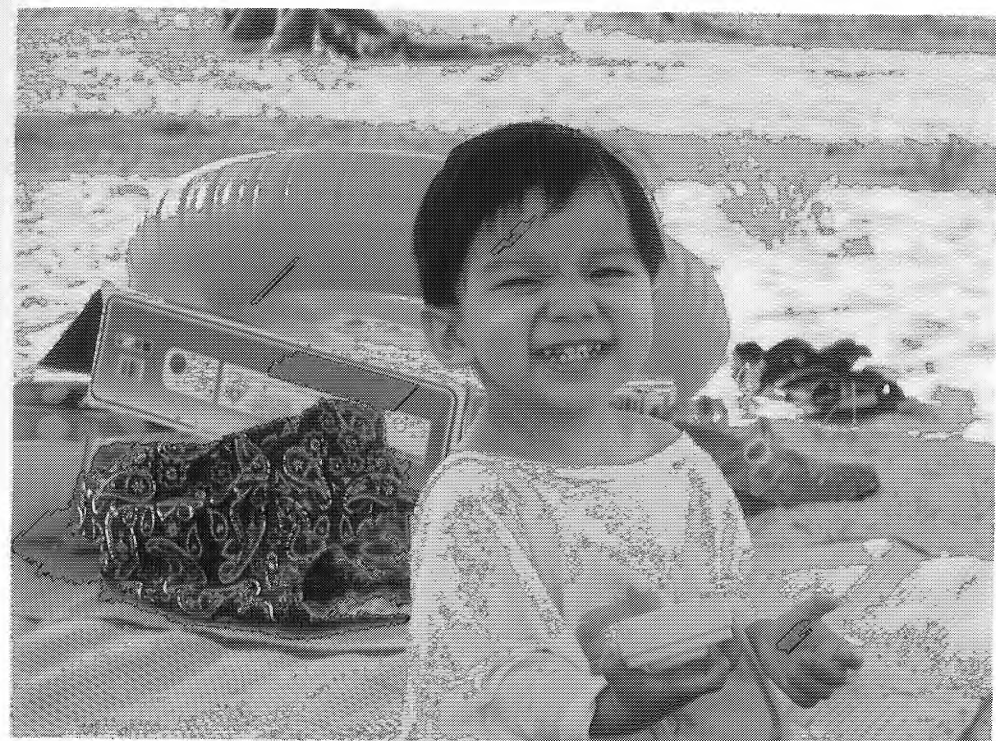
ชอบไปเล่นมาก

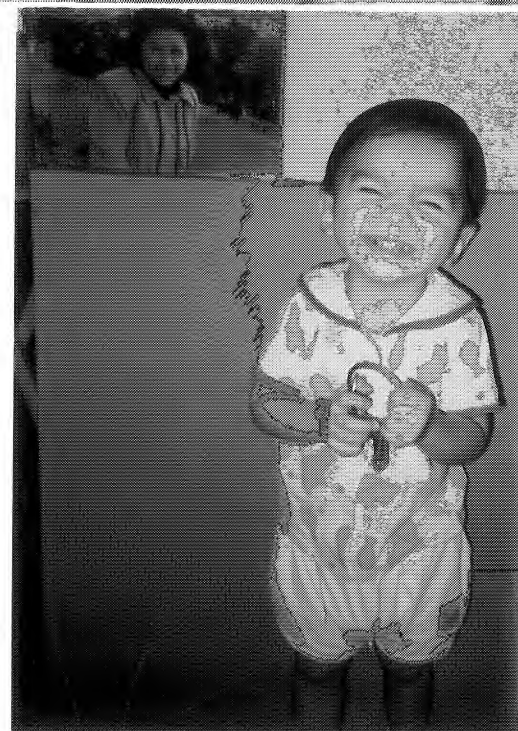
กับเพื่อน ๆ พี่บา พี่หมิน้อย

จะเป็นโนบิตะ

ไม่กล้าโดนทราย ต้องนั่งอยู่บนผ้าแห้ง ๆ

มาขอถ่ายรูปกับแม่จำ

นี่ใจ... นมของไกอู

รูปรวม ๓ คน พ่อ-แม่-ลูก ครั้งสุดท้าย

ความจริงที่เตือนใจ

ไกอูเป็นเด็กน้อยที่น่ารัก รูปร่างหน้าตาผิวพรรณดีมีเสน่ห์ ฉลาดพูด ถ้อยคำและท่าทีที่เจรจาแสดงให้เห็นว่ามีจิตใจอ่อนโยน อีกทั้งอยู่ในวัยเริ่มเล่นเริ่มจำ จึงเป็นดวงใจของตาเจิด เป็นสุดหัวใจของพ่อแม่ เป็นยอดรักของป้าตาทวดลุงป้าน้าอาและใครๆอีกหลายคน แม้ว่าไกอูจะมีร่างกายไม่แข็งแรงสมบูรณ์ มีทุกข์ภัยไม่สบายจากโรคประจำตัว แต่ความน่ารักก็ทำให้ความเจ็บป่วยนั้นกลับมาเสริมให้ทุกคนเพิ่มความห่วงใยต่อไกอูมากยิ่งขึ้น

เมื่อไกอูเกิดมาพร้อมกับปัญหาสำคัญทางร่างกายนั้น เหมือนบอกให้รู้ว่าไกอูจะมาอยู่กับตาเจิดกับพ่อแม่และคนรักทั้งหลายไม่นาน แต่ด้วยน้ำใจและริ้วแรงกำลังแห่งเมตตากรุณาที่พ่อแม่เป็นต้นได้ทุ่มเทให้ ไกอูก็เหมือนยึดขยายสัญญาที่จะอยู่ด้วยให้ยาวนานต่อมา สนองน้ำใจที่รักใคร่นั่นจนสุดกำลัง บัดนี้ ไกอูแจ้งให้ทุกคนทราบว่า ไกอูจะต้องจากลา ไม่สามารถต่อสัญญาได้ต่อไปแล้ว

ความพลัดพรากจากบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นความทุกข์ ยิ่งรักมาก เมื่อกายก็ยิ่งทุกข์ใหญ่หลวง แต่เมื่อคำนึงถึงความจริงของโลกและชีวิต หยั่งเห็นความเป็นอนิจจัง ที่สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย โน้มใจพิจารณาไปตามกระแสธรรม ความโศกเศร้าจึงค่อย ผ่อนคลาย จิตใจก็สงบลง แต่ความรักความเมตตายังคงหนักแน่นไม่ฉีกจาง จึงให้กำลังแห่งความรักนั้นเป็นแรงส่งความปรารถนาดีที่ตั้งใจมุ่งให้ไกอูมีความสุขในเบื้องหน้ายิ่งๆ ขึ้นสืบไป

ดาเจิดและพ่อแม่ได้แสดงออกแล้วซึ่งความรักความเมตตาต่อโก๋อู ได้ทำทุกอย่างเพื่อให้โก๋อูมีชีวิตที่ดีงามอย่างเต็มกำลังความสามารถ แม้โก๋อูจากไป พ่อแม่และดาเจิดเป็นต้น ก็ยังทำบุญกุศลส่งตามไปเป็น กำลังหนุน

หนังสือนี้เป็นประจักษ์พยานอย่างหนึ่งของพลังแห่งความรัก ความมีเมตตา นั่น เป็นสิ่งที่แสดงออกแห่งน้ำใจ และหวังให้เป็นอนุสรณ์ ที่ยืนนาน กับทั้งเหมือนเป็นที่โก๋อูได้ร่วมทำบุญกับพ่อแม่ปู่ตายาย เป็นต้น ในการบำเพ็ญธรรมทาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

หนังสือเล่มนี้ อันประกอบด้วยหนังสือเล่มย่อย ๒ เรื่องนำมา พิมพ์รวมกันคือ เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก กับ จิตวิทยาเพื่อการ พัฒนาคณะ ตามแนวธรรมชาติ และตั้งชื่อรวมเล่มใหม่ว่า “รู้ไว้เสริมปัญญา และพัฒนาคน” จะเป็นส่วนช่วยสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจให้เกิด สัมมาทัศนะ ที่จะนำมาซึ่งสัมมาปฏิบัติในหมู่ประชาชน แผ่ขยายบุญ กุศลให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไป

ขออำนาจกุศลจรรยาที่ทุกคน มีดาเจิดและพ่อแม่ของโก๋อู เป็นต้น ได้บำเพ็ญแล้วทุกอย่าง จงประมวลกันเป็นผลบุญที่อำนวยสุขสมบัติ ให้ โก๋อู (ด.ช.ธนสิทธิ์ บุญสันติสุข) มีความสุขสมบูรณ์เต็มสุดแห่งบุญวิสัย สมความตั้งใจของผู้อยู่ข้างหลังทุกคน

พระธรรมปิฎก

พร้อมทั้งพระสงฆ์แห่งวัดญาณเวศกวัน
และสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม

วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๔๑

ตอนเช้า ดาออกจากบ้านไปทำงานต่างจังหวัด โก๋อูยังไม่ตื่นนอน ดาก็ไม่ยากรบกวน ให้หลานนอนให้เต็มอิ่ม เมื่อวานโก๋อูยังแข็งแรง ปกติคุยเล่นกับดาอยู่ ไม่มีอาการป่วยไข้เลย พอดกตอนเย็นขณะเดิน ทางกลับเมื่อมาถึง อ.บางคล้า จ.ฉะเชิงเทรา ได้รับข่าวโทรศัพท์ให้ดาไป ร.พ.บำรุงราษฎร์ด่วน นึกสงสัย คนแจ้งบอกว่าโก๋อูป่วย ก็นึกว่าคงไม่ เป็นอะไรมาก แต่พอหลังจากนั้นอีกสักครู่ ก็ได้รับข่าวว่าโก๋อูสิ้นลมเสีย แล้วจิตใจดาสับสนมาก พอดาไปถึง ร.พ. พบหลวงพ่อก่อน ท่านมหา หลวงลุง และท่านสุรเดช คอยอยู่ก่อนแล้ว เห็นโก๋นอนหลับอยู่บนตักพ่ออย่าง มีความสุข หลวงพ่อก่อนแม่เมตตาให้โก๋อู ได้แสดงธรรมโปรดพ่อโก๋อูด้วย

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ สุดที่ดาจะระงับความโศกเศร้าเสียใจ ไว้ได้ ดาได้พยายามขมใจอย่างที่สุดแล้ว สงสารโก๋อูของดามาก การ สูญเสียครั้งนี้เป็นที่สุดแล้วในชีวิตของดา ดาตั้งความหวังไว้ว่า ใน บั้นปลายชีวิตของดาที่พอยังมีเหลือไม่มากนักนี้ ดามีหลานโก๋อูอยู่ด้วย ก็พอแล้ว เพราะโก๋อูทำให้ดามีความสุขได้ตามอัธยาศัยทุก ๆ วัน เมื่อ โก๋อูจากดาไปแล้วดาก็หมดสิ้นสิ่งที่มุ่งหวัง เราสองคนดาหลานมีความ รักผูกพันเอื้ออาทรต่อกันอย่างลึกซึ้ง ในเวลาอันสั้นเหลือเกิน ดาไม่ อาจจะหวังเหนี่ยวให้หลานอยู่กับดาดำใจปรารถนาได้

ขอหลานจงเดินทางไปสู่สุขภูมิ ในภพอันรุ่งเรืองกว่านี้ ดาจะขอ เก็บความบอบช้ำในจิตใจของดาไว้ จนกว่าดาจะพ้นภารกิจการจากภพนี้แล้ว ดาจะไปตามหาโก๋อูให้พบ เพื่อเราจะได้อยู่อย่างมีความสุขตามประสา ดาหลาน จนชั่วนิรันดร์ ถ้าโก๋อูมีโอกาสกลับมาเยี่ยมดาดบ้าง ดาคิดถึง

จาก ดาเจิดที่รักหลานโก๋อูเท่าชีวิต

จากยายทวด

คุณยาย แสนอาลัยไถ่หลานรัก ต่อไปนี้ไม่มีใครเรียกยายว่า ยายชวดอีกแล้ว กุศลผลบุญมีจริงขอให้ลูกไปเกิดที่ดีกว่านี้

อุหลานรักของยายวา

ครั้งแรกที่อุลิมดาอุยานั้น ยายรู้สึกรักผูกพันกับอุเหลือเกิน อุเป็นเด็กมีบุญมาก ที่ได้เกิดในตระกูลที่ดีพร้อม ทั้งหลิมสุนทร และบุญสันติสุข อุได้รับความเมตตากรุณาอย่างเหลือล้นจากพระเดชพระคุณท่านพระธรรมปิฎก และท่านพระครูทั้งสอง อุเกิดมาให้ความสุขสดชื่นกับคุณพ่อคุณแม่ คุณตา คุณยาย คุณยายทวด คุณลุง คุณป้า คุณอา คุณน้า และคนรอบข้างในเวลาสั้นนัก ทุกคนจึงอาลัยรักอุมากเหลือเกิน ในการจากไปของอุ ยายวาเชื่อมั่นว่า อุไปสู่สุคติภพ ด้วยบุญกุศลแห่งครอบครัวทั้งสอง อุจากไปอย่างสงบ ใบหน้าเหมือนหลับสนิทมีความสุขยิ่งนัก ยายขอให้อุมีความสุขในสุคติภพตลอดไป

จากยายวา

ถึงลูกอุ ดวงใจของพ่อ

พ่อไม่นึกว่า พ่อจะต้องมาเขียนบันทึกถึงลูกของพ่อ พ่อไม่
อยากเขียนเพราะมันแสนทุกข์ทรมานใจพ่อมากที่สุดในชีวิต พ่อเขียน
เพื่อดวงใจน้อยๆ ของพ่อ ที่เราสองพ่อลูกมีความรู้สึกความผูกพันที่ดี
ต่อกันตลอดอายุลูก ลูกเปรียบเสมือนดวงใจของพ่อ พ่อถามลูกว่า
รักพ่อไหม? ลูกจะตอบพ่อว่ารักพ่อจำ เมื่อถามลูกว่ารักพ่อมากไหม?
ลูกจะตอบว่ารักมากๆ พ่อถามลูกว่า ใครคือดวงใจของพ่อ? ลูก
ก็ต้องว่าพ่อจำ พ่อถามลูกทุกวัน เราสองคนรักกันมาก ลูกอุรักพ่อ
จำมาก พ่อจำก็รักลูกอุมากที่สุดเช่นกัน ตลอดเวลาที่ลูกมีชีวิตอยู่ เรา
ฝ่าฟันชีวิตที่เจ็บปวดกันมาทั้งพ่อแม่อุ ไม่ว่าลูกจะผ่าตัดที่ออสเตอร์เลีย
หรือที่อเมริกาก็ตาม ยามใดที่ลูกอุเจ็บขึ้นมาลูกอุก็จะพบพ่อเป็นคนแรก
และพ่อก็จะชดเชยความสุขให้ลูกพ่อนึกเสมอว่าลูกอุเกิดมาต้องมาลำบาก
เจ็บปวด พ่อเลยให้ทั้งชีวิตจิตใจและเวลาทั้งหมดของพ่อให้ลูกอุ แต่ต่อ
ไปนี้ลูกอุของพ่อไม่ตื่นขึ้นมาแล้ว ไม่มีลูกอุคอยมาเรียก “พ่อจำ” เวลา
ลูกอุอยากเล่นหรืออยากได้อะไร ไม่มีลูกอุลุกขึ้นมาร้องให้ขอนมพ่อ
เวลากลางคืนอีกแล้ว ไม่มีตัวน้อยๆ ของพ่ออีกต่อไปแล้ว ลูกอุคงไม่รู้
หรือว่าพ่อทรมาน เจ็บปวดแค่ไหน ให้พ่อตายก่อนลูกอุยังดีเสียกว่า
ภาพต่างๆ ที่เราอยู่ด้วยกัน เราปฏิบัติต่อกัน มันตรึงอยู่ในหัวใจพ่อจำ
คนนี้ พ่อจำของลูกอุหมดสิ้นทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว พ่อทุ่มเททุกสิ่งทุก
อย่างหวังให้ลูกโตขึ้นจะได้เรียนรู้ และอยากได้อะไรก็ได้สมหวังไม่ต้อง
รอหรือลำบากอย่างพ่อจำ พ่อนึกถึงลูกอุทุกลมหายใจของพ่อจำ

ลูกอุเป็นความทรงจำที่มีค่า และดีที่สุดของพ่อจำ และพ่อจำก็
หวังว่าลูกอุมีความสุขตลอดอายุขัยของลูก ขอให้ลูกรอพ่อจำด้วย พ่อ
จำจะตามไปดูแลลูกอุของพ่อเอง ขอให้ลูกอุอย่าร้องไห้ อย่าเจ็บปวดใดๆ

ทั้งสิ้นอีกเลย ขอให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่คิดเลวร้ายต่อไปนี้ให้มาอยู่กับพ่อ
จำแทนเดอะลูกรัก

พ่อรักดวงใจของพ่อดวงนี้มาก พ่อเสียใจมาก พ่อเจ็บปวดมาก
พ่อทรมานมาก ขอให้ลูกรักของพ่อรับรู้ความรู้สึกที่ดีจากพ่อจำ ต่อลูก
ที่รักของพ่อด้วย

ดวงใจของพ่อจำ
พ่อจำ

จาก ป้าแปด ป้าที่รักลูกไก่ อุจไม่สามารถเปรียบได้กับสิ่งใดทั้งนั้น
ไก่ หลานรักของป้าแปด

ต่อไปนี้อาจไม่มีอุให้ป้าได้เรียกอย่างนี้อีกแล้ว มันเร็วเกินไปที่
จะทำใจได้ มันเหมือนฝัน แต่เป็นฝันที่ร้ายที่สุดในชีวิตป้า ป้ารักอุมาก
อุเป็นเด็กที่พิเศษที่สุด ไม่ดี้อ พุดรู้เรื่องเหมือนเด็กโต จิตใจดีงาม เป็นที่
รักของทุกคน และเป็นเพื่อนเล่นของป้าคนเดียว อุ จะอยู่ในใจป้าแปด
คนนี้อย่างตลอดกาล

และคิดถึง
รักมากที่สุด
ป้าแปด

จากใจแม่จำ ‘แม่อ้วนตุ้ตะ’ ของลูกไก่

๒ มี.ค. ๔๑

เวลา ๒๙ เดือนเต็ม ที่ทำให้เกิดความผูกพันระหว่างเรา แม่จำ
กับ ลูกไก่ สำหรับคนอื่นแล้ว ช่วง ๒ ปี ๕ เดือน ดูเหมือนมันสั้นนัก
แค่นี้จากกันเดี๋ยวก็ลืม แต่สำหรับแม่กับลูกไก่ มันเหมือนกับว่าเรา ๒
คน ได้ผูกพันกันมามากกว่านั้น อาจจะเป็น ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี หรือ
อาจจะ ๑ ซาติ ก็ได้ เราต่อสู้กันมาเพื่อยื้อ เพื่อยื้อ เพื่อยื้อชิง เหมือน
แม่กำลังเล่นเกมสโระไรซ์กันอย่าง โดยมีชีวิตลูกเป็นเดิมพัน ผลัดกันรุก
ผลัดกันรับตลอดเวลา ลูกก็เป็นฝ่ายแม่เสมอ... แล้วทำไมล่ะ...หนนี้ลูก
กับท่านมัจจุราชมายอมอยู่ฝ่ายแม่ ลูกดัดรอนทั้งแม่ไปก่อนทำไม ลูก
กำลังน่ารักมาก

ตอนเช้า ลูกจะตื่นมาแต่เช้า มาอ้อนพ่อจำขอกินนมสักขวด
แล้วก็นอนเล่น จนเบื่อ ก็จะหันมาเรียก “แม่คับ แม่คับ” มีแต่เพียงช่วง
หลัง ที่ลูกเรียกแม่ว่า “แม่จำ แม่จำ” เมื่อแม่หันมาก็จะยิ้มดาหยิให้ทุก
เช้า เรา ๒ คนจะพากันออกจากห้องนอน มานั่งเล่นกันซักแป๊บ แล้วไก่
อุก็จะเป็นคนบอกว่า “แม่..แม่..อี..อี” แม่ก็พาอุไปเข้าห้องน้ำ ล้างหน้า
ล้างตา เรียกร้อย ก็ออกมาแปรงฟัน กินยาตอนเช้า คราวนี้แม่ก็จะ
ทำที่นอน เอาขวดนมไปแช่น้ำยาเตรียมล้าง เปลี่ยนน้ำยาในกระป๋องผ้า
ซักของลูก เช็ดถู ส่วนลูกก็จะนอนไขว่ห้างดูดน้ำจากขวดไปดูทีวีดิโนเสาร์ไป
เรื่องโปรดก็คือ ฟิน็อคคิโอ ที่หุ่นไม้สละชีวิตช่วยพ่อของเค้าจนตายแล้ว
นางฟ้าจะเสกให้เค้ากลับมาและเป็นเด็กจริงๆ เค้าชื่นชอบมาก เป็น
เรื่องแรกที่เค้าได้ดู เค้าจะเรียก “...ฟ้า ฟ้า...มา” หมายถึงนางฟ้ามา
แม่ก็ถามว่าเค้ามาทำไม ลูกก็จะตอบว่า “ปัง ปัง” แล้วทำนิ้วชี้ที่เล็กสั้น

นำเอ็นดูเหลือเกิน ซื้อออกไปแทนไม้วิเศษของนางฟ้า เค้านลาด รับรู้
เรียนรู้ได้เร็วมากเกินคาดของทุกๆ คน ทั้งๆ ที่เค้าผ่านช่วงเลวร้ายของ
ชีวิตมาแล้ว หลายครั้งเหลือเกิน

ตั้งแต่อายุ ๒ เดือน พ่อจ๋าแม่จ๋า ลุงต๋วย ยายตุ้ ก็หอบหิ้วลูกโก๋
ไปรับการรักษาที่ ออสเตอร์เลีย ลูกโดนผ่าไป ๒ ครั้ง แม่ร้องไห้จนคิดว่า
ไม่อยากทรมานลูกอีกแล้ว แต่ลูกก็ยังอดทน ผ่านพ้นมาได้ มาอยู่ให้แม่
ชื่นชม พออายุ ๑๕ เดือน ลูกก็อาการกำเริบ ทุรุดลงไปอีก คราวนี้ พ่อจ๋า
แม่จ๋า ลุงต๋วย ก็พาลูกไปไกลกว่าที่เก่าอีก ไปหวังที่ฝั่งข้างหน้า หมอที่
เก่งที่สุด เราใช้เวลาเดินทาง ๒๕ ชั่วโมง กว่าจะถึง ลูกทำให้แม่แทบ
ประคองสติไม่อยู่ ลูกเกือบจากแม่ไปตั้งแต่ตอนอยู่บนเครื่องบินแล้ว แต่
ก็เหมือนโชคชะตายังลงโทษแม่ไม่พอ ท่านคือนชีวิตที่ดูมีความหวังเรื่อง
รองขึ้นมาจากขอบฟ้าด้านหนึ่ง ให้ได้เห็นแสงเงินแสงทอง แต่กว่าจะพ้น
วิกฤตนี้มาได้ ลูกโก๋ของแม่ก็ต้องโดนบาปเคราะห์ เจ้ากรรมนายเวร
ลงโทษทัณฑ์อีก ลูกต้องผ่าอีก ๒ ครั้ง คราวนี้ทั้งๆ ที่หมอบอกแม่จ๋า
แล้วว่า อาจจะต้องมีครั้งต่อไป เพราะอาการของลูกเป็นชนิดซับซ้อน
มากเหลือเกิน แต่อาจจะอีกหลายปี แม่มองไปที่ขอบฟ้า แม่เห็นพระ
อาทิตย์กำลังทอแสงขึ้นมา เห็นขอบแห่งความสว่าง เห็นส่วนหน้าของ
ดวงกลมโต ที่กำลังแผ่พลังเมฆหมอกร้ายมาแล้ว แม่มองไปบนฟ้า
ท้องฟ้านั้นใส ไม่มีเมฆอีกแล้ว มีก็เพียงกลุ่มเล็กน้อยเท่านั้น กว่าที่จะถึง
เวลาที่หมอบอกเล็กน้อยเหล่านั้นจะมาดบังอีกครั้ง ดวงอาทิตย์ดวงน้อยนี้
ก็คงจะฉายแสงอันแรงกล้า ทะลุเมฆกลุ่มบางๆ เหล่านั้นได้

แล้วทำไม ไม่มีใครรู้เลยว่า จะมีสุริยุคราส มาฉับพลัน

วันนั้นวันอาทิตย์ เราพ่อแม่อยู่กันพร้อมหน้า แม่ไปตลาดซื้อ
กับข้าว ลูกอยู่บ้านกับพ่อจ๋า ไม่ดีอ ไม่เกร ก่อนไปตลาดแม่แปรงฟัน
ให้ลูกเรียบร้อย กลับมาแม่ก็มาป้อนยาลูก ลูกอาบน้ำเสร็จเรียบร้อย

แล้วพ่อจ๋าทำให้เราก้อยู่บ้านกันทั้งวัน ลูกโก๋อยู่กับพ่อเดินไปเยี่ยมยายชวด
ยายพร ซักพักก็กลับมา แม่เฝ้าเฝ้าไม่สังเกตว่าในวันนี้ลูกไม่ค่อยวิ่งเล่น
ตลอดเวลา แม่ชะล่าใจ เพราะทุกวันหยุด ถ้าลูกอยู่กับพ่อจ๋า ลูกจะไม่
ยอมเดิน เออะอะไรก็พ่อจ๋า อุ่มๆ ก่อนเที่ยงลูกหลับ เพราะเล่นกับน้ำอุ่น
แล้วเลือดกำเดาออกก็เลยงอแงหลับไป ป้าเปิดมาตอนบ่ายกว่าๆ แล้วเรา
๔ คน ก็ไปรับยาจ๋า ที่บ้าน เจอป้าตุ้ม เข้าซื้อยาไปป้าตุ้มก็ไม่ยอมไปด้วย
บอกว่าต้องไปสระกับยามี เราก็ก็นั่งดูลูกที่บ้าน เพื่อพาโก๋ไปเล่นกับ
พี่เน พี่มิม ไปถึงลูกก็สนุกกันที่กับ พี่เน พี่มิม เล่นปั้นดินน้ำมัน โดยมี
ป้าเปิดเป็นหัวหน้าทีม ซักพักลูกก็งอแง เรียกหาพ่อจ๋าๆ ร้องไห้ และก็
ขี้หู่ ขี้ตา หยีตา หาว เหมือนว่า ลูกคงอึดอัด พยายามกินน้ำ กินนม

พ่อจ๋าพาลูกขึ้นรถคันที่ ไปกันสุดชีวิตไปหาหมอ ใกล้ที่สุดคือ
บำรุงราษฎร์ตลอดทางลูกจ๋าของแม่อยู่ในอ้อมอกแม่ตลอด ลูกครางอื้อๆ
พอแม่ชวนคุย ถามว่าลูกปวดท้อง ปวดหัว ลูกก็ไม่ตอบ แม่ถามว่า
“ลูกหายใจออกมัย” ลูกส่ายหน้า แม่ก็ไม่เชื่อ ถามใหม่ว่า “โก๋ หาย
ใจออกมัยลูก” โก๋ก็โต้ตอบด้วยการส่ายหน้า แม่ใจหายวูบ ก่อนถึงโรง
พยาบาล ประมาณ ๕ นาที ลูกครางยาวๆ ออกมา ๑ ครั้ง แล้วก็ตัว
เหมือนบิดซีเกียจ แล้วลูกก็เกร็งไปทั้งตัว แม่ร้องเรียกพ่อจ๋า “พี่ ลูกไม่
หายใจแล้ว” แม่ก็ก้มลงเป่าทั้งจมูก ทั้งปาก บีบนวด กดหน้าอก บีบหัวใจ
พ่อก็ขับรถเหมือนคนไร้สติ เปิดกระจก บีบแตรตลอดทาง “ผ่ายปอด
เป่าไว้ เป่าไว้ คุณ” พ่อก็ยังตะโกนใส่แม่ แม่ทำไปร้องเรียกลูกไปตลอดทาง
จนถึงโรงพยาบาล เมื่อพยาบาลวิ่งมารับลูกไปจากอก แม่รู้สึกแล้วว่า
นั่นคือครั้งสุดท้ายที่เราจะได้กอดกันเช่นนี้ เหมือน ณ วันนั้น เวลานั้น
สุริยุคราสได้เกิดขึ้นเต็มดวง มันมืดมิด ตามแสงของกาลเวลาที่กำลัง
อ่อนแสงลง นกกาบินกลับรัง แล้วเรา พ่อจ๋า - แม่จ๋า ก็หมดโอกาสที่
จะประคองกอดลูกกลับรังของเรา อีกตลอดกาล

ไม่มีแล้ว เสียงหวานหวาน ที่ซัดซาน

ไม่มีแล้ว ความชื่นบาน ที่สดใส

ไม่มีแล้ว ว่าต้องสู้ สู้ต่อไป

ไม่มีแล้ว ยอดดวงใจ ลูกไก่

ลูกช่างเปรียบดังเทพประทานมาให้พ่อจ๋า แม่จ๋า จริงๆ ลูกนำความสุขอย่างอนงค์มาให้ครอบครัว แม่จะต้องห่วงกับโรคภัยที่เบียดเบียน แต่ตลอดมาลูกไก่ไม่เคยทำให้พ่อจ๋า แม่จ๋า คิดว่าเป็นเรื่องยุ่งยากอะไรเลย ลูกกินง่าย ๆ พอบอกว่า เป็นยาของคุณป้านางฟ้า ลูกก็ทานโดยดี บางวันลูกจะเกเร ดื้อ ไม่อยากแปรงฟัน พอโดนกล่อมนิตหน่อย ก็ยอม น่ารักมาก ช่างพูด ลูกไก่ฉลาดเกินวัยจริงๆ ทั้งๆ ที่วัยของเค้าควรจะเจริญเติบโตซำๆ ตามหลังเด็กปกติ แต่เค้าก็ฉายแววจฉลาดกว่าเด็กอื่นมาให้เห็น เค้าคิดภาษาของเค้าเอง พูดเสียงเล็กเสียงน้อยว่า จู้จี้ จู้จี้ จู้จี้ จู้จี้” แม่จ๋าถามลูกว่า ไก่ ลูกพูดภาษาอะไร ลูกก็ยิ้มอย่างภูมิใจ บอกว่า “กิด” ภาษาอังกฤษเธอ เค้าก็พยักหน้าแล้วยิ้ม “สา-อะ-กิด” เค้าพูดตาม เค้าจะพูดอวดทุกๆ คนในบ้าน เมื่อขอให้เค้าพูด เค้ากล้าจะแสดงออก

เค้ามีดาบคู่ใจ กับ โล่ เค้าจะเรียกว่า “หลาบ-หะ-คดี” (ดาบแห่งความดี) แล้วก็โล่แห่งอะไรเอ่ย “คุ-นะ-ท่า” เค้าจะตอบทันที เค้าจะเอาไว้ปราบเหล่าปีศาจทั้งหลาย ในการ์ตูนที่เค้าดู ดันตอมันมาจากเรื่องเจ้าหญิงนิทรา ซึ่งเด็กชอบมาก เจ้าชายเค้าก็บอกว่า “หล่อ” เหมือนใครครับลูก “เหมือนอู” เค้าก็จะตอบทันที เวลาที่ถึงตอนจบที่เจ้าชายไปช่วยเจ้าหญิง เค้าก็จะวิ่งไปคว้าหมอตั้วโปรด ที่เค้ารักมาก อยู่กับเค้ามาตั้งแต่เกิด แล้วก้มลงจูบจุมูกหนู วันสุดท้ายของเค้า แต่เช้าเค้านอนเล่น แล้วก็เรียก “แม่จ๋า แม่จ๋า” แม่หันไปดู “ว่าไงครับลูก” “รักหนู รักหนู อู” เค้าพูดพลางจูบหนูให้ดู แล้วกอดไว้ แม่เอามาให้ลูก

แล้ว หมู ๒ ตัวนั้น เป็นเหมือนความอบอุ่นที่ลูกจะได้รู้สึกว่ามีเพื่อนอยู่ตลอดไป รวมทั้งดาบและโล่ แม่ใส่ไว้ในโลงของลูกแล้วนะ ลูกไม่ต้องกลัวเหงาอีกแล้วนะ

ลูกคงจำเพลงที่ลูกมาโค้งขอเดินรำกับแม่ เหมือนเจ้าชายฟิลิปเดินรำกับเจ้าหญิงอโรรา ในเรื่องเจ้าหญิงนิทรา แม่เพิ่งจะได้มาคิดถึงเนื้อเพลงของมัน แม่เพิ่งได้คิด ทำไมนะลูกถึงชอบเพลงนี้มากเหลือเกิน ลูกปลุกแม่กลางดึกให้ ‘ลัลลา’ หมายถึงร้องเพลง แม่ร้องแต่ทำนอง ลูกก็โวยวาย บอกว่า “เนื้อ เนื้อ” แม่ต้องร้องเพลงนั้นจนจบ เรียกให้ร้องอยู่อย่างนี้ ไม่รู้จักพอ แม่ฝากให้ลูกไว้นะ แล้วแม่ก็จะเก็บไว้เป็นความทรงจำที่ดีตลอดกาล หลับ ผันดินนะ คนดีของแม่

“เคยได้เจอ ได้เคียงข้างกับเธอ ในฝันร่มเย็น”

เคยกอดเธอ และแววตาที่เห็น คุณเคยยังจำได้ไหมลิ้ม

อยากจะคอยสักวัน ความฝันจะเป็นจริง สุขใจชื่นชม

หากพบเธออีกครั้ง เธอคงชื่นชม ประทับว่ารักกัน

เป็นรักชั่ววันจันทร์ รักเราไม่ลืม”

เนื้อร้อง - ทำนอง จากนิทานเรื่องที่ชอบมากที่สุด “เจ้าหญิงนิทรา”

ขอबारมีทิวาสกัลพิภพ ความดีทั้งมวลที่แม่ได้ทำมา แม่ไม่เคยคิดโกงใคร ไม่เคยเอาเปรียบใคร แม่ตั้งหน้าตั้งตาสร้างกุศลตลอดมา ขอกุศลผลบุญทั้งหมด จงเป็นเสบียงติดตัวลูกไก่ (ธนสิทธิ์ บุญสันติสุข) เป็นพลังสำรอง ให้ลูกได้อยู่ในภพหน้าอย่างมีความสุข อย่าห่วงหน้าพะวงหลังนะลูก จิตลูกจะเศร้าหมอง หดหู่ไม่ดี ขอให้ความทุกข์ประดามี แม่ขอรับไว้เพียงคนเดียว

การกำเนิด ตั้งอยู่ ดับไปของลูก คือความทรงจำ...ตลอดไป

แม่จ๋า อาหารลูกไก่เสมอ

ไก่อูหลานรัก

นับแต่ที่ไก่อูลืมตาดูโลกขึ้นมา หนูได้รับการดูแลทะนุถนอม ประดุจแก้วตาดวงใจ และเป็นที่ยรักของทุกคน ไก่อูเป็นเด็กที่ฉลาด และน่ารักมาก แต่แล้วข่าวร้ายที่สุดก็เกิดขึ้นแก่ครอบครัวเรา เมื่อทราบว่าไก่อูมีความผิดปกติของหัวใจ และต้องผ่าตัดแก้ไขโดยด่วน ลุงตุ้ยได้เห็นสภาพความเจ็บปวดของไก่อูที่ได้รับจากการผ่าตัดถึง ๒ ครั้ง มันเป็นเรื่องทุกข์ทรมานที่แสนสาหัสจริงๆ ความทุกข์และความเจ็บปวดนี้มันมากเกินไปกว่าที่หลานตัวเล็กๆ จะรับได้ นับแต่นี้ไป ไก่อูจะไม่ต้องเผชิญกับความเจ็บปวด และทนทุกข์อีกต่อไปแล้ว ขอให้วิญญาณของหลานไก่อูได้ไปสู่สุคติภพในสรวงสวรรค์ด้วยเถิด

รักและคิดถึงไก่อูที่สุด
ลุงตุ้ย + ป้าเอ็ก

พี่รักน้องไก่อู
พี่คิดถึงน้องอูมาก
ขอให้น้องไก่อูมีความสุข
ป

จาก
พี่เน และ พี่มิม

ไม่มีอีกแล้วคนที่คอยโทร.ไปตามป่าดุ่มให้มา “เล่นกับอู ดุ่มแตก”

น้องอูหลานรัก

วันแรกที่น้องอูลืมตาดูโลกท่ามกลางความดีใจของพวกเราทุกๆ คน ป่าดุ่มเฝ้าดูการเจริญเติบโตของหนูที่แวดล้อมด้วยความรักจนหมดหัวใจ จากคุณตา พ่อ แม่ และพวกเรา ลูกอูเป็นเด็กที่มีจิตใจงดงามเหลือเกิน และเป็นเด็กที่อ่อนโยน เวลาป่าดุ่มซื้อขนมมาฝาก ลูกจะป้อนคนรอบข้างทุกๆ คนก่อน และลูกจะทานเป็นคนสุดท้าย ทุกครั้งที่ป่าดุ่มทำให้หนูหัวเราะได้ ป้ามีความสุขกว่าหนูหลายเท่า ลูกต่อสู้ชีวิตอย่างอดทน กล้าหาญ ด้วยกำลังใจจากพวกเราทุกๆ คน หลายครั้ง โดยเฉพาะจาก พี่เน พี่มิม ซึ่งจะคอยสวดมนต์ให้หนูหายจากการป่วย ลูกโชคดีเหลือเกินที่ได้รับความรักจนหมดหัวใจจากพวกเราทุกๆ คน และลูกจะอยู่ในใจของป้า และทุกๆ คน ตลอดกาล

รักลูกจาก
ป่าดุ่ม

จากน้าเอ็ก กับพี่แซนต้า

ไก่อูหลานรัก

ไก่อูก็เปรียบเสมือนเป็นหลานของน้าเอ็ก เพราะน้าเอ็กกับแม่ของไก่อูเป็นยิ่งกว่าเพื่อน เปรียบเสมือนญาติกัน น้าเอ็กก็เห็นไก่อูมาตั้งแต่ยังเล็กๆ รู้เรื่องราวสุขภาพของไก่อูมาตลอดทุกครั้งที่ได้ไปผ่าตัด และคอยส่งกำลังใจให้เสมอ เมื่อน้าเอ็กได้ทราบข่าวของไก่อู น้าเอ็กก็ใจมาก ไม่คิดว่าจะเร็วขนาดนี้ เพราะครั้งล่าสุดที่ป้าเอ็กพาพี่แซนต้ามาเล่นกับไก่อู ไก่อูก็ยังแข็งแรง และร่าเริงอยู่เลย แต่น้าเอ็กก็อยากบอกกับไก่อูว่า ไก่อูได้ไปสบายแล้ว ตลอดระยะเวลา ๒ ปี ๕ เดือน ที่ไก่อูมาอยู่กับแม่นก ไก่อู

ได้นำความสุขความร่าเริงมาสู่ครอบครัวของแม่นก ต่อไปนี้หน้าเอ้กับ
พี่แซนต้า ก็คงจะต้องคิดถึงโก๋อู่มาก หน้าเอ้บอกพี่แซนต้าว่า โก๋อูไปอยู่
บนสวรรค์แล้ว โก๋อูคงอยู่สบาย แต่ไม่ว่าโก๋อูจะอยู่ที่ใดก็ตาม โก๋อูก็จะ
ยังคงอยู่ในใจของพวกเราตลอดไป

รัก
หน้าเอ้ + พี่แซนต้า

จากพี่ทบ คนที่ลูกรักมาก และพี่ทบก็รักลูกอู่มากเช่นกัน
ถึงโก๋อู

โก๋อูครับ ขณะที่พี่ทบกำลังคิดถึงโก๋อูอยู่นี้ พี่ทบไม่รู้ว่า โก๋อูอยู่ที่
ไหนแต่ไม่ว่าโก๋อูจะอยู่ที่ไหนก็ตาม พี่ทบยังรักและคิดถึงโก๋อูอยู่ตลอดเวลา
พี่ทบดีใจมากที่สุดที่พี่ทบได้ดูแลโก๋อู ถึงแม้ว่าจะเป็นเวลาอันน้อยนิดก็ตาม
แต่โก๋อูก็ทำให้พี่ทบมีความสุข กับการที่ได้เลี้ยงโก๋อู แล้วก็ภูมิใจมาก

พี่ทบอยากให้เวลาย้อนกลับได้ โก๋อูกับพี่ทบจะได้ร่วมกันทำ
กิจวัตรประจำวันกันเหมือนเช่นเคย แต่เป็นไปไม่ได้ พี่ทบรู้ดี พี่ทบจะ
ขอเก็บความทรงจำที่ดีของเราสองคนไว้ตลอดไป และพี่ทบขอให้โก๋อู
ของพี่ทบนอนหลับให้สบาย และขอให้โก๋อูจงไปสู่สุคติ

รักและอาลัยโก๋อู

จากพี่ทบ

๑ มีนาคม ๒๕๔๑

โก๋อูหลานรัก

ช่วงเวลาที่อยู่มาอยู่กับพวกเรามันช่างสั้นนัก ทุกคนมีความสุข
มากเมื่ออยู่มาอยู่ด้วย ถ้าอูจะกลับมาอีก ก็มาอยู่กับพวกเราอีกนะ

รักลูกอูมาก
น้ำดื่ม

จากน้ำอู ที่ให้ความสุขกับลูกเป็นครั้งสุดท้าย เล่นสั สู้ ฟันดาบกับลูก
ถึงโก๋อู

น้ำอู และทุกคนคิดว่า เจ้าไปสบายแล้ว จากไปอย่างมีความสุข
จากที่ตลอดระยะเวลา ๒ ปีที่ผ่านมาได้มาอยู่กับครอบครัวเราในบ้านของเรา
ทำให้ทุกคนที่รู้จักมีความสุข ผมคิดถึงชื่อเจ้าอูเมื่อไหร่ ก็คิดถึงแต่
รอยยิ้มสดใส และเสียงหัวเราะอย่างสนุกสนาน แต่ตอนนี้ อูก็จากไปแล้ว
ไปยังที่ที่ไม่มีใครรู้จัก อย่างน้อยผมก็รู้ว่า โก๋อูจะไม่ทรมานจากโรคร้าย
ใดๆ อีกต่อไปแล้ว และจากไปอย่างสนุกสนาน เมื่อเช้าก็ยังเล่นกับผม
อยู่เลย ความตายเป็นสิ่งที่เราไม่รู้ว่าพรากชีวิตใครไปเมื่อใด ขอแผ่
ส่วนกุศลผลบุญของผมให้เจ้าอูด้วย ขอให้อูมีความสุข

น้ำอู

จากป้าอิด ที่ลูกชอบไล่ยิง

โก๋อู เป็นเด็กน่ารักมาก วานอนนอนง่าย ไม่ดิ้อ ไม่ชน จะไม่
หวงของกิน แต่หวงของเล่น เห็นหน้าป้าอิดก็จะบอกว่า ยิงๆ ถ้าแกล้ง
ตาย โก๋อูก็จะชอบใจ และก็หัวเราะ เป็นเด็กฉลาดเอาใจเก่ง โก๋อู หลานรัก
จากป้าอิด

จากเพื่อนมดู่ริของลูก ที่เค้าชอบมาแหย่ลูกให้ลูกพูดเสมอว่า “ดินอม ดิน
อม แทงนอม แทงนอม นอมแกล้งอู”

จากการที่เพื่อนมได้ใกล้ชิดเล่นกับน้องไก๋อู แล้วรู้สึกว่ามันเป็น
เด็กน้อยที่น่ารักแบบสุดๆ เพื่อนมก็จะเก็บสิ่งที่ดีๆ และความทรงจำถึง
น้องไก๋อูชั่ววันรันดร์ ถึงน้องจากไปสู่ภพใหม่ เพื่อนมขอให้มันมีความสุข
ร่างกายและใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ เป็นเด็กน้อยที่ฉลาดๆ และน่ารัก พี่
นอมขออธิษฐานให้พระเจ้าโปรดให้เป็นจริงนะจ๊ะ

รักน้องไก๋อูมาก ๆ จากใจจริง...
เพื่อนม

จากพี่ทองที่คอยเล่นกับลูก คอยมาฟ้องลูกว่า เพื่อนมแกล้ง แล้วลูกก็จะ
คว่ำดากับไล่ ไปสู่ พี่นอมใจจะ

ไก๋อูครับ พี่ทองรักไก๋อู ไก๋อูเป็นเด็กน่ารัก ขอให้ไก๋อูไปสู่สวรรค์
สิ่งไหนที่เคยล่วงเกิน ขอให้อโหสิกรรมให้กันและกัน

พี่ทอง

จากพี่หวัง คนที่เย็บชุดพี่หนู ๒ ตัว ที่เก่าดำ สกปรก เย็บให้ใหม่
“สวยงาม” ที่ลูกพูดเมื่อพบ พี่หนู ๒ ตัว ของลูกในสภาพใหม่ชุดสวย ๆ

รักไก๋อูครับ ขอให้ไก๋อูกลับไปสบาย เดินทางไปสู่สวรรค์ สิ่งใด
ที่ล่วงเกินกันและกัน ก็ขอให้อโหสิกรรมให้กันและกัน

พี่หวัง

สารบัญ

ความจริงที่เตือนใจ	(๑)
คำไว้อาลัย	(๓)
เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก	๑
๑ ไทยถือพุทธ ทำไมไม่เจริญ	๑
ฝรั่งเจริญเพราะอะไร	๑
ถูกบีบจึงเร่งพัฒนา เรียกว่าไม่ประมาทอย่างเทียม	๗
ไทยสบายแล้วมัวประมาท ฝรั่งขาดปัญญาที่เจริญไม่ตลอด	๑๐
เมื่อขัดแย้ง จำใจ จึงเจริญได้ไม่ยั่งยืน	
พระพุทธศาสนาบอกทางออกให้	๑๕
๒ ใช้ธรรมเพื่อก้าวไป ไม่ใช่เพื่อนอนสบาย	๑๙
ถ้าสันโดษเพื่อสุข ก็จบลงด้วยความขี้เกียจ	๑๙
สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพื่อบอมนแรง-เวลาไปทำงาน	๒๓
แสงสว่างใช้ส่องทางไปข้างหน้า	
แต่แสงสีใช้ล่อพาให้หลงวน	๒๖
ฝรั่งก็ผิด ไทยก็พลาด ต้องแก้ไขทั้งนั้น	๒๙
๓ ปฏิบัติธรรม ต้องให้สมดุล	๓๒
ธรรมอยู่ในระบบสัมพันธ์	
ถ้ามองแยกกระจาย ก็เห็นผิด ปฏิบัติพลาด ก่อผลเสียหาย	๓๒

เพื่อให้สังคมยั่งยืน คนต้องสัมพันธ์กันแต่พอดี	
มนุษย์ช่วยกันดี แต่ต้องรักษารธรรมไว้ด้วย	๓๗
ต้องมองหลักให้ชัด และปฏิบัติให้ครบ	
จึงจะพบทางรอดสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน	๔๓
ภาคผนวก.....	๔๗
จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน ตามแนวธรรมชาติ	๖๑
การพัฒนาคนเป็นระบบแห่งบูรณาการ	๖๔
การพัฒนาคนเป็นปฏิบัติการตามธรรมชาติ	๗๐
คุณภาพคนไทยที่ต้องพัฒนาให้ทันยุคสมัย	๗๕
พัฒนาอย่างมีคุณภาพให้โตเต็มคน	๘๑
เข้มแข็งเพื่อประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงเพื่อชนะแข่งขัน.....	๘๙
ต้องข้ามพ้นยากล่อมและสิ่งเสพติด ชีวิตและสังคมจึงจะไปรอด	๑๐๑
อารยธรรมยังไม่ไกล มนุษย์ยังต้องอาศัยสิ่งล่อม.....	๑๐๑
ต้องรู้จักออมแรงออมเวลา การพัฒนาจึงจะได้ผล	๑๐๕
เร่งรัดพัฒนาด้วยระบบสร้างความเครียด กับระบบสติปัญญา.....	๑๐๙
สุขของคนมีการศึกษา กับสุขของคนด้อยพัฒนา	๑๑๒

เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก

เรื่องที่คุณไทยควรเข้าใจให้ถูก*

- ๑ -

ไทยถือพุทธ ทำไมไม่เจริญ

ฝรั่งเจริญเพราะอะไร

มีผู้ถามว่า คนไทยนับถือพุทธศาสนาทำไมเมืองไทยจึงไม่พัฒนา อยู่ในสภาพอย่างนี้ แต่ฝรั่งนับถืออย่างอื่นกลับเจริญไปไกล

เรื่องนี้ก็มีแง่มุมพิจารณาหลายอย่าง ข้อสำคัญคือ หลักการใหญ่และลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับศรัทธา การนับถือเป็นไปโดยเสรี ให้ใช้ปัญญาพิจารณา โดยไม่ถูกผูกมัดด้วยข้อกำหนดตายตัวทั้งในด้านความเชื่อและการปฏิบัติ (อย่างที่ฝรั่งว่าพุทธศาสนาไม่มี dogma) คนจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้เพียงใดก็อยู่ที่การศึกษา หลักการและลักษณะนี้ ทำให้คนที่เรียกว่านับถือพระพุทธศาสนายังอาจจะอยู่ห่างไกลจากตัวจริงของพระพุทธศาสนาмаก ระดับของคนที่นับถือก็ห่างกันได้มาก และชาวพุทธก็ยังคงจะนับถืออะไรอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลมากยิ่งขึ้นกว่าตัวพระพุทธศาสนาเอง เพราะฉะนั้น

* แยกคัดมาเรียบเรียงจากตอนหนึ่งใน "พระธรรมทูตไทย เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่" (จัดทำได้ตามคำอาราธนาของคุณนพพร บุญยประสิทธิ์ ณ ๒๓ เมษายน ๒๕๓๙)

ประการแรก ไม่ใช่ว่าคนไทยเราจะเข้าถึงแนวทางของพระพุทธศาสนาทั้งหมดและทุกสมัย เราอาจจะพยายามเข้าถึงพุทธศาสนา และในบรรดาชาวไทยทั้งหมดนั้น บางส่วนอาจจะเข้าถึงบ้าง แต่คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าถึงในบางยุคสมัยคนอาจเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาเล็กน้อย แต่บางยุคสมัยก็อาจจะเห็นทางมาก โดยเฉพาะ

ประการที่สอง เพราะไม่บังคับความเชื่อนี้แหละ คนไทยจึงไม่นับถือเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อาจจะนับถือลัทธิศาสนาอย่างอื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย เช่น ศาสนาพราหมณ์ ไสยศาสตร์ และลัทธิผีสังเวทาลัทธิความเชื่อเหล่านั้น จึงเข้ามามีอิทธิพลด้วย บางอย่างก็ถึงกับก้าวล่วงล้ำเข้ามาปะปนในพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำ และก็อาจเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้คนทั่วไปอยู่ใต้อิทธิพล จึงไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักที่ชักนำชะตากรรมของสังคมไทยอย่างแท้จริง เรียกว่าคนไทยยังอยู่ใต้อิทธิพลของแนวความคิดและความเชื่ออย่างอื่นอีกมาก

มองในทางกลับกัน อาจจะพูดใหม่อีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาช่วยมาได้แค่นี้ หรืออาจจะตั้งคำถามใหม่ว่า ทำไมพระพุทธศาสนาจึงช่วยมาได้เพียงแค่นี้ และ

ประการที่สาม ยังมีองค์ประกอบและปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทางลัทธิศาสนาหรือความเชื่ออีก เช่นปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมเป็นต้น

สภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ดีมีสุขท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแวดล้อม เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับปวงชนหมายความว่า มนุษย์ปวงชนจะดิ้นรนชวนขวายต่อเมื่อมีทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคาม ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า ในอารยธรรมตะวันตกนั้น ปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความเจริญก็คือการถูกทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม

กล่าวคือ ความขาดแคลนปัจจัยสี่และความบีบคั้นของภัยธรรมชาติ เช่นความหนาวเย็นที่รุนแรงถึงขนาดที่หาผ้าไม่ได้เก็บป้องกันแล้วชีวิตจะอยู่ไม่ได้

สำหรับเมืองไทยเรานี้เราอาจจะผัดผ่อนได้ เช่นว่า เอ้อ... บ้านเราฝนตก แต่เรายังไม่มีเวลา ยังไม่ซ่อมมะ เอาไว้เดือนหน้า พอถึงเดือนหน้าเราก็ตัดต่อไปอีก เอาไว้อีกเดือนหนึ่ง เดือนหน้าจึงจะซ่อม แล้วก็เดือนหน้าๆ จนกระทั่งครบปีก็ยังไม่ได้ซ่อม แต่ในประเทศฝรั่ง จะผัดเพี้ยนไม่ได้เลย อีกสองเดือนฤดูหนาวจะมา เดือนหน้าถ้าไม่ซ่อมจะหนาวตาย

ภัยธรรมชาติที่รุนแรงและความขาดแคลนเนื่องจากธรรมชาติที่ไม่อุดมสมบูรณ์นี้เป็นอันตรายที่บีบคั้น ทำให้ฝรั่งไม่ประมาท หรือมัวประมาทอยู่ไม่ได้ คือจำเป็นต้องไม่ประมาท ต่างจากของเราที่สุขสบายอุดมสมบูรณ์ ถ้าเป็นมนุษย์ปวงชนที่ไม่พัฒนาพอ ปัจจัยตัวนี้อื่นต่างๆ จะนำไปสู่ความประมาท เช่น ทำให้นอนเสพเสวยความสุข และชอบผัดเพี้ยนเรื่องไปเดี๋ยวก็ได้ เมื่อโน้นก็ได้ เมื่อนี้ก็ได้ นี่ก็คือลัทธิแห่งความประมาทนั่นเอง

ตรงนี้แหละที่อาจจะตั้งคำถามว่า ทำไมผู้ที่ทำหน้าที่สอนพระพุทธศาสนาจึงไม่ช่วยพัฒนาคนไทยให้พ้นจากลัทธิแห่งความประมาทนี้ไปได้

นอกจากนั้น ยังมีความบีบคั้นทางอื่นอีก โดยเฉพาะทางจิตใจและทางปัญญา สังคมตะวันตกนั้นเป็นสังคมที่ผ่านประวัติแห่งการบีบคั้นทางปัญญามาก พวกเขาก็เรียนประวัติศาสตร์กันมา อย่างในสมัยกลางของยุโรป ศาสนาคริสต์มีอำนาจครอบงำยุโรปทั้งทวีป โดยมีวาติกันเป็นศูนย์กลาง โป๊ป (Pope) ที่แปลว่าสันตะปาปา เป็นผู้สวมมงกุฎให้กษัตริย์ของประเทศทั้งหลายทั่วไปหมด ฉะนั้น ถ้ามีกษัตริย์องค์ไหนเกิดเรื่องขัดแย้งไม่เชื่อฟัง โป๊ปสามารถสั่งลงโทษ เช่น เมื่อปี ๑๖๑๙ (ค.ศ. ๑๐๗๖) โป๊ป เกรกอรี ที่ ๗ (Pope Gregory VII) สั่งลงโทษคว่ำบาตรพระเจ้าเฮนรีที่

๔ (Henry IV) กษัตริย์เยอรมันและเป็นจักรพรรดิโรมันด้วย พระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ต้องเดินทางข้ามเทือกเขาแอลป์ส (Alps) มาขอขมาโทษโป๊ป และต้องยืนพระบาทเปล่าหน้าหาวสันและอดอาหารอยู่กลางหิมะ ๓ วัน โป๊ปจึงยกโทษให้

ในยุคนั้น คำสอนในศาสนาคริสต์ ใครจะเถียงไม่ได้ สงสัยไม่ได้ ถ้าพูดขึ้นมาทำนองนี้ก็ถูกจับขึ้นศาล ซึ่งทางองค์กรศาสนาคริสต์และบ้านเมืองได้ร่วมกันตั้งขึ้น เรียกว่า Inquisition แปลว่า **ศาลไต่สวนศรัทธา** ไม่ว่าจะสงสัยในองค์พระเจ้าหรือสงสัยคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิล (Bible) ก็จับขึ้นศาลได้เลย และถ้าไม่ละความเชื่อหรือความสงสัยนั้น ก็อาจถูกเผาทั้งเป็น ศาลนี้มีอยู่ราว ๖๐๐ ปี โดยเฉพาะในประเทศสเปน ช่วง ๑๑ ปีแรก คนถูกเผาตายราว ๒,๐๐๐ คน*

กาลิเลโอ (Galileo) นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญในประวัติศาสตร์ก็โดนด้วย เพราะเขาไปสอนเรื่องว่าโลกไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาล แต่พระอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง เท่านั้นแหละถือว่าขัดแย้งกับคำสอนในพระคัมภีร์ ถูกจับขึ้นศาลเลย แล้วก็ถูกตัดสินจะให้ดื่มยาพิษ แต่กาลิเลโอยอมบอกว่า ตัวเองหลงผิดไป ก็เลยรอด ได้รับการลดโทษลงมาเพียงให้ขังตัวอยู่แต่ในบ้านรวม ๘ ปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๓๓ จนตายเมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๒

แต่ย้อนไปก่อนกาลิเลโอตาย ๔๒ ปี คือ ในปี ๑๖๐๐ นักปราชญ์ฝรั่งชื่อบรูโน (Bruno) ก็ถูกลงโทษด้วยความผิดคล้ายกัน คือ บรูโนมีความเห็นขัดแย้งกับความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก เขาสอนว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และสอนว่าเอกภพไม่มีที่สิ้นสุด บรูโนถูกจับขึ้นศาลไต่สวนศรัทธา (Inquisition) และถูกตัดสินให้ถอนความเห็น แต่เขาไม่ยอมสละความคิดของตน จึงถูกโป๊ปคลีเมนต์ที่ ๘ (Pope Clem-

* ดู ตอบจดหมายใน ภาคผนวก ท้ายเล่ม

ent VIII) พิพากษาว่าเป็นคนนอกกรีต (heretic) และให้ประหารชีวิตด้วยการยัดปากแล้วเผาทั้งเป็น

กรณีของกาลิเลโอ และบรูโน ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการที่ศาสนาคริสต์บีบคั้นปิดกั้นทำให้คนไม่สามารถใช้ความคิดเหตุผลสงสัยถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิต แต่ธรรมชาติของมนุษย์นั้นยังบีบบังคับยั้งดั้น เพราะฉะนั้น มนุษย์พวกหนึ่ง อย่างพวกกาลิเลโอนี้ ก็ยังรวมตัวกันแสวงปัญญา ถกเถียงหาความรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาทางปัญญา

รวมความว่า ในตะวันตกยุคก่อนโน้น การดิ้นรนเพื่อจะให้พ้นจากการบีบคั้นทางความคิดความเชื่อ ทำให้เกิดการไฟแสวงปัญญา ต่างจากในสังคมของเราที่ไม่มีการบีบคั้นทางปัญญา เลยเกิดภาวะเรื่อยเปื่อย ใครจะคิดอย่างไร ใครจะสงสัยอะไร ก็ไม่ว่า ก็ปล่อย เลยชี้แจงคิดชี้แจงพูดพูดไปก็ไม่เห็นใครสนใจ มีคนมาฟังไม่กี่คน แต่ฝรั่งเขาไม่อย่างนั้น พอพูดแสดงความสงสัย เขาจับเลย กลายเป็นการกระตุ้นเร้าให้พวกที่อยากรู้อย่างอยากมาฟัง ยิ่งลักลอบทำการลับก็ยิ่งเอาจริงเอาจัง เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝรั่งแสวงปัญญากันจริงจังยาวนานจนกระทั่งเกิดเป็นนิสัยใฝ่รู้ขึ้น

จากการดิ้นรนให้พ้นจากการบีบคั้นทางปัญญานี้แหละ ในที่สุดประวัติศาสตร์ของฝรั่งก็มาจุดโพล่งออกเกิดเป็นยุคคินชีฟ (Renaissance) และตามมาด้วยยุคปฏิรูป (Reformation) การฟื้นฟูทางปัญญาจึงเกิดขึ้นในยุโรป **เพราะการถูกบีบคั้น จึงทำให้ฝรั่งมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมายอย่างรุนแรง** ต่างจากของเราที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงอะไร อยู่กันมาเรื่อยๆ สบายๆ จนจะมีนิสัยผัดเพี้ยน ปล่อยปละละเลย เรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา ตกอยู่ในความประมาท

พูดได้ว่า ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้ดีพอ คือไม่สามารถทำให้คนอยู่

ด้วยความไม่ประมาทที่แท้ ตามหลักของพระพุทธเจ้า สังคมไทยจะเจริญในทางสร้างสรรค์ได้ยากเพราะเราไม่มีทั้งสภาพโศกภัยรุนแรงของธรรมชาติ และไม่มีประวัติศาสตร์แห่งการกดขี่บีบคั้นทางปัญญา หรือการบังคับความเชื่ออย่างในเมืองฝรั่ง

ความไม่ประมาทที่แท้ ก็คือ การเร่งรัดแก้ไขป้องกันความเสื่อม และสร้างสรรค์ความเจริญด้วยสติปัญญา ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนให้อยู่ด้วยความไม่ประมาทที่แท้ คนก็จะตกไปอยู่ใต้อำนาจกิเลสของปญฺชนคือต้องมีทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคามจึงจะตื่นรนชวนขวย เมื่อไร้สุขสบาย ประสบความสำเร็จก็จะนอนหรือนิ่งเฉยเฉื่อยชา และมัวเมาหลงเพลินเพลินในความสุข แล้วก็จะผัดผ่อนอะไรต่างๆ ไปเรื่อยๆ ยิ่งเรามาใช้สันโดษในความหมายว่า พอใจในสิ่งที่มีอยู่ จะได้สบายมีความสุข ก็ไปกันได้ดีเลย นี่ก็คือลัทธิแห่งความประมาทนั่นเอง

จะต้องสอนย้ำกันว่า ถ้าผู้ใดสันโดษในกุศลธรรม ผู้นั้นก็เป็นคนประมาท พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนให้สันโดษในกุศลธรรม คือการสร้างสรรค์บำเพ็ญกิจการณียสิ่งที่ดีงาม พระองค์สอนให้สันโดษในวัตถุสิ่งเสพเท่านั้น เพราะถ้าคนไม่สันโดษในวัตถุสิ่งเสพ มัวแต่รุ่มรวยหาความสุขมาบำรุงบำเรอตัวเอง เขาจะเอาเวลา แรงงาน และความคิดที่โหมมาใส่ใจทำหน้าที่ กิจการงานและสร้างสรรค์ความดีงาม แต่ถ้าเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ เราก็มีเวลาแรงงานและความคิดเหลือเพื่อที่จะเอาไปทุ่มอุทิศให้แก่การทำหน้าที่ การงานและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

ถ้าเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ พร้อมกับไม่สันโดษในกุศลธรรมตามที่พระพุทธเจ้าสอน ก็จะเกิดความเจริญในทางสร้างสรรค์อย่างแน่นอน แต่คนไทยอยู่สุขสบายแล้วยังแถมสันโดษในกุศลธรรมอีกด้วย ก็ไม่ตื่นรน

ชวนขวย ไม่เร่งรัดตัวเอง กลายเป็นคนปล่อยปละละเลย เฉื่อยชา

เป็นอันว่า สังคมตะวันตกนี้ดีอย่าง ที่เขามีตัวบีบตัวเร่งทำให้คนไม่ประมาท ทั้งโดยธรรมชาติแวดล้อมที่ทารุณ และโดยการบีบคั้นกันเองในหมู่มนุษย์ เข้าหลักที่ว่าคนถูกทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคามจึงลุกขึ้นตื่นรนชวนขวย

ถูกบีบจึงเร่งพัฒนา เรียกว่าไม่ประมาทอย่างเทียม

ยิ่งกว่านั้น ฝรั่งยังมีทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคามที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซ้อนเข้าไปอีก จึงยิ่งทำให้เขาตื่นรนชวนขวยสร้างสรรค์พัฒนาในความหมายแบบของเขามากยิ่งขึ้น อาจจะพูดได้ว่า ฝรั่งคุ้นเคยหรือชินมากระบบทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามนี้กระทั่งเขาพัฒนามันขึ้นมาเป็นวิถีชีวิตในสังคมของเขา หรือเป็นวัฒนธรรมของเขาเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่า ในยุคเศรษฐกิจรุ่งเรืองที่ผ่านมาเขาใช้ระบบแข่งขัน โดยเฉพาะคนอเมริกันนั้นถือ **การแข่งขัน** (competition) เป็นหัวใจของการสร้างความเจริญ โดยที่เขาเชิดชูลัทธิปัจเจกนิยม (individualism) ซึ่งแสดงออกมาเด่นทางด้าน การแข่งขัน รวมทั้งวิถีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน

การแข่งขันนี้ อเมริกันถือว่าขาดไม่ได้ในการสร้างความเจริญ แต่การแข่งขันนั้น มองในแง่ของธรรม ก็คือการที่คนมาบีบคั้นกันเองให้หนึ่งเฉยเฉื่อยชาอยู่ไม่ได้ เพราะระบบแข่งขันนั้น คือลัทธิตัวใครตัวมัน ใครดีใครได้ ใครแข็งก็อยู่ ใครอ่อนก็ไป ถ้าใครไม่ตื่นรนไม่ชวนขวย คนนั้นก็ตาย ไม่มีใครช่วย ฉะนั้น ต้องพึ่งตัว ต้องตื่นรนชวนขวยเอาเอง จึงเท่ากับมีภัยคุกคามทำให้ต้องตื่นอยู่ตลอดเวลา เขาจึงสร้างสรรค์ความเจริญมาได้ ระบบแข่งขันก็ดีตรงนี้ คือดีสำหรับมนุษย์ที่ยังมีกิเลส ซึ่งไม่สามารถที่จะไม่

ประมาทด้วยสติปัญญา **จึงเรียกระบบแข่งขันนี้ว่าระบบทุกข์ภัยประดิษฐ์**

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าต้องการให้เราพัฒนาคนให้ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา คือ โดยมีสติตามระลึกเท่าทัน ตื่นตัวต่อเหตุการณ์ มีอะไรเกิดขึ้นเป็นไปที่จะมีผลกระทบต่องาน ต่อสังคม ต่อพระศาสนา ก็ไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา ไม่ปล่อยปละละเลย แต่จับเอามาตรวจสอบดูว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นแล้ว จะมีผลดี หรือผลร้าย ถ้าจะเป็นผลเสีย จะก่อให้เกิดความเสื่อม ก็รีบแก้ไขป้องกัน อันไหนจะทำให้เกิดความเจริญก็รีบจัดริบทำ

สติทำหน้าที่ คอยระลึก คอยนึก คอยจับเอามาดูอยู่เรื่อย ปัญญา ก็พิจารณาวิเคราะห์เรื่องราวและสืบสาวหาเหตุปัจจัย หาเหตุหาผล แล้วก็ทำไปตามเหตุปัจจัยนั้น โดยไม่ต้องรอให้มีทุกข์มาบีบคั้นหรือภัยมาคุกคาม ถ้าเราอยู่ได้อย่างนี้ เรียกว่าอยู่ด้วยความไม่ประมาท คือไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามจึงมาเร่ง

แต่ที่นี้มนุษย์เราทุกๆ ไป ทำได้ไหมถึงขนาดนี้ เท่าที่เห็นกันอยู่ โดยมากก็จะอยู่ในวงจรของปุถุชนที่ว่า พอมีสุข สำเร็จ ได้ดีแล้ว ก็นอนเสวยผล ลุ่มหลงเพลิดเพลิน มัวเมา เฉื่อยชา ผัดผ่อน พอถูกทุกข์บีบคั้น ภัยคุกคาม ก็ลุกขึ้นมาดิ้นรนชวนขวายกันที จะนั้น มนุษย์ก็เลยหนีไม่พ้นจากวงจรของความเสื่อมและความเจริญ

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักความไม่ประมาทไว้โดยตรงเน้นว่า เป็นหลักธรรมสำคัญที่สุด ทั้งเปรียบกับรอยเท้าช้าง และเป็นปัจฉิมวาจา จึงเป็นตัวคุมทั้งหมด

ปฏิบัติธรรมไปอย่างไรในที่สุดก็มาจนที่ตรงนี้คือหลักธรรมต่างๆ นั้นมีไว้มากมาย เพื่อช่วยคนให้พ้นความชั่ว มาสู่ความดี ท่านอุทิศสอนธรรมมามากมายให้คนปฏิบัติจนพ้นจากความชั่วมาสู่ความดี แต่พอคนนั้น

มาสู่ความดีแล้ว เจริญแล้ว สำเร็จแล้ว หรือมีความสุขแล้ว ก็มาตกหลุมแห่งความประมาทเสีย คือ ยินดี พอใจ เพลิดเพลิน เลยหยุดเพียร พักผ่อนนอนเสวยผล กลายเป็นนิ่งเฉยเฉื่อยชา หรือนอนใจ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนความไม่ประมาทควบไว้อีกที เพื่อให้คนที่ปฏิบัติธรรม เมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ดีแล้ว สุขแล้ว จะได้ไม่ตกหลุม จะได้ไม่เสื่อมลงอีก ท่านเอาความไม่ประมาทมาเร่งท้าย คุมไว้ อีกที ฉะนั้น ความไม่ประมาทจึงเป็นธรรมสำคัญอย่างยิ่ง แต่มีปัญหว่า มนุษย์จะพัฒนาไปถึงจุดนี้ได้หรือไม่

นี่คือบทพิสูจน์ว่ามนุษย์ชาติว่ามนุษย์เรานี้โดยส่วนรวมที่เรียกว่าสังคม จะสามารถพัฒนาไปถึงขั้นนี้ได้ไหม คือขั้นที่อยู่ได้ด้วยความไม่ประมาท สามารถสร้างสรรค์ความเจริญขึ้นมา แล้วรักษาความเจริญนั้นไว้ได้ และทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยไม่เสื่อม ด้วยความไม่ประมาท หรือจะต้องตกอยู่ใต้วงจรของการที่ว่า ต้องถูกทุกข์บีบคั้น ภัยคุกคาม จึงดิ้นรนชวนขวายแล้วเมื่อประสบความสำเร็จ สุขแล้ว ดีแล้ว ก็หลงมัวเมาเพลิดเพลินผัดเพี้ยน มัวเสวยผล นอนใจ แล้วก็เสื่อมอีก เลยต้องใช้ระบบแข่งขันที่เป็นระบบกิเลสมาบีบคั้นแทน

เป็นอันว่า ฝรั่งใช้กิเลสของมนุษย์มาเป็นอุปกรณ์สร้างระบบทุกข์ภัยประดิษฐ์ คือการแข่งขันขึ้นมา แล้วการแข่งขันนั้นก็เป็นตัวเร่งตัวบีบคั้นให้ทุกคนดิ้นรนชวนขวายช่วยตัวเอง พร้อมกันนั้นก็ให้มีปัจจัยตัวอื่นในสังคมมนุษย์มาหนุนอีก เช่น การไม่ช่วยเหลือกัน การอยู่แบบตัวใครตัวมัน และเอาหลักการของสังคมตลอดจนกฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ มาบีบมากำกับ ถ้าใครไม่ทำ กฎหมายกฎเกณฑ์กติกาจะบีบให้แย่งเอง ทุกคนต้องช่วยเหลือตัวเอง ก็เลยต้องดิ้นรนชวนขวายตลอดเวลา

ฉะนั้น ในแง่นี้ ถ้าเราไม่สามารถสร้างความไม่ประมาทที่แท้จริงมา คือ ไม่สามารถพัฒนาคนให้มีความไม่ประมาทที่แท้ได้ การใช้ระบบแข่งขัน ก็อาจจะดีกว่าที่จะปล่อยคนไทยไว้อย่างนี้ เพราะมันจะบีบคั้นให้คนไม่ประมาท แม้ว่าจะเป็นความไม่ประมาทอย่างเทียมด้วยแรงบีบก็ตาม ขอให้พิจารณาว่า **ระหว่างการบีบให้ตื่น กับปล่อยให้ประมาท อย่างไหนจะดีกว่ากัน** ขอให้เลือกว่าจะเอาอย่างไหน

ไทยสบายแล้วมั้ประมาท ฝรั่งขาดปัญญาก็เจริญไม่ตลอด

อย่างไรก็ตาม จะต้องรู้ตระหนักไว้ว่า ระบบแข่งขัน ที่อาคัยกิเลสมนุษย์ เป็นระบบทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคาม ไม่ใช่ความไม่ประมาทที่แท้จริงนี้ มีผลเสียมาก เพราะมันเป็นระบบที่เอากิเลสของมนุษย์มาปลุกเร้า และเป็นไปเพื่อสนองกิเลส คือ ทุกคนตื่นรนเพื่อตัวเอง ไม่ใช่เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ตื่นรนเร่งทำเพื่อให้ตัวรอด เพื่อให้ตัวอยู่ดี เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองเท่านั้น จึงพยายามกอบโกยเอาเปรียบให้ได้มากที่สุด จึงต้องตั้งตีกากันขึ้น เพื่อจะมากีดกันป้องกันไม่ให้รุกราล้ำสิทธิกัน

สังคมตะวันตกเป็นอย่างนี้ คือ ในแง่หนึ่งเขาสันนิษฐานความเห็นแก่ตัว และพร้อมกันนั้นเขาก็สร้างกติกากฎหมายและหลักการต่างๆ ของสังคมขึ้นมาเพื่อป้องกันการรุกราล้ำสิทธิกัน การพัฒนาในทิศทางนี้จึงได้ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าสิทธิมนุษยชน (human rights) ที่ตะวันตกเขาภูมิใจนักหนา สิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเพราะสังคมตะวันตกเป็นมาอย่างนี้ ทั้งนี้รวมทั้งกฎเกณฑ์กติกา และกฎหมายต่างๆ ซึ่งตะวันตกชำนาญมาก

แม้ว่าสังคมตะวันตกจะใช้ระบบแข่งขัน ซึ่งเป็นระบบทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคามแบบประดิษฐ์ของมนุษย์เองมาเร่งรัดคนให้กระตือรือร้นชวนขาย

มีความไม่ประมาทชนิดเทียมแล้วสร้างความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาได้ แต่มันก็มีผลร้ายในเบื้องปลาย คือ ทำให้คนมุ่งที่จะเอาแต่ตัวเองรอด เพื่อความอยู่ดีมีความสุขสมบูรณ์ของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น และไม่คำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อม

ในที่สุด เมื่อแต่ละคนมุ่งหาประโยชน์ส่วนตน สังคมก็มากไปด้วยการเบียดเบียนกัน และธรรมชาติแวดล้อมก็เสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติก็ร่อยหรอ ฉะนั้น ระบบแข่งขันจึงไม่ปลอดภัย และโดยนัยนี้ระบบที่ดีที่สุด จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องเป็นระบบแห่งความไม่ประมาทที่แท้ ซึ่งเป็นไปด้วยสติปัญญา

เมื่อเราใช้สติปัญญาแล้ว มันก็คลุมหมด ปิดช่องเสียไม่ให้มี มีแต่ส่วนที่ดี แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าเราทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้อยู่ด้วยธรรม คือ ความไม่ประมาทนี้ได้ และการพัฒนาคนให้ถึงขั้นที่อยู่ด้วยความไม่ประมาทแท้ด้วยสติปัญญานี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือไม่

อย่างน้อยที่เห็นอยู่ คือ ในสังคมไทยนี้เอง ที่มีพระพุทธศาสนาซึ่งสอนหลักความไม่ประมาท แต่คนดูเหมือนจะเต็มไปด้วยความประมาท และยิ่งกว่านั้นน่าสังเกตว่าเราไม่ค่อยสอนกันด้วยในเรื่องความไม่ประมาทนี้

ตามหลักความไม่ประมาท สิ่งที่เราจะต้องทำให้ได้ก็คือ

๑. ทำให้คนเจริญงอกงามอยู่ในความดี มีความร่มเย็นเป็นสุข
๒. เมื่อดีงาม มีความสุขแล้วก็ยังไม่ประมาท เร่งสร้างสรรค์เพื่อให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยไม่ผัดเพี้ยน ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่เพเลิดเพเลินมัวเมาตกหลุมความประมาท

เมื่อสำรวจตรวจสอบสภาพสังคม **จุดอ่อนของสังคมไทยน่าจะจะได้แก่ ความประมาท** คนไทยเรานี้ประสบความสำเร็จพอสมควรในการดำรงอยู่

ด้วยดี สังคมของเรามีความร่มเย็นเป็นสุข แต่แล้วก็เห็นแก่ความสุข สะดวกสบายชั่วเฉื่อยชาเพราะว่าไม่เอาหลักความไม่ประมาทมาใช้ คนไทยไม่ค่อยเห็นความสำคัญของหลักความไม่ประมาทเลย ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้นักหนา ไม่รู้ก็แหง

จะดูคนว่าพัฒนาหรือไม่ก็ดูได้ที่ความไม่ประมาทนี่แหละ ถ้าคนไหนสังคมใดที่ที่สุขสบายก็ยังไม่ประมาท ก็แสดงว่าเป็นคนและเป็นสังคมที่พัฒนาจริง ส่วนคนหรือสังคมที่มีความทุกข์มีภัยแล้วไม่เฉื่อยชาประมาทนั้น ค่อนข้างจะเป็นเรื่องธรรมดา เพราะถูกกดถูกบีบจึงต้องตื่น แต่คนที่สุขสบายแล้วยังชวนชวาชว่างสร้างสรรค์ ท่านจึงยอมรับว่า เป็นผู้ประเสริฐจริง

ความไม่ประมาทเป็นเหมือนกับรอยเท้าช้าง ธรรมทุกอย่างารวมลงได้ในความไม่ประมาททั้งหมด เหมือนรอยเท้าสัตว์บกทุกชนิดรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ธรรมทั้งหลายมากมายจะก็อย่างก็ตาม ไม่ว่าเราจะเรียนจะรู้จะจำมาเท่าไร ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมเหล่านั้นก็ไม่มีประโยชน์ เพราะไม่ได้รับการปฏิบัติ แต่ในทางตรงข้าม ธรรมก็อย่างก็ตาม แม้เรียนเพียงน้อยข้อแต่ถ้าไม่ประมาทเสียอย่างเดียวมีที่ข้อก็ได้รับการปฏิบัติทั้งหมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นความสำคัญของความไม่ประมาท

รวมความว่า ความไม่ประมาทเป็นบทพิสูจน์การพัฒนามนุษยชาติว่ามนุษย์จะปรอดใหม่โดยสังคมส่วนรวม

เป็นอันว่า ตอนนี้ ถ้าเทียบกันในแง่นี้ สังคมตะวันตกอยู่ด้วยความไม่ประมาทเทียมตามระบบแข่งขัน ที่ทำให้สร้างความเจริญทางวัตถุได้สำเร็จลอยอย่างดี ส่วนสังคมไทยของเรา ได้ประสบความสำเร็จในความดีงามอยู่สุขสบายพอสมควร แต่ตกหลุมความประมาท อาจจะเป็นอย่างนี้ ขอตังสมมุติฐานหรือข้อสังเกตให้ไปพิจารณากัน

สรุปจุดเน้นตอนนี้ว่า เกณฑ์วัดการพัฒนามนุษย์คือ สำหรับมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา ต้องบีบเค้นจุดโฟลนจึงจะไม่ประมาท (ไม่ประมาทเทียม) สำหรับมนุษย์ที่พัฒนาแล้วใช้สติปัญญาเร่งรัดตัวเองได้จึงไม่ประมาท (ไม่ประมาทแท้)

เวลานี้ฝรั่ง โดยเฉพาะอเมริกัน ก็ยังหาทางออกไม่ได้ เขายังไม่เห็นต้นตอของปัญหา หรือยังไม่เห็นโทษภัยแห่งฐานความคิดความเชื่อของตนด้วยซ้ำ เขายังคิดว่า ระบบแข่งขัน (competition) เท่านั้นที่จะทำให้เกิดความเจริญ ตอนนี้สังคมอเมริกันเสื่อมลง เขาก็บอกว่า เป็นเพราะอเมริกันสูญเสียความพร้อมและความสามารถในการแข่งขัน แสดงว่าอเมริกันยังติดอยู่ในแง่ของตัวเองอย่างเดียวเท่านั้น เพราะถือว่าตนประสบความสำเร็จมาด้วยการแข่งขัน

เวลานี้ พ่อตัวเองเสื่อมลง คนอเมริกันก็มองได้ว่าเป็นเพราะคนของตนสูญเสีย competitiveness คือความพร้อมที่จะแข่งขัน หรือคุณสมบัติในการแข่งขัน หมายความว่า คนอเมริกันในยุคปัจจุบัน ไม่มีคุณสมบัติในการแข่งขัน เช่น ขาดจริยธรรมการทำงาน (work ethic) ขาดสันโดษ ไม่ขยันหมั่นเพียร เป็นคนล่ารวยหยิบไหย่ง เป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็เลยบอกว่าเราจะต้องแก้ไขฐานความเป็นผู้นำและความยิ่งใหญ่กลับมา ด้วยการที่จะต้องทำให้คนอเมริกันกลับมามีความพร้อมที่จะแข่งขัน (competitiveness) ก็ได้แค่นี้แหละ วนเวียนอยู่แค่การถือว่าตนจะพินตัวได้ก็ต้องให้แข่งขัน (competition) เก่ง

ที่จริง สารค่าความเจริญของอเมริกาก็อยู่ที่ว่าในอดีตตัวเองถูกบีบคั้นคุกคามมาทุกด้าน ทั้งด้านธรรมชาติที่ทารุณขาดแคลน ทั้งด้านชีวิตแห่งการบุกฝ่าพรมแดน รวมทั้งสงครามกับอินเดียแดง ทั้งด้านวิถีชีวิตใน

สังคมแห่งการแข่งขัน รวมทั้งลัทธิตัวใครตัวมัน (ไม่ต้องพูดถึงเรื่องเก่าแก่ คือความบีบคั้นด้านศาสนา) ก็จึงดิ้นรนจนขายขยับสู้ แต่เวลานี้สังคมอเมริกันได้รับผลของความขยันหมั่นเพียรเปลี่ยนเป็นพรั่งพร้อมสุขสบาย ก็เลยเข้าวงจรอุตุคนที่ว่าพอสุขสบายก็ฟุ้งเฟ้อมัวเมาเริ่มจะเฉื่อยชาประมาท คนอเมริกันก็ได้แต่หวังให้การแข่งขันมาบีบเร่งคนของตัวเองต่อไปอีก

ในเวทีโลกเวลานี้จะเห็นได้ชัดว่า มีคำว่าแข่งขันนี้ใช้ทั่วไปหมด โดยเฉพาะการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เวลานี้ถือกันว่า**โลกเป็นเวทีของการแข่งขัน** ประเทศชาติต่างๆ ก็คิดถึงแต่การที่จะแข่งขันกัน เมืองไทยเราก็พลอยรับเอาลัทธินี้เข้ามาด้วย และพูดกันเกร่อถึงการพยายามแข่งขันให้สู้เขาได้ เมื่อมองในแง่นี้ก็เป็นการเอาแต่ตัวของแต่ละประเทศ

แต่ในการแก้ปัญหาของโลก ระบบการแข่งขันแบบนี้ไม่มีทางแก้ปัญหาได้สำเร็จ มีแต่จะทำให้โลกพินาศ เพราะในที่สุด มันจะกลับมาซ้ำเติมปัญหาที่ว่ามาทั้งหมด เช่นทำให้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมแก้ไขไม่ได้ เพราะว่าเมื่อต่างคนต่างแข่งขันหาผลประโยชน์ หรือว่าต่างคนต่างคิดแบ่งแยกกัน มันก็แก้ไขไม่ได้ มนุษย์จึงมาถึงจุดติดตัน

ทั้งๆที่คนเหล่านี้มองเห็นปัญหาโทษภัยของแนวความคิดบางอย่าง แต่เขาก็หนีไม่พ้นจากแนวความคิดนั่นเอง ซึ่งอีกด้านหนึ่งเขามองไม่เห็นเหมือนอย่างอเมริกันที่มองเห็นว่า ความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติผิด แต่ก็มองไม่ออกว่าจะหาทางออกอื่นได้อย่างไร ก็ต้องมาใช้วิธีการสร้างความเจริญด้วยการแข่งขัน (competition) อีก ซึ่งก็อยู่ในลัทธิเดียวกัน คือการหาผลประโยชน์ด้วยการทำลายธรรมชาติ ก็วนไปวนมา เพราะฉะนั้นจึงบอกว่าติดตัน

พระพุทธศาสนามีคำตอบให้อย่างแน่นอน ยกตัวอย่างจริยธรรม

ก็เช่นเดียวกัน จริยธรรมตะวันตกที่พูดเมื่อกี้ ก็มาติดตันที่จริยธรรมแห่งการจำใจ อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ถ้ามนุษย์จะสุขที่สุด ธรรมชาติต้องพินาศ และมนุษย์ก็พินาศด้วย แต่ถ้ายอมให้ธรรมชาติอยู่ มนุษย์ก็ไม่สามารถสุขที่สุด แต่ก็จำเป็นต้องประนีประนอมด้วยการยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้โดยมนุษย์ยอมอดยอมขาดความสุขบ้าง ซึ่งก็คือจะต้องอยู่ด้วยความจำใจ เพราะฉะนั้น เวลานี้แม้เขาจะให้ความสำคัญแก่จริยธรรม แต่ก็ได้แค่จริยธรรมแห่งความจำใจด้วยการประนีประนอม

เมื่อขัดแย้ง จำใจ จึงเจริญได้ไม่ยั่งยืน

พระพุทธศาสนาบอกทางออกให้

จากภูมิหลังในประวัติศาสตร์ จริยธรรมตะวันตกเป็นจริยธรรมแบบเทวบัญชา แล้วต่อมาก็เป็นจริยธรรมที่ถือว่ามนุษย์ปรุงแต่งสมมติกันขึ้นเอง ไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ครั้นถึงปัจจุบันนี้เมื่อมาประสบปัญหาทางจิตใจและทางสังคม ก็เริ่มเห็นความสำคัญของจริยธรรมขึ้นมาอีก แต่ก็ยังไม่มากนัก จนกระทั่งมาประสบปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเข้า ฝรั่งจึงได้หวนกลับไปให้ความสำคัญแก่จริยธรรมอย่างเต็มที่

เวลานี้ จริยธรรม คือ ethics จึงได้กลับมามีความสำคัญมากในสังคมตะวันตกเพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้เกิดมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) ซึ่งก็เป็นจริยธรรมแห่งความจำใจอยู่นั่นเอง เช่นบอกว่า มนุษย์ต้องมี restraint (ตรงกับ สั่งวร หรือ สัณญมะ) คือต้องมีการควบคุมยับยั้งตนเองในการที่จะปฏิบัติต่อธรรมชาติ โดยไม่เอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตามใจชอบ เป็นต้น

ในเวลาเดียวกัน จริยธรรมก็ฟื้นฟู เพื่อขึ้นในด้านอื่นๆ ทางฝ่ายสังคมด้วยอย่างในมหาวิทยาลัยต่างๆ เวลาที่มีการกลับมาศึกษาจริยธรรม เช่น มีจริยธรรมธุรกิจ (business ethics) ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งคือ ทำอย่างไรจะดำเนินธุรกิจโดยไม่ส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม เพราะการแข่งขันกันมากในทางธุรกิจ จะทำให้ทุกคนต่างก็หาผลประโยชน์ แล้วก็ลงท้ายด้วยการทำลายทรัพยากรธรรมชาติฉะนั้นจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) จึงมีอิทธิพลออกไปจนถึงวงการทางสังคม ทำให้การศึกษาในมหาวิทยาลัยเกิดมีจริยธรรมธุรกิจ (business ethics) ขึ้นด้วย จริยธรรมก็กลับฟื้นฟูมีความสำคัญขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม ในเมื่อจริยธรรมของตะวันตกเป็นจริยธรรมแบบจำใจ ผืนใจ มันก็ไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัย ไม่มีหลักประกัน เพราะเมื่อมนุษย์ผืนใจก็ทุกข์ จึงคอยหาทางเลี่ยงจริยธรรมแบบที่ว่าตลอดเวลา ฉะนั้น จึงบอกว่าติดตันไม่มีทางออก

ส่วนจริยธรรมของพระพุทธศาสนานั้น ไม่เป็นจริยธรรมแห่งการประนีประนอม ไม่ใช่จริยธรรมแบบที่ว่าทั้งสองฝ่ายต่างต้องยอมเสียบ้าง เพื่อต่างก็ได้บ้างด้วยกัน แต่เป็นจริยธรรมที่ต่างก็ประสานประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งในที่สุดจะทำให้องค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วนในอารยธรรมของมนุษยชาติอยู่ร่วมกันและเจริญงอกงามไปด้วยกันได้ด้วยดี คือ

๑. ชีวิตมนุษย์
๒. สังคม และ
๓. สิ่งแวดล้อม

ขณะนี้องค์ประกอบทั้งสาม ตกอยู่ในกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ที่เรียกว่า unsustainable คือเป็นวิธีการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งทำให้ผล

ประโยชน์ของทั้งสามอย่างขัดแย้งกันไปหมด คือ ถ้าบุคคลได้สังคมก็สูญเสีย ถ้าจะให้สังคมได้บุคคลต้องยอมเสีย ดังนั้น เพื่อบุคคล สังคมต้องยอมเสีย หรือเพื่อสังคม บุคคลต้องยอมเสีย ต่อมาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ได้ธรรมชาติก็สูญเสีย ถ้าธรรมชาติได้มนุษย์ก็สูญเสีย ขัดกันหมด ระบบนี้จึงนำมาซึ่งจริยธรรมแบบจำใจ

ที่นี้ในทางพุทธศาสนานั้น เราบอกว่า คนนี้พัฒนาได้ เมื่อพัฒนาคนแล้ว ทุกอย่างเกี่ยวกับคนจะเปลี่ยนไป พอคนเปลี่ยนไปแล้ว เราจะทำให้สามอย่างนี้มาประสานประโยชน์กัน จนกระทั่งกลายเป็นว่า บุคคลได้ กิตติแก่สังคมด้วย สังคมได้กิตติแก่บุคคลด้วย มนุษย์ได้กิตติแก่ธรรมชาติด้วย ธรรมชาติได้กิตติแก่มนุษย์ด้วย การพัฒนาจะต้องมาถึงจุดนี้ จึงจะเป็น sustainable ที่แปลกันว่ายั่งยืน แต่ปัญหาอยู่ที่ว่ามนุษย์จะทำได้ไหม

ถ้ามองในแง่ของปรัชญาตะวันตกตอนนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) นั้นเห็นว่าไม่มีทาง ตันหมด เพราะแนวคิดของเขาแฝงความขัดแย้งไว้ตลอดหมดทั้งสาย และมาลงที่จริยธรรมแห่งความจำใจ ซึ่งเป็นไปตามแนวความคิดที่เริ่มตั้งแต่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และให้มนุษย์พิชิตธรรมชาติ แล้วจัดการกับธรรมชาติตามชอบใจ เพื่อเอามาสนองความต้องการของตนที่จะเสพให้มากที่สุด เพื่อจะได้สุขมากที่สุด

แนวคิดของตะวันตกนั้นต่างจากแนวคิดพุทธ ซึ่งสอนว่า จะต้องประสานให้สิ่งที่ดีแก่บุคคลกิตติแก่สังคมด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่สังคมกิตติแก่บุคคลด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่มนุษย์กิตติแก่ธรรมชาติด้วย ให้สิ่งที่ดีแก่ธรรมชาติกิตติแก่มนุษย์ด้วย ถ้าถึงจุดนี้องค์ประกอบทั้งสามก็ประสานประโยชน์กันได้ และกลายเป็นเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็แก้ปัญหาามมนุษย์ได้ นี่คือความสำเร็จ

ของอารยธรรม อันนี้แหละ เป็นบทสุดท้ายที่จะพิสูจน์ว่าการพัฒนามนุษย์
จะทำได้แค่ไหน เป็นจุดสุดยอด เราไม่ไปยุ่งกับเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ด้วยซ้ำ
เอาเป็นว่า จุดศูนย์รวมทั้งหมดในการแก้ปัญหาของมนุษยชาตินี้
เราบอกว่าพระพุทธศาสนามีคำตอบให้

- ๒ -

ใช้ธรรมเพื่อก้าวไป ไม่ใช่เพื่อนอนสบาย

ถ้าสันโดษเพื่อสุข ก็จบลงด้วยความชั่เกียจ

คนไทยเรานี้ใช้ธรรมบางข้อไม่ถูก เมื่อเอาธรรมมาใช้ผิด ก็เกิดโทษ
แม้แต่กุศลธรรมเมื่อใช้ผิดก็เกิดโทษ และอีกอย่างหนึ่ง บางทีชาวพุทธเราก็
ใช้กุศลเป็นปัจจัยแก่อกุศลกันเสียมาก ไม่ว่าจะใช้ผิดหรือใช้ไม่ครบ ก็เสีย
หายทั้งนั้น ใช้ผิดกับใช้ไม่ครบนั้น เป็นคนละอย่างกัน ที่ว่าใช้ไม่ครบ เช่น
ใช้ไม่ครบชุดของมัน ไม่ครบถ้วนตามระบบองค์รวม ใช้แว่ๆ แหว่งๆ มีตัว
อย่างเยอะ จะพูดกันเรื่องนี้ก็ยิ่งว่ากันได้อีกมาก ตอนนี้อย่าต้องขอยก
เอาเรื่องสันโดษมาพูดเสริมอีก

เรื่องสันโดษนี้ ก็เป็นตัวอย่างของการใช้ธรรมที่ไม่ครบถ้วน
กระบวนการ สันโดษนั้นไม่ใช่จบแค่ความหมาย ความหมายว่าตามศัพท์
ก็แปลว่า ความพอใจ อันนี้แปลตามตัวหนังสือ แต่มันไม่ใช่จำกัดความ
ทางวิชาการ

ที่นี้เราแปลให้กว้างออก ความสันโดษก็คือ ความพอใจในสิ่งที่ตน
มีตนได้ จากนั้นก็ขยายความออกไปอีกในเชิงวัตถุว่า สันโดษ คือความ
พอใจในสิ่งที่ได้มาเป็นของตน ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม นี่

เป็นคำจำกัดความที่กว้างขึ้นไปอีก เพราะบอกกำกับไว้ว่า ในการที่จะสันโดษนั้นจะต้องขยันหมั่นเพียรด้วย และได้มาโดยชอบธรรมด้วย เพราะสันโดษนี้มุ่งกำจัดทุจริตด้วย กล่าวคือ ถ้าไม่สันโดษในของตนก็ไปยินดีในของคนอื่น แล้วก็ไปลักขโมยของเขา แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำจำกัดความหรือความหมาย

สันโดษไม่จบเท่านั้น เพราะธรรมนั้น เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ ธรรมทั้งหลายมีความสัมพันธ์ส่งผลต่อกันในระบบองค์รวม เพื่อนำไปสู่จุดหมายรวมอันเดียวกัน คือการบรรลุพระนิพพาน คือเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ในเมื่อธรรมทุกข้อส่งผลไปรวมกัน ธรรมทุกข้อก็ต้องสัมพันธ์ส่งผลต่อกัน ธรรมข้อย่อยก็ต้องสอดคล้องกับหลักการข้อใหญ่ จึงเรียกว่า *ธัมมานุธัมมปฏิบัติ* ที่แปลกันมาว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งอรรถกถาท่านอธิบายว่า ธรรมน้อยต้องคล้ายแก่ธรรมใหญ่ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อเจริญก้าวหน้าสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนา

ปัจจัยที่จะใช้ในการสร้างสรรค์อะไรสักอย่างหนึ่งนั้น อย่ามองตัวเดียวแยกออกมา ต้องมองตัวควบ ตัวประสาน ตัวสัมพันธ์ หรือตัวประกอบอื่นด้วย ปัจจัยตัวเดียวกันนั้น เมื่อใช้ประกอบกับปัจจัยอีกตัวหนึ่งทำให้เกิดการสร้างสรรค์เจริญก้าวหน้า แต่พอปัจจัยตัวเดียวกันนั้นไปประกอบร่วมกับปัจจัยอีกตัวหนึ่ง ต่างออกไป กลับทำให้เกิดความเสื่อมไปเลย

สันโดษก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราไม่ใช้สันโดษเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะไปร่วมกับปัจจัยอื่นเพื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ แต่ใช้สันโดษล้วนๆ เฉพาะตัวก็ไปหยุดอยู่ที่ความพอใจ แล้วก็สบาย พอแค่นี้ ก็มีความสุข แต่ผลตามากี่ก็เกียจเท่านั้นเอง นอนสบาย ไม่ต้องทำอะไร แค่นี้เราสุขแล้ว

พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนสันโดษแบบนี้

สันโดษมีจุดหมายเพื่ออะไร ธรรมทุกข้อต้องมีความมุ่งหมาย บางคนตอบว่า สันโดษเพื่อจะได้มีความสุข ยังไม่เคยพบที่ไหนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สันโดษเพื่อมีความสุข แต่สันโดษนั้นทำให้มีความสุขในตัวของมันเองทันทีเลย แต่สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข เวลาเราสันโดษแล้วเราก็นั่งได้เลย เราจะพอใจในปัจจัย ๔ ที่มีน้อยๆ และเราก็นั่งมีความสุขในทันที *สันโดษทำให้เราเป็นคนมีความสุขได้ง่าย แต่สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข* ความสุขเป็นผลพลอยได้ที่เกิดตามมาเองจากสันโดษ แต่ไม่ใช่จุดหมายของสันโดษ

ถ้าปฏิบัติสันโดษแล้วนอนสบายเป็นสุข มันก็ไม่สอดคล้องกับธรรมที่เป็นหลักการใหญ่ หลักการใหญ่คือการทำให้ถึงจุดหมาย ถ้าสันโดษแล้วนอนสบาย มันก็ไม่ก้าว สันโดษจะต้องสัมพันธ์กับธรรมอื่นๆ เพื่อให้ก้าวไปสู่จุดหมายใหญ่ ในระบบองค์รวมทั้งหมด เพราะฉะนั้น ธรรมย่อยๆ จึงสัมพันธ์กัน เมื่อถึงจุดถึงความหมายหลายแง่

ในแง่ความหมาย เราอาจจะพูดสั้นหรือพูดยาวก็ได้ อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า สันโดษคือความพอใจ สันโดษคือความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ สันโดษคือความพอใจตามมีตามได้ในสิ่งที่ตนมีของตน ตลอดจนว่าสันโดษคือความพอใจในสิ่งที่ได้มาเป็นของตนด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม

ที่ให้ความหมายมาทั้งหมดก็อย่างนี้ แต่ยังไม่จบเท่านั้น ในระบบความสัมพันธ์ต้องมีต่อ สันโดษต้องมีคำตามด้วยว่า *สันโดษในอะไรนี่แหละ* ตอนนี้ที่สำคัญมาก ในพระสูตรมีไหมที่พระพุทธเจ้าตรัสทิ้งไว้ลอยๆ นอกจากในคาถาเท่านั้นที่ตรัสลอยๆ เช่น *สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ* แต่ถ้าตรัสในร้อยแก้วเป็นพระสูตร เป็นคำสอน ต้องตามมาด้วยคำต่อตามว่า สันโดษใน

จิรว...ในภินทบาต...ในเสนาสนะ ตามมีตามได้ และท้ายสุดจะมีธรรมอื่น มารับอีก เช่น ในอริยวงศ์ ๔ ข้อที่ ๔ ว่ายินดีในการเจริญกุศลธรรม และพอใจในการละอกุศลธรรม แสดงว่ายังต้องตามมาอีกว่า **สันโดษแล้วต่อด้วยอะไร** ซึ่งก็จะเห็นว่าสันโดษ ๓ ข้อต้นมาสอดคล้องกับข้อที่ ๔ นี้ โดยส่งผลมาสู่เป้าหมายที่ต้องการในข้อที่ ๔ ซึ่งมาปิดท้าย

เพียงแค่หลักอริยวงศ์ ๔ นี้ ก็ให้ความชัดเจนแล้วในเรื่องขอบเขต และความมุ่งหมายของสันโดษ ในระบบความสัมพันธ์ขององค์ธรรมต่างๆ ต้องขออย่าว่า สองอย่างนี้สำคัญมาก คือ **สันโดษในอะไร** และ **สันโดษแล้วต่อด้วยอะไร** (=สันโดษแล้วจะต้องทำอะไรต่อไป) แต่ตอนนี้เอาแค่นี้ก่อนว่า **สันโดษในอะไร**

สันโดษท่านบอกคำตอบตามไว้เสร็จแล้วว่า **สันโดษด้วยวัตถุปัจจัยบำรุงชีวิต** ถ้าเป็นคฤหัสถ์เราก็ขยายความหมายว่าพอใจในวัตถุบำรุงบำเรอปรนเปรอความสุข มีความสุขได้ง่ายด้วยวัตถุสิ่งเสพตามมีตามได้ ไม่ต้องวุ่นวายทะเยอทะยานมากนักในสิ่งเสพเหล่านั้น

เมื่อเราสันโดษในสิ่งเสพสิ่งบริโภคนี้อย่างนี้แล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสธรรมไว้อีกคู่กันกับความสันโดษในวัตถุบำรุงบำเรอคือ **ตรัสความไม่สันโดษ** ไว้เป็นหลักธรรมเหมือนกัน แต่ก็มีคำตอบตามว่า **ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย** ไม่ใช่ทั้งล่อยๆ ถ้าพูดว่าไม่สันโดษเฉยๆ ก็ผิดอีก **ความไม่สันโดษในกุศลธรรม** ขอให้ไปดูเถอะ ตรัสไว้มากมาย แต่เราไม่เอามาสอนกัน

สันโดษอยู่ในกระบวนการปฏิบัติธรรม คือ เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในระบบความสัมพันธ์ สู่จุดหมายใหญ่อันเดียวกัน ฉะนั้น มันจึงต้องมีความมุ่งหมายเพื่อจะก้าวหน้าไปสู่ธรรมที่สูงขึ้นไป สันโดษเป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่จะ

ให้เราก้าวหน้าในการปฏิบัติ โดยที่มันไปสนับสนุนความเพียร หมายความว่า สันโดษเป็นตัวเอื้อให้เราเพียร เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสความ**ไม่สันโดษ** ไว้คู่กันด้วย

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัส 'สันโดษ' ไว้ล่อยๆ แต่ต้องมีอะไรตามมาด้วย สำหรับพระภิกษุก็ตามด้วยจิรว ภินทบาต เสนาสนะ ถ้าไม่มีตัวตาม เป็นสันโดษล่อยๆ ใช้ไม่ได้ หรือถ้าตัวตามผิดไป เช่น ภิกษุไปสันโดษในกุศลธรรม ก็กลายเป็น **ปมาทวิหรี** (ผู้อยู่ด้วยความประมาท) ไปเลย

ในพระสูตรหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าภิกษุแม้จะเป็นอริยบุคคลเช่นเป็นโสดาบัน ปฏิบัติธรรมได้บรรลุคุณธรรมวิเศษ แล้วมาพอใจว่าเราได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงถึงขนาดนี้ แล้วเกิดสันโดษขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าภิกษุรูปนั้นเป็น **ปมาทวิหรี** แปลว่า ผู้อยู่ด้วยความประมาท เป็นผู้ที่จะเสื่อม ฉะนั้น สันโดษในกุศลธรรมจึงผิด พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัส มีแต่ตรัสว่า **ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม**

รวมความว่า สันโดษนั้น **หนึ่ง** ต้องมีตัวตามว่า สันโดษ ในอะไร **ไม่ใช่ทั้ง**ไว้ด้วยทุกขล่อยๆ **สอง**ต้องมีตัวตามว่าต้องมากับอะไรหรือต่อด้วยอะไร **สาม** ต้องมีจุดหมายว่าเพื่ออะไร

สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพื่อออบแรง-เวลาไปทำงาน

ความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงขนาดว่า ที่เราได้บรรลุโพธิญาณนี้ ได้เห็นคุณของธรรมสองประการ คือ **ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย** และการบำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ พระพุทธเจ้าจึงเป็นตัวอย่างของการไม่สันโดษในกุศลธรรม

พุทธพจน์นี้มาในอังคุตตรนิกาย ตรัสแสดงไว้ให้เราจำตระหนักว่า

พระองค์ได้ตรัสรู้ คือบรรลุโพธิญาณ เพราะไม่สันโดษ ตามด้วยคำว่า ในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นอันว่า ธรรมที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ หนึ่ง อสันทุฏฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย สอง อปปฏิวาณิตา จ ปธานสมิ ความไม่ระย่อในการบำเพ็ญเพียร และพระองค์ได้บรรยายต่อไปว่า เรานั้น นั่งลงที่ควงโพธิ์ แล้วได้อธิษฐานจิตว่า ถ้ายังไม่ถึงธรรมที่จะพึงบรรลุได้ด้วยความเพียรของบุรุษตราบใด แม้เลือดเนื้อจะแห้งเหือดเหลือแต่เส้นเอ็น ก็จะไม่ลุกขึ้น นี่เป็นตัวอย่าง

พระพุทธเจ้าไม่เคยสันโดษเลยในเรื่องกุศลธรรม พระองค์เสด็จออกไปหาความรู้ แสวงหาผลสำเร็จในทางจิตใจ ไปบำเพ็ญสมาธิ ไปเข้าสำนักโยคะ ไปเข้าสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร ได้บรรลุถึงอาภิกขุจัญญาตนสมบัตติ ไม่สันโดษ ไม่พอแค่นั้น เสด็จต่อไปยังสำนักอุททกดาบส รามบุตร ได้ถึงเนวสัญญานาสัญญาตนะ ก็ไม่สันโดษอีก เขาเชิญให้ทรงเป็นอาจารย์ร่วมสำนักด้วย ก็ไม่เอา พระองค์ยังไม่ถึงจุดหมาย ก็ไม่หยุด คิดค้นเพียรพยายามต่อไปจนกระทั่งตรัสรู้ จึงได้ตรัสยืนยันไว้ว่า ที่พระองค์ตรัสรู้นั้น เพราะไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

ธรรม ๒ ข้อนี้มีใช้ตรัสไว้ในพระสูตรเท่านั้น แม้ในพระอภิธรรมปิฎกท่านก็แสดงไว้เป็นมาติกาหนึ่งในหมวดทุกมาติกาด้วย ฉะนั้น **ความไม่สันโดษนี้ว่าไปแล้ว สำคัญยิ่งกว่าความสันโดษอีก** แต่เราแทบจะไม่พูดกันเลย เราพูดถึงแต่สันโดษและเป็นสันโดษด่วนๆ

เป็นอันว่า ประสานสอดคล้องกันเลย คือสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ กับไม่สันโดษในกุศลธรรม ฉะนั้น เราจะหยุดแค่ความสันโดษไม่ได้ ต้องต่อไปที่ความไม่สันโดษด้วย แล้วที่นี้ความสันโดษมาเอื้อต่อความไม่สันโดษและความเพียรอย่างไร

เมื่อเราสันโดษในวัตถุบำรุงบำเรอ เราก็ไม่เสียเวลาไปกับการชวนขายหาสิ่งเหล่านี้ คนที่ไม่สันโดษ อยากจะหาวัตถุบำรุงบำเรอตัว หาอาหารดีๆ กินเอร์ดีอร่อย คิดจะหาความสุขจากการเสพการบริโภค แก่ก็เสียเวลาไปในการวุ่นวายหาสิ่งเหล่านี้ แล้วแก่ก็เสียแรงงานด้วย แรงงานของแก่ก็หมดไปกับการหาสิ่งเหล่านี้ ความคิดอีกล่ะ ก็มัวแต่หมกมุ่นครุ่นคิดว่า เอ...พรุ่งนี้เราจะไปกินที่ไหนให้อร่อยให้โก้ จะไปกินอะไรให้เลิศรส คิดแต่เรื่องเหล่านี้ เวลา แรงงาน และความคิดหมดไปกับเรื่องเหล่านี้ ไม่เป็นอันทำการงานหรือสร้างสรรค์อะไร ถ้าหมกมุ่นวุ่นวายเรื่องนี้นานนัก ก็เสียงานไปเลย หรือถ้าหนักนักก็ต้องทุจจริต

ในทางตรงข้าม พอเราสันโดษในวัตถุสิ่งเสพ เราก็สงวนเวลา แรงงาน และความคิด ไว้ได้ทั้งหมด แล้วเราก็เอา เวลา แรงงาน และความคิดนั้นมาทุ่มให้กับความเพียรพยายามในการปฏิบัติกิจหน้าที่การงานและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม ก็ทำหน้าที่และสิ่งดีงามได้เต็มที่ สอดคล้องกันหมด

เรื่องนี้สำคัญมาก ขอย้ำอีกทีว่า ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง เมื่อเราสันโดษในปัจจัย ๔ ตลอดจนในวัตถุบำรุงบำเรอทั้งหลายแล้ว เราก็ไม่สันโดษในกุศลธรรมได้เต็มที่ มันก็รับกันพอดี ความสันโดษกับความไม่สันโดษนี้ ประสานสอดคล้องกันอย่างยิ่ง เมื่อเราสันโดษในปัจจัย ๔ และในวัตถุบำรุงความสุขแล้ว เราก็มีเวลา แรงงาน และความคิด เหลือเพื่อเราใช้เวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปใช้ในการไม่สันโดษในกุศลธรรม ทำให้บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ และเจริญก้าวหน้าในกุศลธรรมได้เต็มที่

ขอสรุปจุดเน้นว่า สันโดษในวัตถุสิ่งเสพ และสันโดษแล้วต่อด้วย

ความเพียร หมายความว่า สันโดษ ทำให้สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย จะได้ไม่
กระวนกระวาย จิตใจจะได้พร้อม แล้วสงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้
เพื่อเอาไปทุ่มเทอุทิศให้กับการเพียรพยายามพัฒนาคุณธรรมทำกิจหน้าที่
สร้างสรรค์สิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้ยิ่งขึ้นไป

แสงสว่างใช้ส่องทางไปข้างหน้า แต่แสงสีใช้ล่อพาให้หลงวน

พอพูดถึงเรื่องเฉพาะตัวในทางจิตใจ เราก็นึกกันว่า คุณต้องมีจิต
ใจดีด้วยนะ คุณยังไม่มีสมาธิ เอ้า! ฉันสอนสมาธิให้ แต่ไม่ใช่หยุดแค่นี้
สมาธิถ้าสอนไม่ดีก็เป็นตัวกล่อมอีก

ถ้าพระพุทธเจ้าต้องการแค่สมาธิ พระองค์ก็ไม่ต้องออกมาจาก
สำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ถ้าเอาแค่สมาธิ
แล้วแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ก็ไม่ต้องมีพระพุทธเจ้า เพราะโยคี ฤषี ดาบส
ก่อนพุทธกาลเขาได้ฉานสมาบัติกันเยอะเยอะ เรื่องสมาธินี้เขามีกันมาก่อน
พุทธกาลแล้ว เราบอกว่าธรรมไม่ได้จบแค่ปัญหาจิตใจนะ คุณจะมาเอาแค่
ทำจิตใจสบายเท่านั้นไม่ได้ ดีไม่ดี จะหลอกตัวเอง เพราะพวกที่สบายใจ
แล้วนี้อาจจะได้แค่วิธีหนีปัญหาอย่างหนึ่ง พอหลบเข้ามาอยู่ข้างในทำใจได้
ก็เพลินเฉื่อยชาไม่จัดการแก้ไข ใหม่ๆ ที่ปัญหามีในโลกวุ่นวายมากมายไม่ได้
หายไปไหน

ปัญหานั้นมีข้อดีอย่างหนึ่ง คือมันบีบคนให้ตื่น และถ้าเราปฏิบัติ
ต่อมันได้ถูกต้อง ก็เป็นเวทีพัฒนาคน พัฒนาปัญญา แต่พอเราทำใจได้
สบายเสียแล้ว ทีนี้ก็เฉื่อย เท่กับหลบปัญหา ปัญหาข้างนอกเลยปล่อยทิ้ง
ไม่แก้ นี่คือประมาทแล้ว

สมาธินั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เป็นหลักการส่วนหนึ่ง แต่ไม่ใช่
ทั้งหมดของพระพุทธศาสนา อย่างในวิสุทธิมรรคก็บอกไว้แล้วว่า **สมาธิ เข้า
พวกกันได้ดีกับโกสัชชะ คือความเกียจคร้าน** หมายความว่าสมาธิอาจจะ
หนूनหรือทำให้เกิดความขี้เกียจ

พอได้สมาธิแล้ว สุขสงบ ใจสบายแล้วหรือทำใจได้แล้ว ฉันสบายแล้ว
ปัญหาอย่างไรข้างนอก ช่างมัน ไม่แก้ ฉะนั้น สมาธิก็เป็นตัวกล่อมได้ จึง
บอกว่าระวังนะ ฝรั่งจะหลง เอียงสุดไปอีก และเราก็อย่าไปทำให้ฝรั่งหลง
แต่ต้องไปปลุกให้ความรู้ที่ถูกต้อง

สมาธินั้น เป็นส่วนหนึ่งของระบบการฝึกฝนพัฒนาคน ที่เรียกว่า
ไตรสิกขา ต้องใช้เพื่อทำคนให้ก้าวต่อไป เป็นเครื่องเสริมกำลังคนที่จะก้าว
ไปข้างหน้า ถ้าใช้เพียงเป็นเครื่องกล่อมใจ ทำให้สุขใจหลบปัญหาไปได้
คราวหนึ่งๆ ก็กลายเป็นทำให้ประมาท ดิ่งรั้งไว้ไม่ให้ก้าวต่อไปในคุณธรรม
ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา

แม้ในด้านปัญญาก็เช่นกัน วิปัสสนาต้องทำให้คนปฏิบัติต่อโลก
และชีวิตอย่างถูกต้อง เข้าถึงความจริงของสิ่งต่างๆ จนกระทั่งมีจิตหลุดพ้น
จริง วิปัสสนาเป็นหลักการใหญ่ของเรา แต่ต้องให้เป็นวิปัสสนาที่ถูก ซึ่ง
ทำให้มนุษย์อยู่กับความเป็นจริง ไม่ใช่ไปอยู่กับสภาพที่กล่อมตัวเอง ถ้าสุข
ด้วยวิปัสสนา หรือแม้แต่ปลงอนิจจังแล้วสบายใจ หายทุกข์ แต่หยุดแก้
ปัญหาแก้ทุกข์ต่อไป ก็กลายเป็นประมาทอีก

ตัวกล่อมหรือเครื่องกล่อมนั้น มิใช่ว่าจะไม่มีประโยชน์และใช้ไม่ได้
เสียเลย แต่ต้องรู้จักใช้ และมีขอบเขตที่ถูกต้อง เหมือนอย่างคนเป็นโรค
นอนไม่หลับ หรือมีอาการไม่ปกติทางประสาท เราก็อาจจะต้องใช้ยานอน
หลับหรือยาแก้ปวดประสาทช่วย แต่เป็นการใช้เพื่อแก้ไขภาวะผิดปกติ

เฉพาะกรณีฯ และชั่วคราว เมื่อผ่านภาวะผิดปกติไปแล้วก็ไม่ควรใช้ ถ้าขึ้นใช้ในภาวะปกติทั่วไป ก็กลายเป็นโทษ อย่างน้อย การที่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อมันจึงจะอยู่ได้ ก็ไม่ถูกต้องแล้ว

เครื่องกล่อมทางด้านจิตใจและปัญญาก็เช่นเดียวกัน จะต้องรู้จักใช้ภายในขอบเขตของการแก้ปัญหาเฉพาะชั่วคราว พอให้ได้พักหรือช่วยให้พ้นออกมาจากสิ่งร้ายอย่างอื่น เมื่อตั้งตัวได้แล้วจะได้เดินหน้าต่อไป ข้อตัดสินสำคัญคือ อย่าให้เป็นเหตุนำไปสู่ความประมาท เช่น นอนใจ เพลิน ผัดเพี้ยน เป็นต้น

เครื่องกล่อมและระบบกล่อมมนุษย์มีอยู่เยอะ มนุษย์มากมาย นับถือลัทธิผีสังเทวดา เอาการดลบันดาลของเทพเจ้ามาเป็นเครื่องกล่อมใจ คิดว่าหรือบอกตัวเองว่ามีเทพเจ้าคอยช่วยแล้วก็สบาย ไม่ต้องเดือดร้อน หายทุกข์ไปที ก็อุ่นใจ แล้วก็นอนใจ พอพ้นจากลัทธิดลบันดาลมาได้สมาธิ ก็กล่อมใจตัวเองอีก สบายไปที ไม่ต้องทำอะไร มนุษย์นี้ติดการกล่อมได้เยอะ แม้แต่ความดีและผลสำเร็จก็กลายเป็นเครื่องกล่อมอีก พอสบายใจแล้วก็นอนใจ ตกลงก็หนีความประมาทไม่พ้น ไปติดที่ความประมาทนั้นแหละ

จะอย่างไรก็ไม่ประมาท ก็เอาหลักใหญ่นี้แหละ ไปประยุกต์ได้หมด คืออยู่ด้วยสติไม่ประมาท หมั่นใช้สติปัญญาพิจารณาชีวิตสังคมาว่า อะไรเกิดขึ้น มันเป็นอย่างไร เป็นไปอย่างไร มีผลอย่างไร เกิดปัญหาอะไร เอาสติไปจับมาตรวจดู แล้วใช้ปัญญาสืบสาว ก็ได้เรื่องได้ราว ข้อย่อยเราไม่ต้องพูดกันนะ เอาแต่หลักการใหญ่ไป ไม่ว่าจะปฏิบัติอะไร ถ้าทำให้ประมาทก็ไม่รอด

เวลานี้สังคมไทยประมาทหรือเปล่า มีบางท่านออกเสียงดังมาขัด

เลยว่า “ประมาท” ผมก็เห็นด้วยว่า **สังคมไทยประมาท และยังไม่ติดในสิ่งกล่อมเยอะหมด** ยิ่งกล่อมก็ยิ่งประมาท ก็เลยติดพันอยู่นั่นแหละ ไม่คิดแก้ปัญหา และไม่คิดศึกษาด้วย สบายใจแล้ว ฉันทุ้ยได้ เอาสิ่งเสพติดสิ่งบำรุงบำเรอมากล่อมบ้าง เอาสุราและการพนันมากล่อมบ้าง เอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาปลอบใจบ้าง เอาสมาธิมากล่อมใจบ้าง

อะไรก็ตาม ทำให้เกิดความประมาท ต้องรีบตื่นทันทีว่า ผิดแล้ว อะไรก็ตามที่ทำให้เกิดความประมาท ต้องถือว่าผิดหลักพระพุทธศาสนา แม้มันจะดี

เมื่อก็พูดถึงเรื่องสันโดษ พอพูดไป ก็เลยออกไปเรื่องอื่น เอาเรื่องความสันโดษก็พอแล้ว เป็นอันว่า ธรรมแต่ละข้อต้องสัมพันธ์กับองค์ธรรมอื่นด้วย

ฝรั่งก็ผิด ไทยก็พลาด ต้องแก้ไขทั้งนั้น

ในการสร้างสรรค์ความเจริญ ฝรั่งเริ่มต้นทุนนิยมและยุคอุตสาหกรรมด้วยปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งคือ “สันโดษ” แต่ **สันโดษของฝรั่ง**เป็น **สันโดษเทียม** คือ ไม่ใช่เป็นการอ้อมพ้อในการเสวยวัตถุด้วยความพอใจเอง อย่างเป็นธรรมชาติ โดยมุ่งให้สามารถสวมนาเวลาแรงงานและความคิดไว้เพื่อนำไปอุทิศให้แก่การสร้างสรรค์สิ่งดีงาม แต่เป็นการยอมอดยอมงดการเสวยวัตถุในบัดนี้ ด้วยอาศัยแรงศรัทธาทางศาสนาмаกดเข้มหรือชดเชยไว้ (ตามแนวคิดแบบ Protestant ethic) ซึ่งไปๆ มาๆ ก็แปรไปเป็นการข่มใจทนรอด้วยความหวังที่จะไปเสพให้มากที่สุดในกาลข้างหน้า โดยสวมนาเวลาแรงงานและความคิดนั้นไปทุ่มให้กับการแสวงหาและผลิตวัตถุ

มาไว้เสฟต่อไปในอนาคต

ผลเสียของสันโดษเทียมแบบฝรั่ง คือ ในด้านชีวิตจิตใจก็กลายเป็นการจำใจ ผินใจ เพราะใจจริงคือต้องการจะเสฟให้มากที่สุด แต่อาศัยศรัทธามาช่วยข่มหรือชดเชยไว้ หรือเพราะหวังผลที่อยู่ข้างหน้าจึงต้องรอไปก่อน และในแง่ธรรมชาติแวดล้อม ในเมื่อเป้าหมายในความหวังคือการจะได้เสฟบริโภคนอย่างเต็มที่ ผลสำเร็จก็คือการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง ส่วนในด้านสังคมก็ไม่ช่วยให้ลดปัญหาการเบียดเบียนแย่งชิงกันในระยะยาว

ส่วนสันโดษของคนไทย (พิจารณาจากความเข้าใจในปัจจุบัน ซึ่งจะเกิดจากการถือผิดสืบกันมา หรือคลาดเคลื่อนภายหลัง เนื่องจากขาดการศึกษาที่ตาม) ก็เป็นสันโดษเทียมอีกแบบหนึ่ง คือเป็นสันโดษแบบตัวนวลๆ ไม่มีจุดหมายต่อเนื้อไปว่าจะเอาเวลา แรงงานและความคิดที่สงวนไว้ได้ ไปใช้ทำอะไรต่อไป ไม่เชื่อมต่อสู่ความเพียรพยายาม กลายเป็นเพียงความสันโดษที่ทำให้นอนเสวยความสุขอยู่เฉยๆ เสี่ยงต่อการที่จะทำให้เกียจคร้านเฉื่อยชาตกอยู่ในความประมาท

เมื่อปรับแก้ให้ถูกต้องเป็นสันโดษที่แท้ ก็เกิดดุลยภาพ และการประสานประโยชน์ ทั้งของชีวิตกายใจของบุคคล ความสงบสุขของสังคม และการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม เพราะความอึดพอต่อวัตถุ เป็นความพึงพอใจที่ทำให้ตนเองมีความสุข พร้อมกันนั้นก็มีความหมายที่จะนำเอาเวลา แรงงาน และความคิดที่สงวนไว้ได้ไปใช้สร้างสรรค์ความดีงามและประโยชน์สุขที่เกื้อกูลต่อสังคม กับทั้งในเวลาเดียวกันก็ไม่ต้องมีการเบียดเบียนเอาจากธรรมชาติเพื่อมาสนองความหวังเสฟสุขในกาลข้างหน้า มนุษย์จะมีความสุขโดยไม่ต้องผลาญทรัพยากรธรรมชาติ และพร้อมกัน

นั้นก็มีความพร้อมมากยิ่งขึ้นในการเพียรพยายามสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ดีงาม

ความไม่ประมาทของตะวันตกก็เช่นเดียวกัน เป็นความไม่ประมาทเทียม ซึ่งเกิดจากแรงบีบคั้นของระบบการแข่งขัน ที่เรียกว่าระบบทุกข์ภัยประติษฐ์ ไม่ใช่เกิดจากสติปัญญาแท้จริง แรงบีบคั้นนั้นยังก่อปฏิกิริยา ให้ความเห็นแก่ตัวหรือความต้องการสนองความต้องการของตนรุนแรงยิ่งขึ้น การหาทางอยู่รอดและแสวงผลประโยชน์ของตนเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยที่ชีวิตจิตใจยิ่งเครียด การเบียดเบียนกันในสังคมยิ่งรุนแรง และธรรมชาติแวดล้อมยิ่งถูกทำลายรวดเร็วและรุนแรงยิ่งขึ้นตามอัตราการแข่งขันหาผลประโยชน์กันในสังคม

ส่วนสังคมไทยก็ดังที่กล่าวแล้วว่า ไปในทางตรงข้าม คือตกอยู่ในความประมาท

เมื่อพัฒนาคนด้วยการศึกษาอย่างถูกต้อง ก็จะมีการปรับแก้ให้เป็นความไม่ประมาทแท้ ที่เกิดจากสติปัญญา ซึ่งจะเป็นความไม่ประมาทที่เป็นไปเพื่อผลในทางสร้างสรรค์อย่างแท้จริง โดยที่สติปัญญาจะนำกิจกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินไปเพื่อผลดีที่ต้องการภายในขอบเขตที่ไม่ส่งผลกระทบในทางร้ายต่อชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม

เมื่อธรรมได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องประสานกันครบองค์เป็นระบบอย่างมีดุลยภาพดังตัวอย่างนี้ ผลดีก็เกิดขึ้นแก่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องคือทั้งชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน โดยสัมพันธ์กับการพัฒนาคน ไม่เกิดภาวะที่ต้องขัดขืนจำยอมหรือต้องประนีประนอม

ปฏิบัติธรรม ต้องให้สมดุล

ธรรมอยู่ในระบบสัมพันธ์

กำมองแยกกระจาย ก็เห็นผิด ปฏิบัติพลาด ก่อผลเสียหาย

ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือ การใช้ธรรมไม่ครบองค์รวม อันนี้ก็สำคัญที่จะทำให้เห็นว่า ทำไมจึงใช้ธรรมกันผิด ขอบุคคลอีกสักตัวอย่างหนึ่งให้เห็นว่าธรรมนั้นถ้าใช้ไม่ครบองค์รวมก็จะมีปัญหา แม้แต่ธรรมที่เป็นกุศลก็เกิดโทษได้ เพราะอาจจะเป็นปัจจัยแก่อกุศล

ในประเทศไทยเรา呢 ในการสอนศีลธรรมเมื่อระยะ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ได้มีแนวโน้มของกระทรวงศึกษาธิการ โดยนักวิชาการ ที่จบมาจากตะวันตก คิดกันใหญ่ว่าเราจะต้องสอน**จริยธรรมสากล** หลักศีลธรรมที่สอนกันอยู่นั้นอิงพระพุทธศาสนา จะเอาหลักพุทธศาสนามาสอนไม่ได้ เพราะประเทศไทยมีหลายศาสนา เราต้องเป็นกลาง ต้องใช้จริยธรรมสากลจากแนวโน้มนี้ต่อมาก็ปรากฏว่า วิชาศีลธรรมได้หมดไปจากหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ วิชาพุทธศาสนาก็หมดไป แล้วมีวิชาจริยธรรมเข้ามาซึ่งพยายามจะให้ เป็นจริยธรรมสากล

มีการประชุมกันในเรื่องนี้ และคิดกันถึงขนาดที่ว่า ข้อธรรมต่างๆ ที่เป็นบาลีไม่ควรใช้ เพราะมาจากพุทธศาสนา ไม่เป็นกลาง ไม่เป็นสากลในที่ประชุมพิจารณากันว่าจะใช้ศัพท์จริยธรรมเป็นภาษาไทยให้หมด เช่น

สตินี้เป็นคำบาลี ไม่ควรใช้ ต้องหาคำไทยมาแทน จะเอาอะไรดี สักจะก็ไม่ได้ เป็นคำบาลี ต้องเอาคำไทยว่าความจริง เมตตา ไม่ได้ เป็นคำบาลี ต้องใช้ความรัก จริยธรรมสากลคิดกันขนาดนี้

แต่ที่จริงนั้น หนึ่ง... คำเหล่านี้มาจากพุทธศาสนาก็จริง แต่มันกลายเป็นคำไทยแล้ว มันเป็นคำสามัญ เป็นคำไทยธรรมดา สอง... คำเหล่านี้เป็นบัญญัติ (concept) ที่มีความหมายกว้างขวางมาก เราไม่สามารถหาคำไทยมาแทนเท่ากันได้ อย่างคำว่า“สติ”คำเดียว ถ้าแปลเป็นไทยแม้แต่สองบรรทัดก็ยังไม่ได้ความหมายเท่าสติคำเดียว เนื่องจากคำเหล่านี้มีความหมายลึกซึ้ง ครอบคลุม กินความกว้าง เราจะไปเที่ยวเปลี่ยนตามใจชอบไม่ได้

ที่หย่อนกว่านั้นก็คือ เลือกข้อธรรมมาใช้ เริ่มด้วยไปทำบุญซื้อหัวข้อธรรมมาว่ามืออะไรบ้าง แล้วก็มาเลือกกันดูว่าข้อไหนเป็นจริยธรรมที่เป็นสากลคือชาติไหนๆ ก็ยอมรับทั้งนั้น เช่นว่า เมตตา เอาไหม เมตตาที่ใช้ได้ ก็เอาเมตตา มาใส่ลงไป กรุณาเอาไหม เอ้า! ใช้ได้ อุเบกขา เอ้ย! อย่าเพิ่ง เอาไว้ก่อน ความรับผิดชอบ นี่สำคัญ เอาไว้ เมื่อเลือกธรรมแบบนี้มาแล้ว ก็จัดเป็นหลักสูตร นี่คือ เลือกธรรมเป็นข้อๆ มา ที่เห็นว่าจะใช้ในหลักสูตร แล้วก็สอนกันแบบนี้ นี่คือจริยธรรมในระยะที่ผ่านมา ซึ่งทำให้หลักธรรมการจัดกระจายหมด ไม่เป็นหมวดหมู่

ที่จริงในสังคมไทยก็มีแนวโน้มอยู่แล้ว คือปฏิบัติธรรมกันไม่ครบชุด เช่น เมตตา กรุณา เราพูดกันบ่อย ส่วนมุทิตา ซักจะเลื่อนไป ไม่ค่อยพูดถึง แต่อุเบกขา ไม่เอาเลย ซ้ำยังหลงเข้าใจผิดด้วย เพราะไม่เข้าใจว่าอุเบกขาคืออะไร หลักธรรมพลัดกันแตกกระจายหลุดออกไปจากชุดของมันหมด

เราไม่สังเกตหรือว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมเป็นหมวดๆเป็นชุดๆ การที่สอนเป็นชุดนั้นมีความหมาย นั่นคือระบบองค์รวมที่ฝรั่งกำลังตื่นตัวกัน เพราะว่าหัวข้อธรรมเหล่านั้น เป็นองค์ประกอบของส่วนรวมที่สมบูรณ์ ถ้าขาดอันใดอันหนึ่งไปแล้วระบบก็ไม่สมบูรณ์ หมายความว่า ธรรม แต่ละหมวดๆ นั้นเป็นระบบดุลยภาพ เมื่อปฏิบัติครบแล้ว มันจะดุลซึ่งกันและกันให้พอดี เกิดความพอดีขึ้นมาในชุดของมันที่เป็นระบบนั้น นี่คือระบบองค์รวม เพราะฉะนั้น ธรรมต้องปฏิบัติครบชุด ถ้าแยกออกมาเป็นข้อๆ กระจายหลุดจากกันแล้วจะเกิดปัญหา ยกตัวอย่างง่ายๆ

หลักธรรมที่เราคุ้นกันนักหนา คือ พรหมวิหาร ๔ นี่ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนมากของการปฏิบัติธรรมไม่ครบชุด ทำให้ไม่เกิดดุลยภาพในองค์รวม เรามี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไว้ใช้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเป็นท่าทีของจิตใจต่อเพื่อนมนุษย์ ที่ครบถ้วนบริบูรณ์

มนุษย์นั้นจะตกอยู่ในสถานการณ์ ๔ อย่าง ซึ่งเราจะต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามสถานการณ์นั้นๆ ถ้าปฏิบัติผิดสถานการณ์ ธรรมนั้น แม้จะเป็นกุศล ก็อาจจะพลาด ทำให้เกิดผลเสียได้

สถานการณ์ที่ ๑ เพื่อนมนุษย์ของเรา เป็นอยู่ปกติ ไม่ได้เดือดร้อน ไม่มีภัยอันตราย ไม่มีปัญหาอะไร เราก็มีท่าทีของธรรมข้อที่หนึ่ง คือเมตตา ซึ่งได้แก่ความรัก ความอยากให้เขาเป็นสุข ความปรารถนาดี ความเป็นมิตร เมตตาก็มาจากรากศัพท์เดียวกับมิตรนั่นเอง

ต่อมา สถานการณ์ที่ ๒ เขาตกต่ำลง เดือดร้อน เป็นทุกข์ มีปัญหา เราก็ต้องย้ายจากเมตตา ไปกรุณา คือพลอยห่วงใจ ห่วงไหวในความทุกข์ของเขา คิดจะหาทางปลดปล่อยเขาให้พ้นจากทุกข์

ต่อไป สถานการณ์ที่ ๓ เขาขึ้นสูง ได้ดี มีความสุข ประสบความ

สำเร็จ ทำอะไรๆ ถูกทางแล้ว เราก็ย้ายมาสู่คุณธรรมข้อที่สาม คือมุทิตา หมายความว่าพลอยยินดีด้วย ส่งเสริมสนับสนุน

นี่ผ่านมา ๓ สถานการณ์แล้ว ในหมู่คนไทยเรา ปรากฏว่าหลายคนแยกไม่ออกแม้แต่เมตตา กับกรุณา ว่าต่างกันอย่างไร ธรรมหมวดนี้เป็นธรรมที่แสดงออกต่อคนอื่น คือ ต่อเพื่อนมนุษย์ จึงกำหนดความแตกต่างได้ด้วยการปฏิบัติในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนั้น ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับเขา ฉะนั้น วิธีแยกความหมาย ก็ดูที่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นแก่เขา คือ สถานการณ์ที่เขาเป็นปกติเราก็มีเมตตา สถานการณ์ที่เขาตกต่ำเป็นทุกข์เราก็มีกรุณา สถานการณ์ที่เขาขึ้นสูงประสบความสำเร็จเราก็มีมุทิตา

มนุษย์ทั่วไปจะตกอยู่ใน ๓ สถานการณ์นี้ เราก็มีครบแล้ว ปฏิบัติให้ถูกสถานการณ์สามอย่างนี้ แล้วมีสถานการณ์อะไรอีก สามอย่างก็น่าจะครบแล้ว คน ถ้าไม่ปกติก็ต้องเดือดร้อน เป็นทุกข์ หรือมิฉะนั้น ก็ได้ดีมีสุขแล้วจะมีสถานการณ์อะไรอีก ทำไมพระพุทธเจ้ายังตรัสข้อที่ ๔ อีก สถานการณ์อะไร

บางท่านสอนว่า สถานการณ์ที่ ๔ คือสถานการณ์ที่เขาได้ทุกข์จากผลกระทบที่เขาทำของเขาเอง ในข้อที่เราไม่สามารถจะช่วยให้ การตอบอย่างนี้ ต้องระวัง ต้องให้เห็นหลักที่ชัดเจน

อาจารย์ผู้ใหญ่มิชื่อเสียงมากของไทยท่านหนึ่งเอาอันนี้ไปพูดในการปาฐกถา ท่านบอกว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนวางอุเบกขา กรรมของใครกรรมของมัน เห็นคนตกต่ำยากจน ก็บอกว่า โอ้! เป็นกรรมของเขาเอง เขาก็รับผลของกรรมของเขาไป ก็เลยไม่มีใครช่วยเหลือกัน สังคมไทยก็เลยแย่นี้แหละ ถ้าพูดอย่างนี้ อุเบกขาก็โดนตี

ฝรั่งคนหนึ่งเขียนหนังสือ *Buddhism and Society* เป็นหนังสือ

หนาใช้ศึกษาในมหาวิทยาลัยของฝรั่งบางแห่งด้วย เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาในพม่า ฝรั่งคนนี้เขียนเล่ากรณีศึกษา (case study) ไว้ด้วย

เขายกตัวอย่างในเมืองพม่ามาเรื่องหนึ่ง จริงหรือไม่จริงยังน่าสงสัย แต่ฝรั่งคนนี้ยกมาแล้วว่าเขาไปที่ชนบทแห่งหนึ่งมีคนตกน้ำแล้วไม่มีใครช่วย เพราะคนพม่าบอกว่าเป็นกรรมของเขา แล้วก็ให้วางอุเบกขา ได้สองหลักคือ หนึ่ง หลักกรรม ว่า เป็นกรรมของเขา สอง อุเบกขา วางเฉย ไม่ช่วย

ฝรั่งคนนี้ก็เลยบอกว่า นี่เห็นไหม พุทธศาสนาทำให้คนเป็นอย่างนี้ เขาตี หนึ่ง...หลักกรรม สอง...หลักอุเบกขา โยงกันว่า คนพุทธอุเบกขา เพราะเห็นว่าเป็นกรรมของเขา เลยไม่ช่วยกัน เพราะฉะนั้นสังคมก็เลยตกต่ำเดือดร้อนอย่างนี้ เขาได้ทีก็ตีแพะไล่เลย เป็นการบอกไปด้วยว่าในสังคมของเขา ไม่อย่างนี้หรือของเขานี้ต้องช่วยกันสุดฤทธิ์เลย ฉะนั้น สังคมฝรั่งจึงได้เจริญขึ้นมา เขาว่าอย่างนั้น เอาละสิ อย่างนี้จะแก้อย่างไรละ

ในที่นี้เขาว่า ที่ไม่ช่วย เพราะอ้างหลักกรรมกับอุเบกขา ไม่ใช่อ้าง เรื่องว่าน่าเป็นหรือไม่เป็น เขาตีหลักกรรมกับอุเบกขาแล้ว ก็กลายเป็นว่า เห็นคนจนก็ว่านี่เป็นกรรมของเขา ไปเห็นคนพิการ ก็ว่ากรรมของเขา เพราะฉะนั้นก็ให้เขากรรมไป เราก็อุเบกขา ไซ้ไหม

พระพุทธเจ้าทรงวางหลักจริยธรรมบนฐานแห่งสัจธรรมนะ จริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นของบัญญัติตามชอบใจของศาสนาหรือของคนผู้ใดกลุ่มใด พระพุทธเจ้าไม่ได้วางหลักธรรมเอาเองว่า อย่างนี้ดี อย่างนั้นไม่ดี เธอทำผิด ฉันไม่ชอบใจ ต้องลงโทษ เธอทำดี ฉันโปรดปราน ให้รางวัล อย่างนี้ไม่มี

พระพุทธศาสนาสอนว่า ธรรมเป็นธรรมดาของธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ พระพุทธเจ้า

ทรงสอนจริยธรรมไปตามกฎธรรมชาติ คือตามความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ จริยธรรมที่พระองค์สอน ตั้งอยู่บนฐานแห่งสัจธรรมคือความจริงตามธรรมชาติ ฉะนั้น จริยธรรมจึงเป็นความจริงด้วย ไม่ใช่เป็นของบัญญัติเอาตามชอบใจ ของสังคมนี้ว่าดี สังคมโน้นว่าไม่ดี อย่างที่ฝรั่งว่า ของเราไม่ใช่อย่างนั้น

เป็นอันว่า หลักพรหมวิหารก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรม เราจะมองพรหมวิหารได้ครบทุกสถานการณ์ เมื่อเรามองครบระบบของธรรมชาติทั้งหมด คือมองให้ตรงตามธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้นจะต้องมองไปถึงตัวธรรม

เพื่อให้สังคมยั่งยืน คนต้องสัมพันธ์กันแต่พอดี มนุษย์ช่วยกันดี แต่ต้องรักษารัฐไว้ด้วย

เริ่มแรกพรหมวิหารเป็นธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เราชัดเจนแล้วว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มนุษย์จะอยู่ร่วมกันด้วยดี ก็ต้องมี เมตตา กรุณา มุทิตา ถ้ามนุษย์อยู่ด้วยกัน โดยมีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันตามสถานการณ์ทั้งสาม ด้วยคุณธรรมทั้งสามข้อนี้แล้ว โลกมนุษย์ก็อยู่ด้วยดี แต่แค่นี้พอที่จะให้อยู่ด้วยดีจริงหรือ? ขอให้ดูต่อไป

โลกมนุษย์นี้ ไม่ได้อยู่ตามลำพัง ภายใต้โลกมนุษย์นี้ มีสิ่งที่เป็นฐานรองรับอยู่ คือความจริงของสัจธรรม หรือธรรมที่เป็นหลักการของธรรมชาติ ได้แก่ความเป็นจริงแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือหลักการแห่งความจริง ความถูกต้องดีงาม ธรรมคือความเป็นจริงของกฎธรรมชาตินี้ ครอบคลุมและควบคุมธรรมชาติทั้งหลาย รวมทั้งโลกมนุษย์ไว้ทั้งหมด โลกมนุษย์ตั้งอยู่บนฐานของความเป็นจริงของธรรมนั้น ซึ่งใหญ่

กว่า ฉะนั้นความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์นี้ จะต้องไม่ไปกระทบกระเทือนหรือทำลายธรรม แต่จะต้องให้สอดคล้องกับธรรม โลกมนุษย์จึงจะเป็นไปได้ด้วยดี

ฉะนั้น เราจึงมีใช้มีหน้าที่แต่เพียงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่มนุษย์เท่านั้น แต่เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับตัวธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินี้ด้วย

ที่นี้หมู่มนุษย์จะปฏิบัติต่อกันด้วยดี จะเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าไปทำผิดต่อธรรม ทำให้เสียธรรมเข้าเมื่อไร โลกมนุษย์นั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้เพราะฉะนั้นเมื่อใดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในข้อหนึ่งก็ตาม ข้อสองก็ตาม ข้อสามก็ตาม ไปส่งผลกระทบทำความเสียหายต่อตัวธรรมเข้า นี่คือ **สถานการณ์ที่ ๔** ซึ่งจะต้องอุเบกขา ได้แก่สถานการณ์ที่ว่าถ้า ขวนขวายในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ก็จะไปกระทบต่อตัวธรรม จะทำให้ระบบของธรรมคลาดเคลื่อนเสียหาย จึงต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไว้ก่อนเพื่อรักษาธรรมไว้เพราะฉะนั้น ในกรณีเช่นนั้น เมตตากฤษฎา มุทิตา จะออกโรงไม่ได้ และจะต้องมาถึงอุเบกขา

ขอยกตัวอย่าง เด็กคนหนึ่งไปลักขโมยของเขา ประสบความสำเร็จ ได้เงินมา ๕,๐๐๐ บาท ถ้าเราถือว่าเป็นสถานการณ์ที่ ๓ เราก็มุทิตา ดีใจด้วย ส่งเสริมเลย แต่ถ้าทำอย่างนั้นก็กระทบต่อธรรมทำให้ธรรมเสียหาย หรือผู้พิพากษาพิจารณาคดี รู้ว่าจำเลยนี้ทำความผิดจริง ไปฆ่าเขาตาย แต่เมื่อคิดว่าจำเลยจะต้องตกทุกข์ได้ยากไปติดคุก ก็สงสาร อยากจะปลดปล่อยทุกข์ของเขา นี่ถือว่าเป็นสถานการณ์ที่ ๒ ก็เลยกฤษฎา แต่กฤษฎาในที่นี้แสดงออกไปก็เข้าสถานการณ์ที่ ๔ ผิดธรรมทันที ทำให้เสียความเป็นธรรม ทำให้เสียหลักการแห่งความถูกต้องดีงาม จึงต้องเปลี่ยนเป็นอุเบกขา

เป็นอันว่า ถ้าการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ จะเป็นสถานการณ์ที่หนึ่งก็ตาม สองก็ตาม สามก็ตาม ไปกระทบต่อธรรมเข้าเมื่อไร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต้องหยุด แล้วเข้าเป็นสถานการณ์ที่สี่ เราก็วางอุเบกขาต่อคนนั้น คือ เฉยต่อเขา ไม่เอาแล้ว ฉันไม่ดีใจกับเธอ ไม่สนับสนุนเธอ ฉันไม่ช่วยเธอแล้ว เธอทำอย่างนี้ฉันไม่เอาด้วยกับเธอละ เราเฉย วางใจเป็นกลางต่อเขา เพื่อให้ธรรมมาจัดการ

เราวางอุเบกขาต่อคน คือ เฉย หยุดขวนขวาย ไม่ช่วยเหลือเขา เพื่อจะได้ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงธรรมการปฏิบัติตามธรรมจะได้ดำเนินไปกฎต้องเป็นกฎ ธรรมต้องเป็นธรรม ใครมีหน้าที่ปฏิบัติตามธรรมก็มาจัดการไปตามธรรมนั้น พูดสั้นๆ ว่า เพื่อปฏิบัติตามธรรม จึงต้องยกเว้นสถานการณ์ที่ ๑,๒,๓ เสียข้อหนึ่ง สอง สาม ออกแสดงไม่ได้ เพื่อให้ข้อสี่ มา

ฉะนั้น อุเบกขา ตัวมันจึงแปลว่า เข้าไปมองดู หรือคอยมองดูอยู่ไกลๆ ให้เขาได้รับผลถูกต้องตามธรรม และแสดงถึงปัญญาด้วย เพราะว่า ๓ ข้อแรกความเด่นอยู่ที่ความรู้สึก พอสถานการณ์มาก็แสดงได้ทันที แทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แต่ข้อที่ ๔ จะแสดงได้ ต้องมีปัญญา ต้องรู้ว่าอะไรถูกต้อง อะไรผิด อะไรเป็นธรรม อะไรไม่เป็นธรรม อะไรเป็นบาปเป็นบุญ เหตุผลเป็นอย่างไร

นี่แหละ สถานการณ์ที่ ๔ ที่เรามาอธิบายกันว่า ให้เป็นไปตามกรรม เป็นอย่างนี้ คือเป็นสถานการณ์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ หรือระหว่างบุคคลจะไปกระทบต่อธรรมเข้า หมายความว่า กรรมของเขาจะต้องถูกตัดสินด้วยธรรม หรือต้องบังเกิดผลตามธรรม เพราะถ้ากระทบต่อธรรมแล้วเรายังขึ้นเข้าไปขุนวายแทรกแซง ฐานของสังคมมนุษย์ก็เสีย ธรรมที่รองรับโลกมนุษย์อยู่ที่วิปัสส และโลกมนุษย์เองก็จะอยู่ไม่ได้ ฉะนั้น จึง

ต้องหยุดความสัมพันธ์กับคน เพื่อรักษาธรรม

พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาไว้ครบบ้างจะอยู่แค่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เท่านั้นไม่พอ ต้องรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับตัวธรรมด้วย โลกมนุษย์จึงจะอยู่ได้ ถ้าเราปฏิบัติธรรมไม่ครบชุด ก็ยุ่งและเกิดโทษ เมตตากถา กรุณา กลับทำให้เกิดปัญหา เสียความยุติธรรม เสียความชอบธรรม ทำให้หลักการของสังคัมตั้งอยู่ไม่ได้ สังคัมก็วุ่นวายปั่นป่วน พระพุทธเจ้าจึงทรงเรียกธรรมหมวดนี้ว่าพรหมวิหารแปลว่าธรรมเครื่องอยู่ของพระพรหม คือ ธรรมประจำใจของผู้สร้างสรรพกิจสากลโลก

ในศาสนาพราหมณ์นั้นเขาถือว่า พรหมเป็นผู้สร้างโลก พอสิ้นกับป์หนึ่งโลกหลาย พระพรหมก็สร้างโลกใหม่อีกทีหนึ่ง แล้วโลกก็อยู่ไปอีกกับป์หนึ่ง ทีนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเราให้ไม่ต้องรอพระพรหมที่เป็นเทวดาที่จะมาสร้างโลก แต่ทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนนี้แหละเป็นพรหม คือมาช่วยกันเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้อภิบาลโลก หล่อเลี้ยงบำรุงรักษาให้โลกตั้งอยู่ได้ด้วยดี เมื่อเราปฏิบัติตามธรรม ๔ ข้อนี้เราทุกคนก็เป็นพรหม คือเป็นผู้ที่มีส่วนในการสร้างสรรค์ อภิบาลรักษาบำรุงโลก

พระพุทธเจ้าต้องการให้ทุกคนเป็นพรหม เบื้องแรกให้มารดาบิดาเป็นพรหมก่อน ต่อมาให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม เมื่อเราปฏิบัติตามธรรม ๔ ข้อนี้ครบถ้วนดี โลกมนุษย์คือสังคัมก็อยู่ได้ โลกอยู่ได้ เพราะทุกคนร่วมกันสร้างสรรค์อภิบาล ไม่มีปัญหาเลย แต่เวลานี้เกิดความผิดพลาดมีปัญหา เพราะสังคัมเอียง เสียดุลในการปฏิบัติธรรม ๔ ข้อนี้

พรหมวิหาร ๔ ข้อนี้ ถ้าเราจัดเป็นพวกเป็นฝ่าย จะเหลือ ๒ เท่านั้น คือ ข้อ ๑ ถึง ๓ ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา เป็นธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ หรือคนต่อคน ส่วนข้อที่ ๔ เป็นความ

สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในกรณีที่เกี่ยวกับธรรม หรือพูดรวบรัดว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรม จึงเป็น ๒ ฝ่าย คือมนุษย์กับมนุษย์ ฝ่ายหนึ่ง และมนุษย์กับธรรมอีกฝ่ายหนึ่ง หรือคนกับคน และคนกับธรรม จะเห็นว่าในหม่อมมนุษย์การปฏิบัติระหว่าง ๒ ฝ่ายนี้ มีการเอียงสุดได้

ในสังคัมบางสังคัม มนุษย์มีการเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน มีน้ำใจต่อกันอย่างดี เค้นในเมตตา กรุณา ตลอดจนมุทิตามาก แต่สังคัมนั้นอ่อนในอุเบกขา สังคัมประเภทนี้เป็นอย่างไร ในแง่ดี ก็จะมีความรู้สึกอบอุ่น ซ้ำมขึ้นด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ มีการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันดี แต่ในแง่เสีย คนจะช่วยเหลือกันเป็นเรื่องส่วนตัวจนกระทั่งมองข้ามหลักการ มองข้ามกฎเกณฑ์กติกากฎหมาย มองข้ามความเป็นธรรมและความชอบธรรม พอมีอะไรเกิดขึ้นก็คิดจะไปหาเพื่อนไปหาผู้ใหญ่ให้ช่วย เสร็จแล้ว กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย ไม่เอาเลย เลี่ยงหมดเลย สังคัมนี้ก็เสียดุล สังคัมอย่างนี้ระยะยาวก็จะเสื่อม เพราะว่าอ่อนในอุเบกขา เรียกว่าเอียงสุดไปในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เอาแต่จะช่วยเหลือกันระหว่างบุคคล

ส่วนในบางสังคัมความสัมพันธ์จะเด่นในอุเบกขา คือเอาแต่กฎเกณฑ์ กติกา และหลักการ ตลอดจนกฎหมาย สังคัมมีกติกาวางไว้แล้ว หลักการมีอยู่แล้ว ทุกคนต้องปฏิบัติตามนั้น ตัวใครตัวมัน ถ้าแกผิดฉันพ้น แต่ระหว่างนั้น ไม่มีน้ำใจต่อกัน ไม่ช่วยเหลือกัน ทุกคนดิ้นรนชวนขวายเอาเอง ทุกคนช่วยตัวเองและพึ่งตนเอง สังคัมแบบนี้ก็แห้งแล้งน้ำใจขาดความอบอุ่น มีความเครียดสูง คนเป็นโรคจิตโรคประสาทกันมาก

จากหลักที่พูดมานี้ ก็ลองมาพิจารณาดูว่าเวลานี้สังคัมเป็นอย่างไร สังคัมไทยของเราเนี่ยเอียงไหม จะเห็นได้ว่า สังคัมไทยของเรา เอียงมาในทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในข้อที่ ๑ และ ๒ มาก ข้อที่ ๓ ก็ยังหย่อน

แต่ข้อที่ ๑ ที่ ๒ หนัก จนกระทั่งแสดงออกมาทางถ้อยคำที่ใช้ในสังคมของเรา คือ คำว่า เมตตา กรุณา นี่เราพูดกันเรื่อย เป็นศัพท์สามัญ แต่มุทิตาพูดน้อยลง อุเบกขาไม่พูดเลย แสดงว่า ธรรมเสียตุลแล้ว

ที่นี้ หันไปดูสังคมฝรั่งบ้าง เรื่องเมตตา กรุณา มุทิตาเนี่ย เออน้อย แต่อุเบกขามาแรง ทุกคนต้องอยู่กับหลักการ ทุกคนต้องเคารพกฎหมาย ทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายก็แล้วกัน ถ้าทำผิดก็โดน ถ้าทำถูกก็ไปได้ กฎเป็นกฎ ไม่เอาใครทั้งนั้น สังคมอย่างนี้ก็ดีเหมือนกัน เพราะรักษาความเที่ยงธรรมไว้ได้ รักษากฎเกณฑ์กติกาของสังคมได้ แต่แห้งแล้งและเครียดอย่างที่ว่า ก็เสียตุลอีก

สังคมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สูงนั้น นอกจากเสียความเป็นธรรม รักษากฎเกณฑ์กติกาและหลักการไว้ไม่ค่อยได้แล้ว ในระยะยาวคนจะหวังพึ่งกันมากเกินไป คนจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีนิสัยชอบหวังพึ่งผู้อื่นคอยรับความช่วยเหลือจากคนอื่น โดยคิดว่าไม่เป็นไรหรอก เดี่ยวจนลงเราก็ไปขอยืมเพื่อนได้ ไม่เป็นไร เดี่ยวแม่เรา ญาติเรา ผู้ใหญ่ของเราก็ช่วยเราได้ เลยไม่ดิ้นรนชวนขาย ก็เลยเฉื่อยชา เกียจคร้าน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยเมตตา กรุณา มุทิตาจึงทำให้คนโน้มเอียงไปในทางประมาทเฉื่อยชา สังคมก็จะเสื่อมหรืออืดอาด

ส่วนสังคมที่หนักในอุเบกขา เอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ไม่เอาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็แห้งแล้งอย่างที่ว่า แต่ก็เป็เครื่องบีบคั้นและเร่งรัดคนให้กระตือรือร้นชวนขาย สร้างสรรค์ความเจริญได้ ทุกคนจะดิ้นรนขยันตัวเป็นเกลียว เพราะฉะนั้น จึงทำให้สร้างความเจริญก้าวหน้าได้ดี แต่ถ้าแห้งแล้งและเครียดเกินไปก็อาจจะถึงจุดเดือด คนจะเกิดความโกรธมีโทสะว่า อะไรกัน มันไม่ช่วยเหลือกันบ้างเลยเฉียวหรือ คนจะโกรธแค้น

จนกระทั่งว่าหลักการกติกาเหล่านี้ เราไม่เอากับมันแล้ว ทำลายมันเลย หลักการของสังคมก็อยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าเอียงสุดจนเกินไป ในที่สุดก็อยู่ไม่ได้ทั้งคู่ จึงต้องปฏิบัติให้พอดี ซึ่งอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะรักษาดุลยภาพระหว่างธรรม ๔ ข้อนี้ไว้ ซึ่งแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือเมตตา กรุณา มุทิตา ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอุเบกขาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรม เพราะฉะนั้น ธรรมจึงเป็นชุดและต้องปฏิบัติให้ครบ เวลานี้เราปฏิบัติธรรมกัน แม้แต่ในชุดพรหมวิหารนี้ก็วุ่น ธรรมที่มาในสังคมไทย แตกกระจัดกระจายเป็นข้อๆ ไปหมด ยิ่งไปเรียนในโรงเรียน ยิ่งไปเรียนแบบจริยธรรมสากล ก็เลยไปกันใหญ่

ต้องมองหลักให้ชัด และปฏิบัติให้ครบ จึงจะพบทางรอดสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน

เป็นอันว่า เมตตา กรุณา ถึงแม้จะดี แต่ถ้าปฏิบัติผิด ก็เกิดโทษ นอกจากนั้นฝรั่งยังเอาไปตีเตียนอีกด้วย เช่นในหนังสือของอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer) ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งของตะวันตก มีชื่ออยู่ในสารานุกรม (encyclopaedia) ใหญ่ๆ แทบทุกชุด ท่านผู้นี้เป็นหมอสอนศาสนา และมีอิทธิพลมาก คราวหนึ่ง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ขึ้น ก็มีการร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอินเดียน่า ซึ่งส่งอาจารย์ทางโน้นมาช่วย

ศาสตราจารย์คนหนึ่งชื่อโรเบิร์ต แอล ซัตตัน (Robert L. Sutton) ได้มาสอนวิชารัฐประศาสนศาสตร์ และได้แต่งหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งดูเหมือนจะชื่อว่า *Public Administration in Thailand* แปลว่า รัฐประศาสน-

ศาสตร์ในประเทศไทยเขาวิเคราะห์ประเทศไทยและสังคมไทยแล้วก็บอกว่า ปัจจัยที่ขัดขวางการพัฒนาของสังคมไทยคือ หนึ่ง สถาบันกษัตริย์ สอง พุทธศาสนา แล้วเขาก็แจกแจงวิเคราะห์ว่าพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยให้สังคมไทยไม่พัฒนาอย่างไร ตอนนั้น ชาวพุทธเราส่วนหนึ่งก็ลุกขึ้นมาด่า ชัดเจนเป็นการใหญ่ (ต่อมาคณะรัฐประศาสนศาสตร์ที่ธรรมศาสตร์ได้โอนไปรวมกับส่วนงานการศึกษาอื่นๆ ตั้งขึ้นเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ คือ NIDA ในปัจจุบัน)

ในข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ตอนหนึ่ง โรเบิร์ต แอล ชัตตัน ได้อ้างอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ ที่เขียนไว้ว่า พุทธศาสนาสอนให้คนทำความดี แต่การทำความดีของพุทธศาสนาคืออย่างไร? คือเว้นจากความชั่ว เช่น เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกุศลนิทาน ฯลฯ แค่นี้คือทำความดี พุทธศาสนาสอนให้ทำความดี ก็แค่เว้นจากความชั่ว เว้นความชั่วก็คือทำดีแล้ว

อีกตอนหนึ่งเขาอ้างทำนองเดียวกันว่า พุทธศาสนาสอนให้คนช่วยเหลือกันโดยแผ่เมตตา คือตั้งความปรารถนาดีให้เพื่อนมนุษย์มีความสุข สรุปว่า พุทธศาสนาสอนความดีแบบ passive ไม่ active คือ สอนความดีแบบอยู่เฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร เจริญเมตตา ก็แค่ตั้งใจดีนอนแผ่อยู่ในมุ้ง แค่นี้ก็ทำดีแล้ว เลยไม่ช่วยให้คนออกไปดำเนินการสร้างสรรค์ในสังคม

โรเบิร์ต แอล ชัตตัน โจมตีพุทธศาสนาตามอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ เข้าไปแล้วหนังสือพวกนี้มีอิทธิพล นักวิชาการไทยเราเชื่อไม่น้อย นี่ผมเอามาเล่าเป็นตัวอย่างเท่านั้น

เรื่องกรรม เรื่องอุเบกขา เรื่องเมตตา และอะไรๆ หลายเรื่อง โดนฝรั่งตี แล้วนักวิชาการไทยก็ตี แม้แต่ดอกเตอร์คนหนึ่งที่เป็นลูกหรือลูกสะใภ้หรือหลานคนหนึ่งของท่านผู้ใหญ่อดีตคนวัดที่มีชื่อเสียงมาก ก็ยัง

เขียนติเตียนไว้ว่า เพราะคนภาคอีสานถือหลักอนิจจังตามคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีชีวิตแบบอยู่ไปวันๆ แล้วก็เลยไม่เจริญ ไม่สามารถพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ นี่ขนาดคนที่อยู่ในเชื้อสายยังว่าอย่างนี้

ฉะนั้น เราจะต้องไม่ประมาทให้หนักทีเดียว เพราะคนของเรา แม้แต่พระองค์เอง ถ้าเข้าใจธรรมไม่รอบคอบแล้ว อาจจะเป็นปัญหาได้อย่างหนัก ในวงวิชาการนั้นเรายังไม่ได้ไปสัมผัสสักมากคนที่เข้าใจกันได้ดีกับเราก็เยอะ แต่คนที่ยังไม่เข้าใจก็มากอยู่ จะต้องตื่นตัวรู้เท่าทัน โดยเฉพาะตัวเราเองจะต้องเข้าใจธรรมให้ชัดเจน ชนิดโยงกันได้ทั้งระบบ

เป็นอันว่า ธรรมนั้นจะต้องปฏิบัติให้ครบชุดองค์รวมอย่างที่ว่าแล้ว เพราะมันมีความประสานสัมพันธ์กันและเติมเต็มแก่กัน ถ้าขาดชุดแล้วชีวิตและสังคมมนุษย์ก็จะเอียง เสียหลัก เสียดุล เกิดผลเสีย ธรรมที่เป็นกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศลได้อย่างไร ธรรมที่เป็นอกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศลได้อย่างไร จะใช้อกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศล เช่น ใช้ตัณหาเป็นปัจจัยแก่ฉันทะได้อย่างไร ดังนั้นเป็นต้น จะต้องวิเคราะห์กันให้ชัด จะได้ไม่พลาด เป็นการช่วยสังคมของเรา และแก้ความเห็นผิด โดยเฉพาะของคนที่เป็นผู้นำทางปัญญา

ที่พูดมาทั้งหมดคราวนี้ ได้โยงไปหาหลักธรรมง่าย ๆ เพียง ๒-๓ อย่างเท่านั้น แต่ที่จริงหลักธรรมเพียงแค่นี้ก็เพียงพอที่จะสร้างอารยธรรมใหม่ที่ยั่งยืนได้แล้ว

ที่ว่าสร้างอารยธรรมใหม่นั้น ในที่นี้ ไม่ใช่จะต้องสร้างขึ้นใหม่โดยสิ้นเชิง แต่หมายถึงการเปลี่ยนจากอารยธรรมปัจจุบันที่ติดตันไม่ยั่งยืน ให้กลายเป็นอารยธรรมที่แท้ที่ถูกต้อง ที่จะนำมนุษยชาติไปสู่สันติสุขได้อย่างแท้จริง

ภาคผนวก

ฝรั่งเจริญเพราะดินร่นให้พ้นจาก อิทธิพลของศาสนาคริสต์

๑๙ มิถุนายน ๒๕๓๑

เรียน พระปลัดเอี่ยม อธิปัตโต

ตามที่ท่านได้เขียนจดหมายไปถามปัญหา อยากจะให้ตอบข้อสงสัยนั้น ตามปกติระยะนี้ผมมีงานเร่งมากไม่มีเวลาจะตอบ โดยมากต้องเก็บจดหมายไว้นานๆ แต่จดหมายของท่านนี้ เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ แม้ว่าจะไม่มีเวลาเขียนก็ได้พูดบันทึกเสียง แล้วขอร้องให้พระมหาอินศรช่วยพิมพ์ให้ ข้อสงสัยของท่านข้อสำคัญก็คือ

เวลานี้มีคนไปเข้าคริสต์กัน โดยที่เห็นไปว่าคนฝรั่งชาวตะวันตกถือศาสนาคริสต์ ฝรั่งจึงเจริญทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเศรษฐกิจ การทหาร การเมือง ทางวิทยาศาสตร์ สรรพาวุธต่างๆ อย่าง ซึ่งเป็นวิธีการของผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ที่จะพูดให้เข้าใจกันอย่างนั้น

วิธีการเผยแพร่และชักจูงของนักสอนศาสนาคริสต์ ที่ทำอย่างนี้เป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ เพราะเป็นการกล่าวเท็จ ไม่ตรงตามความเป็นจริง และเป็นการไม่ยุติธรรมทั้งแก่คนไทยและแก่พระพุทธรศาสนา ถ้าเขาใช้วิธีเผยแพร่แบบมีเล่ห์กลอย่างนี้ ก็ควรจะต้องเผยแพร่ความจริงให้เป็นที่รู้เข้าใจกันได้*

* ข้อความบางแห่ง เช่นในย่อหน้านี้ ได้เขียนแทรกเพิ่มหรือทำให้ชัดเจนกว่าฉบับเดิม

ชาวพุทธนั้นเป็นมิตรกับคนทั่วโลก โดยไม่แบ่งแยกศาสนา เพราะฉะนั้น ตามปกติเราจะไม่ตำหนิติเตียนศาสนาไหนๆ แต่เมื่อมีคำกล่าวจาบจ้วงที่จะทำให้เข้าใจผิด ก็จำเป็นต้องพูดชี้แจงเฉพาะในคราวที่จำเป็นอย่างนี้ เพื่อให้รู้ความจริงและเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง

การที่เข้าใจกันไปว่า ฝรั่งเศสเจริญเพราะนับถือศาสนาคริสต์อย่างนั้น ก็เป็นเพราะว่า พระเรากดี ชาวบ้านญาติโยมเรากดี ไม่รู้ประวัติศาสตร์ของประเทศตะวันตกว่าเราได้สร้างความเจริญนั้นมาอย่างไร ความจริงเรื่องนี้เป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ง่ายๆ คนที่รู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเทศตะวันตก ถ้าได้ยินคนมาพูดว่าฝรั่งเศสเจริญเพราะนับถือศาสนาคริสต์ ก็จะนึกถึงภัยผู้พูดว่าเป็นคนไม่มีความรู้ หลงมกมายไปตามความเข้าใจเอาเองตื่น ๆ หรือมิฉะนั้นก็อาจจะพูดออกมาด้วยตั้งใจจะหลอกลวงคนอื่นให้เขาหลงเชื่อนั่น

เรื่องราวที่เป็นจริงนั้นตรงกันข้ามกับคำที่เขาพูดเลยทีเดียว กล่าวคือ ฝรั่งเศสตะวันตกเขาเจริญขึ้นมาได้ในทางวิทยาศาสตร์เป็นต้นนี้ ก็ด้วยการที่เขาพยายามดิ้นรนให้พ้นจากความครอบงำหรือการบีบคั้นของศาสนาคริสต์ต่างหาก ไม่ใช่เพราะนับถือศาสนาคริสต์แล้วเจริญ จะขอเล่าถวายเป็นตามประวัติศาสตร์เล็กน้อย

ศาสนาคริสต์นี้ ในประเทศตะวันตก เคยมีอำนาจมาก มีอำนาจในทางการเมือง ขนาดที่ว่าสามารถครอบงำประเทศต่างๆ ในยุโรปทั้งหมดต้องเชื่อฟัง แม้แต่กษัตริย์ประเทศต่างๆ ก็ต้องให้ไปเป็นผู้สวมมงกุฎให้ ขณะที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจครอบงำประเทศตะวันตกนั้น ฝรั่งเศสเรียกว่า ยุคมืด (Dark Ages)

ในยุคมืดที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจมากนั้น ทางศาสนาคริสต์จะไม่

ยอมให้คนมาสงสัยพระเจ้า สงสัยคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล แสดงความคิดเห็นขัดแย้ง หรือเห็นต่างไปจากคัมภีร์ไบเบิล เช่น เรื่องพระเจ้าสร้างโลก บันดาลสิ่งต่างๆ สร้างโลกใน ๗ วัน ทำไมจึงสร้างแสงสว่างก่อน แล้วสร้างดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ทีหลัง พระเจ้ามีอำนาจสร้างโลกบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง และมีมหากรุณา ต้องการให้มนุษย์มีความสุข แต่ทำไมจึงสร้างโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมา ทำไมสร้างให้บางคนเกิดมาพิการปัญญาอ่อน ต้องมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ยากเดือดร้อนแสนลำเค็ญ ทำไมจึงบังคับชาตานิยมไม่ได้ทำไมจึงปล่อยให้ศาสนาอื่นๆ แล้วกลับไปลงโทษคนที่นับถือศาสนาอื่นๆ เหล่านั้น หาว่าเขานับถือผิดๆ ทำไมพระเจ้าไม่ลงโทษตัวเองที่ปล่อยปละละเลยหรือสร้างคนที่ตั้งศาสนาอื่นๆ ขึ้นมา ฯลฯ อะไรทำนองนี้ ใครจะพูดแสดงความสงสัยไม่ได้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้น คนจะคิดในเรื่องความจริงต่างๆ ก็พูดไม่ได้

ยิ่งกว่านั้น เพื่อบังคับควบคุมให้ได้ผลเต็มที่ ศาสนาคริสต์ก็เลยตั้งศาลขึ้นมาเขาเรียกว่าศาล Inquisition ซึ่งแปลเป็นไทยว่า ศาลไต่สวนศรัทธา ใครที่พูดออกมาแสดงความสงสัยเกี่ยวกับพระเจ้า สงสัยคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล เขาก็จับเอาไปขึ้นศาลนี้แล้วก็ลงโทษต่างๆ เช่น เผาทั้งเป็น หรืออาจจะประหารชีวิต หรืออาจจะขังคุก หรือให้ดื่มยาพิษ ดังที่นักปราชญ์และนักวิทยาศาสตร์อย่างบรูโน (Bruno) และกาลิเลโอ (Galileo) ถูกจับตัดสินลงโทษมาแล้ว โดยเฉพาะบรูโนนั้นถูกเผาทั้งเป็น เพราะคิดเห็นขัดกับเรื่องพระเจ้าสร้างโลก

ศาลของศาสนาคริสต์นี้ได้ฆ่าคน เผาคน ให้คนดื่มยาพิษไปมากมาย เพื่อไม่ให้คนรู้เข้าใจโลกและชีวิตแปลกไปจากคำสอนในไบเบิล

แต่เพราะการใช้อำนาจบีบคั้นครอบงำนี้แหละ จึงทำให้พวกฝรั่งเศสที่

ต้องการแสวงหาความจริงพยายามดิ้นรนกัน เมื่อพูดในที่เปิดเผยไม่ได้ก็
 ลอบจับกลุ่มกันเจียบๆ ค้นคว้าหาความรู้ และเผยแพร่ความรู้ในหมู่พวกตน
 ต่อมาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็เจริญขึ้น เพราะยิ่งกดก็ยิ่งดัน อันนี้เป็น
 ธรรมชาติของมนุษย์

ในที่สุดต่อมา แม้ในทางการเมือง ฝรั่งเศสก็ดิ้นรน จนกระทั่งพ้นจาก
 อำนาจครอบงำของศาสนาคริสต์ไปได้ ประเทศต่างๆ ก็มีการปกครองเป็น
 อิสระของตนเองอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ทางศาสนาคริสต์ก็
 เสื่อมอำนาจลงมา จนกระทั่งว่ามีแต่ ชาติกัน ที่เขายอมรับกันให้เป็นประเทศ
 หนึ่ง ซึ่งว่าที่จริงก็เป็นเพียงเมืองเล็กๆ อยู่ในกรุงโรม ประเทศอิตาลี

อันนี้เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า พวกฝรั่งเศสเขามีความเจริญทาง
 วิทยาศาสตร์ขึ้นมา ตลอดจนความเจริญอื่นๆ ที่เนื่องมาจากวิทยาศาสตร์
 หรือเทคโนโลยีอะไรต่างๆ นี้ ก็เพราะว่าเขาดิ้นรนต่อสู้ให้พ้นจากการ
 ครอบงำบีบบังคับของศาสนาคริสต์ต่างหาก ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะเขานับถือ
 ศาสนาคริสต์แล้วก็เลยเจริญ

ที่นี้ ฝรั่งเศสก็นับถือศาสนาคริสต์นั้น ก็ไม่ใช่ว่านับถือกันมากมาย
 อย่างที่แสดงในตัวเลข เพราะเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นแล้ว คนก็เลยไม่
 เชื่อถือคำสอนในศาสนาคริสต์ คนก็นับถือศาสนาคริสต์น้อยลง ฉะนั้น
 ความเจริญทางปัญญาและความก้าวหน้าของวิทยาการที่เกิดขึ้นในเมืองฝรั่งเศส
 มันสวนทางกับศาสนาคริสต์ มันคนละเรื่องกัน มันเกิดจากคนที่ไม่เชื่อ
 ศาสนาคริสต์ และคนที่ถูกศาสนาคริสต์บีบบังคับ เช่น นักวิทยาศาสตร์ที่
 ดิ้นรนค้นคว้าไม่ยอมเชื่อฟังศาสนาคริสต์ไม่ยอมให้บาทหลวงบังคับครอบงำ
 เพราะฉะนั้น อย่าเอามาปนกันไม่ได้ ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

เป็นเรื่องน่าขำ แต่คงหัวเราะไม่ออก ในเมืองไทยเรานี่เอง ทาง

เมืองเหนือ เมื่อนักเผยแพร่ศาสนาคริสต์เริ่มเข้าไปทำงาน ได้เอาความรู้ทาง
 วิทยาศาสตร์ เช่น เรื่องสุริยคราส จันทรคราส ไปชักจูงชาวพื้นเมืองให้หัน
 มานับถือคริสต์ ที่น่าขำก็เพราะว่าความรู้นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องศาสนาคริสต์ แต่
 เป็นเรื่องของนักวิทยาศาสตร์ ที่ทางศาสนาคริสต์เองเคยบีบบังคับกันมานาน บ้าง
 ก็ถึงกับถูกประหารชีวิต เป็นไม้เบื่อไม้เมากันมา แต่พอวิทยาศาสตร์เจริญ
 ขึ้น กันไม่อยู่ นักบวชศาสนาคริสต์กลับเอาความรู้วิทยาศาสตร์ของอู่
 ปรปักษ์มาใช้ประโยชน์ ล่อผู้คนให้ดูเหมือนเป็นความรู้ของตัวเอง

หันกลับไปพูดเรื่องเมืองฝรั่งเศส ส่วนคนที่นับถือศาสนาคริสต์เอง ต่อ
 มาก็แตกแยกกันไปเป็นนิกายต่างๆ นิกายที่สำคัญ ก็มี โรมันคาทอลิก กับ
 โปรเตสแตนต์ ซึ่งมีการทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรงมาก เพราะศาสนา
 คริสต์นี่เอาศรัทธาเป็นหลัก เมื่อศรัทธาแล้วก็ทำได้ทุกอย่าง ขำพันทันก็ได้
 และคนที่นับถือต่างนิกายออกไปนี้ เขาถือว่าเป็นบาปอย่างรุนแรง เพราะ
 เป็นคนที่ถูกซาตานหลอกเอาไป ไปเชื่อซาตาน เพราะฉะนั้น เขาก็สามารถ
 จะฆ่าทิ้งเสีย

อย่างไรในประเทศอังกฤษ สองนิกายนี้ได้ต่อสู้กันมาก บางทีฝ่าย
 หนึ่งมีอำนาจขึ้นก็ยกกองทัพไปฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง ล้างกันเป็นถิ่นเป็นหมู่บ้าน
 เป็นตำบล ลูกเล็กเด็กแดงก็ไม่ไว้ จึงเดือดร้อนกันมาก จนกระทั่งว่าอีก
 นิกายหนึ่งที่อ่อนแอกว่า ลี้ภัยหนีไม่ไหวก็ต้องลี้ภัย เดินทางเสี่ยงภัยไปโลก
 ใหม่

ตอนนั้น อเมริกาเป็นโลกใหม่ เพราะว่าเขาเพิ่งค้นพบ การเดินทาง
 ไปก็ลำบากยากเย็น ต้องผจญภัย เสี่ยงอันตรายมาก อาจจะตายกลางทาง
 แต่เพราะเหตุที่ว่า ถ้าอยู่ก็ตาย หนีไปยังมีทางรอด ก็เลยหนีกันไป ชำม
 น้ำข้ามทะเลไป ที่รอดก็ไปขึ้นแผ่นดินใหม่ที่อเมริกานั้น ไปสู้กับอินเดียน

แดงบ้าง ไปต่อสู้กับความยากลำบากต่างๆ ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ทำให้มีการบุกเบิกแผ่นดินใหม่

ประเทศอเมริกาซึ่งเกิดขึ้นมาในภายหลัง ก็เกิดจากการหนีภัยเบียดเบียนระหว่างนิกายของศาสนาคริสต์นี้ เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ ฉะนั้น เราจะเห็นว่า **ประวัติศาสตร์ชาติตะวันตกที่เกี่ยวกับความเจริญนี้ เป็นเรื่องของการต่อสู้กันและดิ้นรนหนีภัยที่เกิดจากศาสนาคริสต์นี้มากมาย**

คนไทยบางคนมานึกถึงสภาพปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในเมืองไทยเราว่า มีการแตกแยกทะเลาะพุดว่ากันมาก ทำให้รู้สึกเสื่อมศรัทธา แต่ถ้าเอาไปเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในศาสนาอื่นๆ อย่างในศาสนาคริสต์ที่เล่ามานี้ เรื่องราวแตกแยกขัดแย้งในวงการพระพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องเล็กน้อยอย่างแทบไม่มีความหมาย ในหมู่ชาวพุทธจะขัดแย้งกันอย่างมากก็ได้เถียงพุดว่า หรือเขียนว่ากัน ไม่ไปรบราฆ่าฟันกันเป็นสงคราม

นอกจากนั้น ศาสนาคริสต์ยังมีประวัติต่างพร้อยสำคัญที่แก้ตัวไม่ได้ ก็คือว่าได้มากับ**ลัทธิอาณานิคม** ในสมัยที่ฝรั่งมาล่าเมืองขึ้น ซึ่งประเทศไทยเองก็โดนมาแล้วไม่รู้จักจดจำ คนไทยเองน่าจะรู้ประวัติศาสตร์นี้ ในสมัยอยุธยา พวกฝรั่งนักเผยแผ่ศาสนาคริสต์ก็เข้ามาจับนักรบ กับทหารที่เข้ามาล่าเมืองขึ้น หรือบางทีก็เป็นตัวนำทางให้แก่ทหารหรือกองทัพ โดยเข้ามาก่อน แล้วก็ให้ทหารเข้ามายึดครองที่หลัง

อย่างในญี่ปุ่น ก็มีเรื่องแบบที่ว่านั้น จนกระทั่งว่า ทางบ้านเมืองผู้ปกครองสมัยนั้นรู้ความลับของฝรั่งเข้า ก็ถึงกับปิดประเทศไปนาน พวกบาทหลวงเข้าไปเผยแผ่ศาสนา พร้อมกับทำงานเปิดทางให้พรรคพวกจากประเทศของตนเองเข้ามาครอบงำเอาประเทศอื่นเป็นเมืองขึ้น ฉะนั้น เราจะเห็นว่า ศาสนาคริสต์นี้แผ่ไปพร้อมกับลัทธิอาณานิคม หรือลัทธิล่าเมืองขึ้น

ของฝรั่ง ฝรั่งจึงได้เมืองขึ้นทั้งในเอเชีย ในแอฟริกา ในอเมริกาได้อะไรพวกนี้มากมาย

อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ตั้งแต่วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมา คนก็ชักห่างเหินไม่ค่อยเชื่อถือศาสนาคริสต์ การนับถือที่มีอยู่ก็มีมาเรื่อยๆ อย่างนั้นเอง จนกระทั่งในประเทศอังกฤษหรือในอเมริกาเป็นต้นปัจจุบันนี้ คนที่ไม่ใส่ใจต่อศาสนาคริสต์ก็ผละกันออกไปมาก จนกระทั่งพวกเผยแผ่ศาสนาคริสต์ต้องขายโบสถ์กันก็มากมาย

วัดไทยที่ไปตั้งในอเมริกานั้น บางวัดก็ไปซื้อโบสถ์คริสต์นั่นเองที่เขาเลิก เขารักษาไม่ไหวแล้ว ในอเมริกานั้นฝรั่งขายโบสถ์กันมาก ในอังกฤษก็เหมือนกัน โบสถ์นั้นขายไป แล้วก็เอาไปใช้ในเรื่องสนุกสนานบันเทิงก็มี อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าจะรู้ๆ กันอยู่ คนไทยทำไมถึงมาหลงฟังคำของคนเผยแผ่ศาสนาคริสต์ ที่มาล่อหลอกด้วยคำซึ่งไม่เป็นความจริง ถ้ารู้ประวัติศาสตร์สักนิดหน่อยก็จะเข้าใจ ไม่มีปัญหาเรื่องนี้

ในประเทศตะวันตกนั้น ศาสนาคริสต์ก็เสื่อมลงมาก คนเขาก็ไม่เอาใจใส่ การหาเงินหาทองก็ยากลำบาก อำนาจก็ลดน้อยลงไป และเวลานี้ก็เห็นกันอยู่ว่า เขาหันมาสนใจที่จะเผยแผ่ในทางตะวันออกมาก

น่าจะเป็นข้อพิจารณาว่า เขาอาจจะหันเหความสนใจ หันนโยบายมาทางตะวันออก เพราะเขาเห็นว่าพวกประเทศตะวันออกนี้เป็นประเทศที่ด้อยพัฒนา คนไม่ค่อยเจริญ ไม่ค่อยรู้วิทยาศาสตร์ ไม่ค่อยรู้ประวัติศาสตร์ ไม่มีความรู้สมัยใหม่ อาจจะถูกพุดจาลอหลอกให้เชื่อถือได้ง่าย ส่วนทางตะวันตกนั้นมีรอยแผลเก่าลึกใหญ่ที่ไม่อาจจะลืมได้ เขาสอนจะให้คนเชื่อก็ยากแล้ว เพราะฉะนั้น เขาก็ต้องถอยจากทางด้านโน้นมาทางนี้ จึงควรพิจารณาเองว่า ควรจะตกเป็นเหยื่อเขา ด้วยการฟังคำล่อหลอกหรือไม่ ขอ

ให้ตัดสินด้วยปัญญา

ที่บอกว่าฝรั่งนั้นเขาเบื่อหน่ายทางศาสนาคริสต์มา เราก็เห็นๆ กัน อย่างปัจจุบันนี้ก็ยังมีฝรั่งชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติสมาธิวิปัสสนากัน ศูนย์สมาธิวิปัสสนาก็เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกกันมากมาย แล้วก็มีฝรั่งมาบวชพระมาเมืองไทย พระฝรั่งที่บวชอยู่ตามสำนักต่างๆ ก็มีจำนวนมาก แล้วฝรั่งเหล่านี้ก็กลับไปเผยแพร่ศาสนาในประเทศเดิมของตนบ้าง ประเทศอื่นในหมู่ตะวันตกด้วยกันบ้าง ก็เห็นๆ กันอยู่

เราจะเห็นว่า ในศาสนาคริสต์นี้ เขาถือเรื่องศรัทธาเป็นสำคัญ และศรัทธาที่เขาบังคับกันด้วย คือใครจะเชื่อต่างจากเขาไปไม่ได้ ในเมื่อเขามีอำนาจเขาก็บีบบังคับเอา บังคับเอา ถึงกับลงโทษ ฆ่าตาย และยกทัพทำสงครามกัน เรื่องจึงได้เกิดอย่างที่ว่ามา

ฝรั่งมีบทเรียนเก่าในเรื่องความรุนแรงนี้มาก และจากการดิ้นรนให้พ้นปัญหาเหล่านี้ฝรั่งยุคต่อๆ มาจึงเพียรพยายามตั้งกฎกติกากันมากมาย เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงปลอดภัยและอิสรภาพ เช่น เรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ฝรั่งนำในเรื่องเหล่านี้ก็เพราะถูกกดขี่และดิ้นมาทั้งมาทั้งนาน

ในทางพระพุทธศาสนา เราไม่เป็นเช่นนั้น ใครจะนับถืออะไรก็เป็นไปโดยอิสระเสรี ให้ใช้ความคิดของตนเอง เราจะไม่มีการไปกดขี่เบียดเบียนในเรื่องศรัทธาความเชื่อถือ ฉะนั้น ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าใครจะสงสัย จะคิดอย่างไร จะผิดแปลกไป เราก็ไม่จับไปฆ่าไปแกง จึงไม่มีการบีบบังคับเบียดเบียนกันในเรื่องนี้ขึ้น ในแง่หนึ่งก็ทำให้คนไม่ต้องไปดิ้นรนต่อสู้

ถ้าจะว่าการดิ้นรนต่อสู้ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างนั้น ก็

ยอมรับได้ เพราะฝรั่งเขาเจริญมาแบบนั้น ส่วนในทางพระพุทธศาสนา เราไม่มีการบีบบังคับ ไม่มีการกดขี่ข่มเหงด้วยเรื่องความเชื่อ มันก็เลยทำให้คนไม่ดิ้นรน ก็เลยอยู่กันไปสบายๆ อยู่กันไปเรื่อยๆ

สรุปว่า ลักษณะที่จะเห็นได้ว่าต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนานั้น ถ้าไม่พูดถึงด้านคำสอน พูดเฉพาะลักษณะอาการปฏิบัติในภายนอก

ประการที่หนึ่ง ทางศาสนาคริสต์นั้น ถือเอาศรัทธาเป็นใหญ่ และศรัทธาของเขามีความหมายเป็นการกำหนดว่า ต้องเป็นอย่างนั้นต้องเป็นอย่างนี้ คือมีลักษณะบังคับด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าหากใครไม่เชื่อถือว่าเป็นบาปที่นี่ ถ้าเขามีอำนาจ เขาก็จะบีบบังคับว่าต้องให้เชื่ออย่างที่เขาสอนไว้ จะไปสงสัยอะไรไม่ได้ จึงมีเหตุเกิดขึ้นในทำนองที่ว่า มีการตั้งศาลจับกุมลงโทษถึงกับฆ่าฟันประหารชีวิตอะไรกัน

ส่วนในทางพระพุทธศาสนา ก็ถือศรัทธาเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาด้วยเหมือนกันแต่ให้เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลใช้ปัญญาให้คนมีสิทธิที่จะสงสัยพิจารณาไตร่ตรอง เพราะฉะนั้น เราก็จึงต้องให้โอกาสแก่คนที่จะคิด มีเสรีภาพทางความคิด จึงไม่มีเหตุที่จะไปบีบบังคับกัน

ประการที่สอง ลักษณะการเผยแพร่ของศาสนาคริสต์นั้นมุ่งอำนาจทางการเมืองด้วย โดยเข้าไปมีอำนาจในการปกครองของประเทศ ถ้าหากว่าตัวมีกำลังมากก็สามารถที่จะครอบงำประเทศได้หลายๆ ประเทศ อย่างในยุโรปนั้นก็เคยมีอำนาจครอบคลุมทั้งหมดทั่วทั้งยุโรปอย่างที่ได้เล่าแล้วว่า ปิ๊ปจะต้องเป็นผู้สวมมงกุฎให้กษัตริย์ประเทศต่างๆ และมีอำนาจที่จะบังคับกษัตริย์นั้นเดินเท้าเปล่ามาจากประเทศของตน มาคารวะหรือมาสารภาพผิดต่อปิ๊ปอะไรทำนองนี้ การที่มีอำนาจทางการเมือง หรือแสวงหา

อำนาจทางการเมืองนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก และเมื่อมีอำนาจทางการเมือง ก็เลยไปใช้อำนาจบีบบังคับคนในเรื่องความเชื่อถือด้วย

ส่วนในทางพระพุทธศาสนานี้ ท่านสั่งสอนคนในทางการเมืองการปกครอง ให้ผู้ปกครองประเทศปกครองให้ดีให้มีคุณธรรม แต่ว่าทางฝ่ายพระนี้ จะไม่เข้าไปยุ่งทางการเมือง ไม่มีอำนาจทางการเมืองเอง ฉะนั้น ก็จะไม่มีเหตุการณ์แบบที่ว่าพระพุทธศาสนาจะไปกับลัทธิล่าอาณานิคม หาเมืองขึ้นอะไร เพราะเราไม่ไปยุ่งกับการเมือง ไม่เข้าไปครอบงำทางการเมือง ไม่ไปมีอำนาจทางการเมือง ฉะนั้น ลักษณะนี้จึงต่างกัน ซึ่งควรจะเข้าใจไว้

นี่ก็เป็นสภาพความเป็นจริง ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบันนี้ ถ้ามีโอกาสมันก็จะมีทางที่จะเป็นอย่างนี้ได้อีก จึงควรที่จะศึกษาสิ่งเหล่านี้ให้เข้าใจตามความเป็นจริง ถ้าเราได้ศึกษา มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์บ้างแล้ว ก็จะช่วยให้วินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ได้ถูกต้อง ตนเองก็จะไม่หลงคิดผิดพลาดไป และก็จะไม่ถูกใครมาล่อลวงชักจูงให้ไขว้เขวด้วยความไม่รู้ หรือไร้วิจารณ์ญาณ

อย่างไรก็ตาม ที่ชี้แจงมานี้มิใช่จะทำให้เกิดความชิงชังชาวคริสต์หรือผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ เพียงแต่เป็นความจำเป็นที่ต้องชี้แจงให้รู้เข้าใจกัน เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น คือมีการพูดให้เข้าใจผิด และที่เราทำนี้ก็เป็นเรื่องทางปัญญา ว่าไปตามเหตุผลและความจริง

ที่จริงนั้น เวลานี้องค์กรใหญ่ของศาสนาคริสต์เองก็ได้เผยแพร่นโยบายที่จะสัมพันธ์กับศาสนาอื่นๆ ในทางสมัครสมาน แต่ผู้เผยแพร่ที่อยู่ในถิ่นต่างๆ ก็อาจจะทำอะไรๆ ไปตามความคิดความต้องการของตน บางแห่งเมื่อเห็นว่าคนไทยโง่เขลา พระสงฆ์ก็ไม่ว่ากัน เขาก็เลยเห็นเป็นโอกาสที่จะหลอกล่อไป

ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือชาวพุทธนั่นเอง นอกจากจะต้องรู้จักหาความรู้หาความจริงแล้ว ก็ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เช่นว่าอย่ามัวติดเพลินกับความสุขสบายและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน แล้วมัวเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา โดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องตั้งใจเอาหลักธรรมที่แท้ของพระพุทธเจ้ามาสอนประชาชน ให้กระตือรือร้นขยันขันแข็งในการทำหน้าที่การงาน มุ่งมั่นสร้างสรรค์ชีวิต ครอบครัว และประเทศชาติให้เจริญมั่นคง และมีสันติสุข

ผมขอตอบจดหมายโดยตอบข้อสงสัยของท่านปลัดเพียงเท่านี้ก่อน และหวังว่าคำตอบนี้คงจะเป็นประโยชน์ที่จะช่วยให้ญาติโยมเข้าใจความจริงได้ตามสมควร

ด้วยความนับถือ

พระเทพเวที

จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน
ตามแนวธรรมชาติ

จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน ตามแนวธรรมชาติ*

ขออำนวยการพรท่านองคมนตรี ท่านผู้หญิงในฐานะประธานในที่นี้ ท่านนายกสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย ท่านผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน

วันนี้ อาตมาภาพได้รับนิมนต์มาให้พูดในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการพัฒนาคน ในยุคสารสนเทศ คือยุคปัจจุบันนี้ เนื่องจากมีเวลาพูดจำกัด จึงคิดว่าจะต้องเร่งรีบเข้าสู่ประเด็นที่เป็นหัวข้อของการประชุม

หัวข้อที่ให้พูดนี้เป็นเรื่องสัมพันธ์กับกาล กับยุคสมัย คือเป็นการพัฒนาคนสำหรับสภาวะการณ์ปัจจุบัน แต่ในการพูดนั้นคิดว่าคงต้องแยกเป็น ๒ ส่วน ตอนแรกจะพูดถึงหลักการทั่วไป แต่จะพูดสั้นๆ และในตอนที่สองจึงพูดเรื่องการพัฒนาคนสำหรับสภาวะการณ์ปัจจุบันที่เรียกว่ายุคสารสนเทศ

ในด้านหลักการนั้น ในตอนต้นขอทำความเข้าใจกันก่อนว่า คำว่า จิตวิทยา ก็ดี คำว่า ศาสนา ก็ดี เป็นคำพูดในระบบความคิดปัจจุบันซึ่งเป็นแนวคิดที่พูดได้ว่าเป็นแบบตะวันตก คือแนวความคิดแบบชาวนาญพิเศษหรือแยกส่วน หมายความว่าเรานิยมจัดแบ่งวิชาการเป็นต้นออกเป็นเรื่องๆ ด้านๆ เฉพาะไป เรามีเรื่องจิตวิทยา เรามีเรื่องจริยธรรม เรามีเรื่องศาสนา

* ปาฐกถา นำ ในการประชุมวิชาการของสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย ณ โรงแรมรอยัลธอร์คิด เซอร่าตัน กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๓๔ (เดิมมีชื่อเรื่องว่า "จิตวิทยา และศาสนาเพื่อการพัฒนาคนในยุคสารสนเทศ" ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น)

แม้แต่คำศาสนาเองที่ใช้กันอยู่ ก็เป็นศาสนาในความหมายของตะวันตก

ในความเป็นจริงนั้นวิชาการเหล่านี้เราคงแยกจำเพาะไม่ได้ เพราะเรื่องของชีวิตมนุษย์ ตลอดจนเรื่องของโลกทั้งหมด เป็นสิ่งที่โยงถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่เราพูดแยกออกไปเพื่อความสะดวกในทางระบบความคิด แต่ในเชิงปฏิบัติการและการนำเข้าสู่ความเป็นจริงจะต้องเอามาโยงสัมพันธ์กันให้ได้

สำหรับเรื่องจิตวิทยา ศาสนา และจริยธรรมนั้น เวลานี้บางทีเมื่อใช้กันไปเราก็ตัดในความหมายเฉพาะอย่างเฉพาะด้าน แล้วก็เกิดปัญหาคือการโยงกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นในที่นี้อาตมภาพจะหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำเหล่านี้ คือจะพูดกันตามสภาพความเป็นจริงเลย หมายความว่าไม่ต้องไปแยกว่าจิตวิทยา หรือศาสนา หรืออะไรทั้งนั้น แต่จะพูดถึงการพัฒนาคน

การพัฒนาคบเป็นระบบแห่งบูรณาการ

คนนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งเราเรียกในภาษาปัจจุบันว่าเป็นองค์รวม การดำเนินชีวิตของเขานั้นแยกออกได้เป็นหลายด้าน แต่ทุกด้านนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ด้านต่างๆเหล่านี้มีอะไรบ้าง ขอแยกอย่างง่ายๆ ว่ามีด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่าปัญญา ชีวิตทั้งสามด้านนี้มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

พฤติกรรมของเรา คือการแสดงออกและการเคลื่อนไหว ทางกาย และทางวาจา โดยสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมก็มีทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ เริ่มตั้งแต่ปัจจัยสี่ คือสิ่งบริโภค และเครื่องใช้สอยต่างๆ จนกระทั่งถึงธรรมชาติแวดล้อมอย่างที่เรารู้จักกันในสมัยปัจจุบัน ตลอดจนการทำการเลี้ยงชีพ เราเคลื่อนไหวไปด้วยพฤติกรรมในเรื่องเหล่านี้ นี่ด้านหนึ่ง

ขอให้มองต่อไปว่าพฤติกรรมนั้นมาจากไหน ในการที่จะมีพฤติกรรมไม่ว่าทางกาย หรือทางวาจา เรามีความตั้งใจทุกครั้งว่าเราจะทำอะไร เราจะพูดอะไร นอกจากมีความตั้งใจแล้วลึกลงไปก็มีแรงจูงใจ ว่าอยากจะได้อะไร เช่นต้องการผลประโยชน์ หรืออาจจะมีแรงจูงใจในทางโกรธในทางเคียดแค้น เมื่อเรามีแรงจูงใจอย่างไรเราก็ตั่งใจโดยสอดคล้องกับแรงจูงใจนั้น แล้วก็แสดงออกทางพฤติกรรมด้วยกายและวาจา นอกจากนั้นความรู้สึก หรือสภาพอารมณ์ รวมทั้งคุณธรรมและบาปอกุศล เช่น ความรัก ความชอบใจ ความเกลียดชัง ความเครียด ความริษยา ความน้อยใจ ความซาบซึ้งใจ ความหวาดกลัว อะไรต่างๆเหล่านี้ก็มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทั้งนั้น ถ้ามีความรักก็จะมีพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ถ้ามีความเกลียดชังก็มีพฤติกรรมอย่างหนึ่ง

แม้ว่าถ้าเราต้องการมีพฤติกรรมภายนอกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าพึงประสงค์ในทางสังคม เช่นไม่ให้ทำร้ายผู้อื่น แต่ถ้าในใจของเรามีสภาพจิตไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมตามข้อกำหนดของสังคมนั้น สังคมกำหนดว่าไม่ให้ทำร้ายกัน ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น แต่ในใจของเรามีความโกรธแค้นอยู่ พฤติกรรมนั้นเราก็ทำด้วยความผิใจ ถึงแม้พฤติกรรมจะดี แต่จิตใจก็เป็นทุกข์ แต่ในทางตรงข้าม ถ้าจิตใจของเราดี แทนที่จะโกรธจะเกลียด ก็มีความรัก พฤติกรรมที่จะไม่ทำร้ายกันนั้นก็สอดคล้องกัน เป็นไปเองโดยไม่ต้องมีการบังคับภายนอก นอกจากนั้นในจิตใจก็ยังมีความสุขด้วยที่ได้ทำพฤติกรรมนั้นและพฤติกรรมที่มีความสุขเป็นฐานที่ตั้งก็จะมีความมั่นคงตรงกันข้าม ถ้าพฤติกรรมนั้นทำด้วยจิตใจที่เป็นทุกข์ผิใจก็จะไม่มั่นคง นี่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับพฤติกรรม

ในทางกลับกัน จิตใจก็อาศัยพฤติกรรม เช่น เมื่อได้ทำพฤติกรรมที่เคยชินหรือถูกใจก็ชอบใจสบายใจ หรือพฤติกรรมของตนดำเนินไปได้ตาม

ต้องการ จิตใจก็มีความสุข แต่ถ้าพฤติกรรมถูกขัดขวางปิดกั้น ก็ไม่พอใจ อาจโกรธ หรือเกิดความทุกข์

นอกจากนั้นพฤติกรรมก็ต้องอาศัยปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การที่เราจะแสดงพฤติกรรมอะไรออกมา เราต้องมีความรู้ความเข้าใจอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มองเห็นความมุ่งหมาย และมีความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลว่าเพื่อผลที่ต้องการอันนี้จะต้องทำพฤติกรรมใดอย่างไร เรามีปัญญาแค่ไหน เราก็ทำพฤติกรรมได้ภายในขอบเขตของปัญญานั้น ถ้าปัญญามีน้อย พฤติกรรมก็อาจตื่นเขิน ไม่มีประสิทธิภาพ แต่ถ้ามีความรู้เข้าใจมีปัญญามากก็สามารถวางแผนพฤติกรรมได้ละเอียดลออ และได้ผลมาก เพราะฉะนั้นปัญญาก็สัมพันธ์กับพฤติกรรม แยกกันไม่ได้

พร้อมกันนั้นปัญญาก็ส่งผลต่อจิตใจด้วย เช่นถ้าเราไปเจออะไร เราไม่มีความรู้ เราไปเจอสถานการณ์หนึ่งแล้วเราไม่รู้ว่าเป็นสถานการณ์นี้เราจะต้องทำอะไร สิ่งที่เราพบอยู่นั้นคืออะไร เป็นอย่างไร เราจะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างไร เพียงแค่นี้จิตใจก็อึดอัด จิตใจของเราจะมีปัญหา มีความติดขัดบีบคั้น เรียกว่าเป็นทุกข์ คือประสบปัญหา แต่พอมีปัญหาแล้ว อันนี้คืออะไร เป็นอย่างไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ก็โง่ จิตใจก็โปร่งสบายเกิดความสุข หรือว่าเราเจอกับคนอื่น เห็นหน้าเขาบึ้ง แม้แต่อาจจะเป็นเพื่อนกันใกล้ชิด เคยพูดจากันดี เคยแสดงอาการยิ้มแย้มผ่องใส มาวันหนึ่งเจอไม่พูดด้วยเสียแล้ว หน้าตาบูดบึ้ง เราก็คิดว่า เอ๊ะคุณทำไมมาโกรธฉันล่ะฉันก็โกรธเป็นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นฉันก็บึ้งได้ จิตใจเราก็มีความโกรธไม่สบาย แต่ถ้าเราเกิดนึกคิดขึ้นมาหรือเราเกิดรู้ขึ้นมาว่า อ้อ เพื่อนของเรานี้มีปัญหาค้างใจ วันนี้ที่บ้านเขามีเรื่องทะเลาะกัน หรือว่าเขาไม่มีเงินใช้ หรือมีปัญหากดดันในจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พอปัญญาของเรารู้หรือมีแนวความคิดนี้ขึ้นมาก็เปลี่ยนสภาพจิตจากความโกรธไปเป็นความสงสาร

ดังนั้นปัญญาก็มีอิทธิพลเปลี่ยนจิตใจ

ที่นี้ปัญญาก็เหมือนกัน ต้องพึ่งอาศัยพฤติกรรม ก่อนจะได้ปัญญา เราต้องทำพฤติกรรมในการหาข้อมูล เป็นต้น ถ้าเราไม่รู้จักหาข้อมูล ไม่รู้จักเคลื่อนไหวกายวาจา ไม่รู้จักพูดจา ไม่รู้จักเข้าหาคน ไม่รู้จักสอบถาม พูดไม่เป็น ตั้งคำถามไม่เป็น เราก็ไม่ได้ข้อมูล ไม่ได้ข้อแนะนำ เป็นต้นที่ดีไม่ได้แนวความคิดอะไรต่างๆ ปัญญาที่ไม่พัฒนา แต่ถ้ารู้จักมีพฤติกรรมกายวาจาที่ดีก็จะช่วยให้เราได้ปัญญา

ปัญญานั้นก็ต้องอาศัยจิตใจด้วย ถ้าจิตใจของเรามีความเพียร มีความขยันอดทน ใจสู้ เจอปัญหาไม่ถอย เราพยายามคิด การขบคิดของเราก็ทำให้เกิดปัญญา ถ้าเราท้อถอย ใจไม่สู้ ไม่พยายามคิด ปัญญาก็ไม่เกิด นอกจากเพียรพยายามคิดแล้วจิตใจที่แน่วแน่มิสมารถก็ทำให้ความคิดชัดเจน เจาะลึกได้ง่าย เพราะฉะนั้นสภาพจิตก็เป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาได้ด้วยดี

นี่เป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ตัวอย่างที่มองเห็นง่าย ๆ ก็เช่นว่า เราต้องการให้คนมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามเหตุตามผล คือให้เป็นพฤติกรรมที่ประกอบด้วยปัญญา แต่พฤติกรรมนั้นจะเป็นไปตามเหตุผลของปัญญาได้ก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งของจิตใจมาช่วย อย่างที่พูดว่ารู้จักควบคุมจิตใจของตนเอง การควบคุมบังคับจิตใจของตนเองก็อยู่เบื้องหลังการดำรงรักษาพฤติกรรมนั้น แต่ถ้าสามารถทำให้จิตใจเป็นสุขด้วยพฤติกรรมนั้นก็อาจจะไม่ต้องควบคุม ความเข้มแข็งของจิตใจก็ใช้น้อยลง เพราะด้านความสุขมาช่วยแล้ว

บางทีเราพูดว่าเราไม่ต้องการให้คนทำอะไรตามอารมณ์ อารมณ์ก็เป็นสภาพของจิตใจ ที่เราบอกให้ทำตามเหตุผลก็คือเราต้องการให้

พฤติกรรมนั้นไม่เป็นไปเพียงตามสภาพความอ่อนไหวของจิตใจ แต่ให้เป็นไปตามปัญญา คือให้ปัญญามองจิตใจให้ควบคุมพฤติกรรมไว้ นี่ก็แสดงถึงความสัมพันธ์กันระหว่างพฤติกรรมและจิตใจและปัญญาอยู่แล้ว ในกรณีนี้ปัญญามองเห็นเหตุผลและรู้ว่าพฤติกรรมควรจะเป็นอย่างไร แต่การที่จะให้พฤติกรรมเป็นไปได้นั้นต้องเกิดจากความตั้งใจและการสั่งบังคับของจิตใจ แต่จิตใจนั้นมีความเป็นไปได้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งอาจมีความหวั่นไหว อ่อนแอไปตามอารมณ์ หรืออาจมีความเข้มแข็ง เราก็จะต้องพัฒนาความเข้มแข็งขึ้นมาให้เข้มหรือบังคับหรือสลายเจ้าความอ่อนไหวไปให้ได้ แต่ถ้าเรามีปัญญาดีจริงๆ ชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว มันก็ทำให้การใช้พลังทางจิตใจนี้น้อยลงไปอีก เพราะฉะนั้นการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านนี้จึงต้องดำเนินไปด้วยกัน โดยเฉพาะตัวที่สำคัญที่สุดในขั้นสุดท้ายก็คือปัญญา ซึ่งท่านถือว่าเป็นตัวปลดปล่อย ทำให้พฤติกรรมได้รับการนำไปในทางที่ถูกต้อง และเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระด้วย

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นว่าไม่เหมือนกับคำว่าจริยธรรม ตามที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพราะคำว่า จริยธรรมจะเน้นที่พฤติกรรม ยิ่งสมัยก่อนโน้นจะเน้นที่พฤติกรรมเชิงสังคม มาสมัยนี้จึงขยายไปสู่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่างๆ ด้วย ดังที่มีจริยธรรมแบบใหม่ๆ ขึ้นมารวมทั้งจริยธรรมทางธุรกิจ ซึ่งเป็นการมองออกไปข้างนอก แต่แท้จริงแล้วชีวิตของคนเรานี้มีด้านต่างๆ อย่างที่กล่าวมา ซึ่งไม่สามารถแยกจากกันออกไปได้

ในสังคมไทยเราเมื่อเริ่มใช้คำว่าจริยธรรมใหม่ๆ เมื่อสัก ๓๐ ปีก่อน มีการพูดถึงการพัฒนาจริยธรรมเป็นต้น ในการประชุมสัมมนาและการประชุมทางวิชาการต่างๆ ต่อมาสักกระยะหนึ่งเราก็มาคิดกันว่า จริยธรรมนี้เป็นเรื่องที่เน้นทางด้านพฤติกรรมโดยเฉพาะทางสังคม คงไม่เพียงพอ จะต้องเป็นเรื่องทางจิตใจด้วยต่อมาเราก็มีความโน้มเอียงที่จะเพิ่มคำว่าคุณธรรม

เข้าไป การประชุมในสมัยต่อมาแทบทุกครั้ง ถ้ามีการพิจารณาเรื่องจริยธรรมก็จะมีคำว่าคุณธรรมเติมเข้าไปด้วย นี่ก็หมายความว่าเอาเรื่องจิตใจเพิ่มเข้าไป เพราะเห็นว่าพฤติกรรมไม่พอ ต้องเอาจิตใจด้วย เราจึงมีการสัมมนาหรือมีการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาจริยธรรมและคุณธรรม

เวลานี้ในทางวิชาการและในราชการอย่างในการทำแผน ๘ ก็ตามแผนปฏิรูปทางการศึกษาก็ตาม เราจะพูดควบกันไปหมดว่าจริยธรรมและคุณธรรม แต่ความจริงนั้นถ้าว่าไปแล้วมันก็ยังไม่ครบ มันก็ยังเป็นความคิดแบบแยกส่วนที่ไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนาคนให้ได้ผลอยู่นั่นเอง เพราะแม้ว่าจะพูดถึงด้านจิตใจแล้วไปเอาคุณธรรมมามันก็ยังไม่ครบ เพราะในจิตใจของเราไม่ได้มีเฉพาะเรื่องคุณธรรมที่ตรงข้ามกับความชั่วเท่านั้น แต่มันมีเรื่องความสุขความทุกข์ด้วยซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มาก

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความสุขเป็นเรื่องใหญ่ เป็นที่อาศัยของจริยธรรมที่เราพูดกันนี้ คือพฤติกรรมต้องอาศัยความสุขด้วย เราจึงไม่พูดแยกกัน อย่างในเรื่องของการกระทำที่เราเรียกว่าปฏิบัติธรรม ซึ่งภาษามหานี้พูดแคบเข้ามาแล้ว ถ้าเราจะปฏิบัติให้เกิดสมาธิอะไรเป็นปัจจัยสำคัญ ท่านบอกกว่าสุขเป็นบรรทัดฐานของสมาธิ ถ้าไม่มีสุขแล้วสมาธิก็ยากที่จะเกิด จะเกิดสมาธิได้ต้องมีความสุข

สภาพจิตที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอในกระบวนการปฏิบัติให้เกิดสมาธิและปัญญาคือ ปราโมทย์ ความเบิกบานใจ แล้วก็มี ปีติ ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ ความสงบเย็นผ่อนคลายกายใจ แล้วก็สุข พอสุขแล้วสมาธิก็ตามมา พอสมาธิมาก็ทำให้จิตได้ดูสภาพเหมาะแก่การใช้งาน พอใช้งานจะใช้ไปทางไหนดี ก็ใช้ทางปัญญา เพราะฉะนั้นในวงการพระพุทธศาสนาจะพูดถึงศัพท์ที่แสดงความสัมพันธ์ในเรื่องเหล่านี้ ขอใช้คำบาลีเลยว่า สุขิน จิตตํ

สมาธิยติ แปลว่า ผู้เป็นสุขจิตย่อมเป็นสมาธิ จากนั้น สมาธิโต ยถาภูต ปชานาติ แปลว่า ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมเกิดปัญญาชัดตามที่มันเป็น หมายความว่ามันเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแก่กันและกัน แยกกันไม่ได้

เพราะฉะนั้น ที่เราพูดว่าพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมนี้ ต่อไปเราก็จะรู้ว่าไม่พอ แล้วก็ต้องไปเพิ่มว่า “การประชุมพัฒนาจริยธรรม คุณธรรมและความสุข” และต่อไปเราก็จะค้นพบว่ามันก็ไม่พออยู่นั่นแหละ เพราะมันขาดองค์ประกอบด้านปัญญา แล้วเราก็คงจะต้องเติมว่า “การประชุมพัฒนาจริยธรรม คุณธรรม ความสุข และปัญญา” อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งคงจะจบยาก ทางที่ดีน่าจะมาดูกันที่หลักการให้ชัดให้ตรงตามความจริงของธรรมชาติว่า เรื่องของชีวิตนั้นเป็นองค์รวมซึ่งมีองค์ประกอบต่างๆเข้ามาประสานสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันและกัน ไม่อาจจะแยกขาดออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ เราพูดคำศัพท์เหล่านั้นเพียงเพื่อความสะดวกทางระบบความคิดในการที่จะศึกษา จะได้รู้ตำแหน่งความสัมพันธ์ของมัน แล้วก็จัดความสัมพันธ์ในกระบวนการพัฒนาของมันให้ถูกต้อง แต่รวมแล้วพูดง่าย ๆ ว่ามี ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา นี่คือการของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เราที่เป็นอยู่ตลอดเวลา

การพัฒนาดนเป็นปฏิบัติการตามธรรมชาติ

ที่นี้ก็มามองถึงธรรมชาติของมนุษย์ให้ลึกเข้าไปอีก มีคำถามว่าเราก็ดำเนินชีวิตด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญายู่งอย่างนี้แล้ว เมื่อจะพัฒนาคนก็ต้องพัฒนา ๓ ด้าน คือพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา แต่ทำไมเราจะต้องพัฒนามันด้วย เรื่องนี้ก็โยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์นี้ทางธรรมชาติถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ทำไมจึงว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เปรียบเทียบกับสัตว์ชนิดอื่น

สัตว์โดยทั่วไปนั้นเราพูดแบบคร่าวๆหรือพูดแบบกว้างๆว่าเป็นสัตว์ที่ไม่ต้องฝึก เพราะอะไร เพราะว่ามันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ ไม่ใช่ว่าไม่ต้องฝึกเลย มันมีการเรียนรู้บ้างแต่เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่มันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมาแล้วหรือคลอดออกมาแล้วมันจึงใช้เวลาไม่นานในการที่จะเรียนรู้แล้วก็ดำรงชีวิตอยู่ได้ สัตว์บางชนิดคลอดออกมาประเดี๋ยวเดียวก็เดินได้ มันก็อยู่รอดได้ เริ่มดำเนินชีวิตได้ เพราะฉะนั้นเราจึงพูดแบบคร่าวๆโดยเปรียบเทียบกับมนุษย์ว่ามันเป็นสัตว์ที่ไม่ต้องฝึก คือไม่ต้องเรียนรู้ไม่ต้องฝึกหัดพัฒนา อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ

ส่วนมนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษ คือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ถ้าไม่ฝึก คือไม่เรียนรู้ไม่ฝึกหัดพัฒนาแล้วจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ อยู่ไม่รอด และไม่สามารถมีชีวิตที่ดีงาม เพราะฉะนั้นจะเห็นว่ามนุษย์เกิดมาแล้วต้องอาศัยพ่อแม่เป็นต้นเลี้ยงดูอุ้มชู ซึ่งใช้เวลานานหลายปี บางที่เป็นสิบๆปีกว่าที่จะดำเนินชีวิตได้ เพราะอาศัยสัญชาตญาณได้น้อยที่สุด แต่เขาต้องอาศัยการฝึก ลองพิจารณาดูว่าในระหว่างที่พ่อแม่เป็นต้นเลี้ยงดูนั้นตัวเขาเองทำอะไร ตัวเขาเองก็ไม่ได้อยู่เปล่าๆเขาเรียนอยู่ตลอดเวลา ช่วงเวลาระยะแรกเรามากจะมองไปที่คนอื่นว่าเลี้ยง แต่เจ้าตัวละ เจ้าตัวก็เรียน เลี้ยงจึงคู่กับเรียน เมื่อคนอื่นเขาเลี้ยง ในขณะที่พ่อแม่เลี้ยง เด็กก็เรียน เรียนก็คือเรียนรู้ ฝึกหัดพัฒนา

ทุกอย่างที่มนุษย์ได้มาในการดำเนินชีวิตเราต้องเรียนรู้ ต้องฝึกหัด ต้องพัฒนาขึ้นมาทั้งสิ้น เราไม่ได้มันมาเปล่าๆเหมือนสัตว์ชนิดอื่น เราต้องเรียน เราต้องฝึกหัดแม้แต่การกิน การนั่ง การนอน การขับถ่าย การเดิน การพูด ทุกอย่างต้องได้มาจากการฝึกหัดทั้งหมด เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นสัตว์พิเศษตรงนี้ ตรงที่ว่าดำเนินชีวิตได้ด้วยการเรียนรู้ หรือการที่ต้องฝึกหัดพัฒนา ที่เรียกว่า *ลิกษา* หรือ *การศึกษา*

การที่ต้องเรียนต้องฝึกจึงอยู่รอดได้หรือจึงดำเนินชีวิตอยู่ได้นี้ มองในแง่หนึ่งก็เป็นข้อดีของมนุษย์ แต่มองอีกทีก็เป็นข้อดีของมนุษย์ เพราะการเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกนี้มีความหมายทางบวกว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ส่วนสัตว์ชนิดอื่นนั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกไม่ได้ คือไม่ใช่ฝึกไม่ได้เลย แต่มันฝึกได้น้อยเหลือเกิน เพียงพอให้ดำเนินชีวิตเบื้องต้น เรียนรู้นิดหน่อย แล้วต่อจากนั้นก็ฝึกอีกไม่ได้ ถ้าฝึกได้บ้างต่อจากนั้นก็ต้องให้มนุษย์ฝึกให้ ตัวมันเองฝึกตัวไม่ได้ เช่น ช้าง ม้า ลิง เป็นต้น คนก็เอามาฝึก ให้ทำโน่นทำนี่ เอามันมาใช้งานหรือเล่นละครสัตว์เป็นต้น แต่ก็ได้แค่นี้ขอบเขตนิดหน่อย ต่อจากนั้นมันก็อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ มันเกิดมาอย่างไรก็ตายไปอย่างนั้น แต่ส่วนมนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้ และฝึกได้อย่างแทบไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นเมื่อมนุษย์เริ่มฝึกหัดพัฒนาแล้วก็ออกมาดิงามยิ่งขึ้นๆ จนทั้งสัตว์ชนิดอื่นไปหมด

มนุษย์สามารถถ่ายทอดภูมิธรรมภูมิปัญญากันต่อมา อารยธรรมและวัฒนธรรมที่สะสมมาจากรุ่นของบรรพบุรุษไม่รู้กี่ร้อยกี่พันปีมาแล้ว มนุษย์สามารถเรียนได้ในเวลาอันรวดเร็ว และยังสามารถพัฒนาต่อไปอีก ด้วยการฝึกฝนตนเอง มนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ทางวัตถุให้เกิดมีเทคโนโลยี สร้างโลกของมนุษย์ขึ้นมาต่างหากจากโลกของธรรมชาติ สามารถที่จะทำแม้แต่คอมพิวเตอร์ สร้างดาวเทียม สร้างยานอวกาศ อะไรต่างๆ สามารถพัฒนาภูมิปัญญาจนกระทั่งกลายเป็นบุคคลที่วิเศษสุด ประเสริฐเลิศล้ำเป็นพุทธะได้ เพราะฉะนั้นเราก็จึงตั้งพุทธะ นี้เป็นตัวแทนไว้เพื่อเตือนให้มนุษย์รู้ตัวว่า เราเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ที่พัฒนาได้ ถ้าไม่ยอมหยุดในการฝึกฝนพัฒนา ก็จะเป็นได้กระทั่งพุทธะ ซึ่งถือว่าเลิศ ประเสริฐกว่าเทวดาตลอดจนพระพรหมทั้งหมด

มนุษย์นั้นถ้ายังไม่ฝึกจะด้อยกว่าสัตว์ทุกชนิด แต่ถ้าฝึกแล้วจะ

ประเสริฐเหนือกว่าเทพกว่าพรหมทั้งหลายทั้งหมด แม้แต่เทพและพรหมก็ต้องกลับมานมัสการนอบน้อมเคารพบูชามนุษย์ที่ฝึกแล้ว การระลึกถึงองค์พุทธะเป็นการให้กำลังใจแก่มนุษย์เพื่อจะระลึกถึงศักยภาพของตนในความเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

รวมความว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่จะมีชีวิตที่ดีงามได้ด้วยการศึกษา คือต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา ความจริงข้อนี้จะต้องถือเป็นหลักประจำภาวะของมนุษย์ เราจำเป็นจะต้องพัฒนามนุษย์เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่อยู่รอดได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา และยิ่งฝึกฝนพัฒนายิ่งเจริญงอกงามบรรลुความดีเลิศ ชีวิตจะประเสริฐยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ หลักการนี้เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์

ที่ว่ามานี้เป็นการพูดถึงหลักการทั่วไป แต่เรื่องไม่จบเท่านั้น กล่าวคือการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นเป็นการได้สัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยดังที่เราเรียกว่าเป็นสังคม เพราะฉะนั้นเพื่อจะช่วยให้มนุษย์แต่ละคนพัฒนาไปได้อย่างดี มนุษย์จึงมาช่วยเหลือกัน โดยสร้างระบบการอยู่ร่วมกันหรือระบบความสัมพันธ์ ที่เรียกว่าระบบสังคมให้ดี ให้เป็นสังคมที่เกื้อกูล

การจัดสรรระบบสังคมแห่งความเป็นอยู่ร่วมกันให้ดี ให้กลับมาช่วยเกื้อหนุนการพัฒนาของแต่ละคนนั้นก็ถือเป็นหลักสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ในทางพระพุทธศาสนาท่านจึงแยกเรื่องของการพัฒนามนุษย์เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่าธรรม คือเรื่องพฤติกรรมพร้อมทั้งจิตใจและปัญญาของแต่ละคน ที่เราจะต้องฝึกฝนพัฒนา และอีกส่วนหนึ่งคือการจัดระบบสังคมมนุษย์ให้เป็นระบบที่ดีงาม ที่เอื้อเกื้อหนุนและนำทางการพัฒนาของแต่ละคน ซึ่งเรียกว่าวินัย

วินัยไม่ได้มีความหมายแคบแค่ว่าระเบียบ แต่หมายถึงการจัดระเบียบชีวิตและระบบแบบแผนการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ สำคัญก็คือเป็นการ

จัดระบบความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์นี้ให้อือ เกื้อหนุน และช่วยนำทางการพัฒนาของแต่ละคน ให้แต่ละคนพัฒนาความสามารถของตนไปด้วยดี เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกระบบสังคมนี้ว่าสังคมแห่งกัลยาณมิตร หมายความว่าเราพยายามให้คนมาเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มาเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการที่แต่ละคนจะได้มีชีวิตที่พัฒนายิ่งขึ้นไป โดยที่ภายในแต่ละคนก็พัฒนาพฤติกรรม พร้อมทั้งจิตใจและปัญญาของตนขึ้นไป แล้วสองส่วนนี้ก็จะเข้ามาประสานกัน คือเราจะมีสังคมดีงามซึ่งประกอบด้วยบุคคลผู้มีชีวิตที่ดีงาม ที่ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญาที่พัฒนาแล้วนี้ หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เราจะมีสังคมดีงามที่เกื้อหนุนต่อการที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาตนให้เป็นส่วนร่วมของสังคมที่ดีงาม

ชีวิตที่ดำเนินไปด้วยดีเราเรียกว่าเป็นมรรค ซึ่งแปลว่าทางหรือทางดำเนินชีวิต มรรคหรือทางดำเนินชีวิตอันดีงาม ที่มีพฤติกรรมพร้อมทั้งจิตใจและปัญญาที่ดำเนินไปด้วยดีนี้ เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาที่เรียกว่าสิกขา ซึ่งแปลว่าศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา สิกขาหรือการศึกษานี้มีสามด้านจึงเรียกว่าไตรสิกขา คือประกอบด้วยการศึกษาฝึกหัดพัฒนาในด้านจิตใจและด้านปัญญา การฝึกหัดพัฒนาด้านพฤติกรรมเรียกว่าศีล การฝึกหัดพัฒนาในด้านจิตใจเรียกว่าสมาธิ (เพราะเอาสมาธิเป็นแกนในการฝึกทางจิตใจ ทั้งในด้านคุณธรรมความดีงาม ทั้งในด้านสมรรถภาพความเข้มแข็งของจิตใจ และในด้านความสุข) และการฝึกหัดพัฒนาด้านความรู้ความเข้าใจเรียกว่าปัญญา สามส่วนนี้แยกออกจากกันไม่ได้ เมื่อเราฝึกหัดพัฒนาสามด้านนี้ชีวิตที่ดีขึ้นทั้งสามด้านไปด้วยกัน คือเมื่อสิกขาเดินหน้า มรรคาก็ดีงามยิ่งขึ้นไป ขอพูดถึงหลักการกว้างๆ ไว้เท่านั้นก่อน ต่อจากนี้ก็ขอเข้ามาสู่เรื่องของยุคสมัย

คุณภาพคนไทยที่ต้องพัฒนาให้ทันสมัย

เรามาดูยุคสมัยนี้ที่เรียกว่ายุคสารสนเทศ คำถามก็เกิดขึ้นว่า ในท่ามกลางสภาพปัจจุบันที่เรียกว่ายุคสารสนเทศนี้ เราจะพัฒนาคนอย่างไร โดยใช้หลักการแห่งไตรสิกขานั้นเพื่อให้ได้ชีวิตที่ดีงาม ให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ดีในสภาพอย่างนี้ สามารถแก้ปัญหาได้ สามารถสร้างสรรค์ได้

ยุคสารสนเทศนี้ เป็นยุคที่มีความหมายพ่วงเข้ามาว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ด้วย ที่จริงสารสนเทศนี้แหละเป็นปัจจัยสำคัญของสภาพโลกาภิวัตน์ เนื่องจากสารสนเทศหรือข้อมูลข่าวสารนี้แพร่กระจายอย่างฉับไวไปทั่วโลก แต่เบื้องหลังของการที่สารสนเทศจะทำให้เกิดสภาพโลกาภิวัตน์นั้น ตัวอุปกรณ์หรือปัจจัยสำคัญที่ทำให้สารสนเทศนั้นแพร่ไปทั่วก็คือเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีทางด้านสารสนเทศที่เรียกกันสั้นๆ ว่า ไอที เพราะฉะนั้นที่จริงเทคโนโลยีทั้งหลายนี้แหละเป็นตัวการสำคัญของสภาพโลกาภิวัตน์ มนุษย์ในยุคนี้ที่เกี่ยวกับสารสนเทศก็สัมพันธ์กับเทคโนโลยีด้วย

ทีนี้หันไปดูทางด้านระบบสังคมบ้าง ระบบสังคมก็ใช้สารสนเทศและเทคโนโลยีเหล่านี้เป็นเครื่องมือ ระบบสังคมที่เด่นปัจจุบันนี้คือระบบการแข่งขัน ซึ่งเป็นเรื่องของธุรกิจ อยู่ในด้านเศรษฐกิจ เวลานี้ระบบแข่งขันได้ครอบงำสังคมและกลายเป็นโลกาภิวัตน์ที่อยู่เบื้องหลังของเทคโนโลยีและสารสนเทศด้วยซ้ำ หมายความว่าระบบแข่งขันนี้กลับมาใช้สารสนเทศเป็นเครื่องมือ และนอกจากระบบแข่งขันที่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจแล้ว ก็มีสภาพจิตใจของคนที่สอดคล้องกันที่จะช่วยให้ระบบการแข่งขันดำเนินไปอย่างดีด้วย คือค่านิยมบริโภค ค่านิยมบริโภคก็ได้แผ่ไปครอบงำมนุษย์ในยุคปัจจุบันและกลายเป็นโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่ง จนกระทั่งเราเรียกสังคมยุคนี้ว่าเป็นสังคมบริโภคนิยม ซึ่งแสดงว่าค่านิยมบริโภคได้แพร่หลายไปทั่ว

และได้ครอบงำจิตใจคนอย่างกว้างขวาง

ถ้าเราเอาสภาพที่มองผิวเผินแค่นี้เป็นแนวทางในการพิจารณา เราก็ต้องพัฒนาคนให้มาอยู่ได้ด้วยดีในสภาพเหล่านี้ เช่นให้มาอยู่กับสภาพโลกาภิวัตน์แบบนี้โดยปฏิบัติต่อสารสนเทศอย่างถูกต้อง ใช้มันอย่างถูกต้อง หรือรับมือกับมันอย่างถูกต้อง ปฏิบัติต่อเทคโนโลยีถูกต้อง และเผชิญกับบริโภคนิยมได้อย่างดี สามารถอยู่ในระบบแข่งขันได้อย่างผู้ชนะเป็นต้น อันนี้เป็นการพิจารณาเพียงขั้นต้นที่ผิวเผินซึ่งไม่จำเป็นจะต้องถูกต้อง แต่อย่างน้อยเราก็จะต้องทำให้ได้ เพราะถ้าจะทำอะไรที่ดีกว่าก็ต้องอยู่รอดก่อน

เมื่อวางสภาพปัจจุบันให้เห็นรูปร่างอย่างนี้แล้ว ก็มาดูว่าเราจะพัฒนาคนอย่างไร ถ้าจะให้คนอยู่ได้อย่างดีและประสบความสำเร็จในสังคมแห่งระบบแข่งขันซึ่งเป็นระบบที่จะต้องเอาชนะกัน อย่างน้อยก็ต้องการความเข้มแข็ง ที่นี้เราก็หันมามองดูในสังคมไทยของเรา ขอบุติในวงแคบเอาแค่สังคมไทยก่อน ที่จริงจะต้องพูดกันทั้งโลกมนุษย์ในปัจจุบัน แต่ขอบุติถึงสังคมไทยเป็นตัวอย่าง ก็มีปัญหว่าในสภาพของโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการแข่งขันกันนี้ เราพร้อมที่จะเข้าไปอยู่ร่วมเผชิญและต่อสู้ได้อย่างดีหรือไม่ เราสามารถเอาชนะได้ไหม อย่างน้อยไม่ให้เราครอบงำ

ถ้าถามว่าคนของเรามีความเข้มแข็งพอไหม ก็ขอยกตัวอย่างขึ้นมาแสดงว่าคนไทยของเรานี้อาจจะมีความไม่ค่อยพร้อม มีภาวะที่ค่อนข้างอ่อนแอ เนื่องจากมีปัจจัยที่ทำให้คนไทยค่อนข้างอ่อนแออย่างน้อย ๔ ประการด้วยกัน ซึ่งเราจะต้องรู้ตัวและรับมือกับมันให้ถูก และถ้าเป็นไปได้ก็แก้ไขปรับปรุงให้กลายเป็นดี

ทำไมคนไทยจึงมีแนวโน้มที่จะอ่อนแอ ความหมายอย่างหนึ่งของความอ่อนแอ ก็คือการทำไม่ค่อยสู้ปัญหา และเห็นแก่ความสะดวกสบาย เห็นแก่ความง่าย ถ้าเป็นเรื่องยากก็คอยหลีกเลี่ยงไม่ค่อยสู้ และอีกอย่าง

หนึ่งก็แสดงออกที่นิสัยชอบบริโภคชอบเสพ เพราะว่าการชอบเสพชอบบริโภคนั้นก็คือการที่ชอบรับการบำรุงบำเรอปรนเปรอ การชอบรับการบำรุงบำเรอปรนเปรอก็มีความหมายแฝงมาในตัวเองว่าต้องการมีความสุขโดยไม่ต้องทำอะไร หมายความว่ามิอะไรมาปรนเปรอช่วยให้เราสบาย เราจะได้ไม่ต้องทำอะไร นั่นคือความสุข คนที่เป็นอย่างนี้ก็หมายความว่าถ้าต้องทำอะไรก็เป็นทุกข์ คนที่หวังความสุขจากการเสพการบริโภคโดยมีความสุขจากการบำรุงบำเรอปรนเปรอจะกลัวการกระทำ ฉะนั้นถ้าจะต้องทำอะไรก็จะฝืนใจมีความสุข สุขภาพอย่างนี้เราเรียกว่าเป็นความอ่อนแอ

ความอ่อนแอของคนไทยนี้มีปัจจัยเกื้อหนุนจากภูมิหลังที่เป็นมา ซึ่งในที่นี้ขอนำเสนอว่ามี ๔ ประการ

ประการที่ ๑ ก็คือ สภาพภูมิศาสตร์ที่มีธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ดังที่เราพูดกันว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” สภาพความเป็นอยู่เช่นนี้ทำให้เรามีความโน้มเอียงในทางที่ชอบความสะดวกสบาย ไม่อยากเจอปัญหา ไม่อยากทำอะไรที่ต้องเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ชอบหันไปหาอะไรที่ง่าย ๆ นี่เป็นประการที่หนึ่ง

ที่จริง “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นี่แสนจะดี แต่เราพูดในแง่ของอิทธิพลที่ว่ามันอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อชีวิตคนหรือต่อการพัฒนามนุษย์ได้ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นปุถุชนนั้นจะขึ้นต่อปัจจัยภายนอกมาก คือมนุษย์นั้นถ้าถูกทุกข์บีบคั้นถูกภัยคุกคามก็จะลุกขึ้นดิ้นรนขวานขวาย เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่เกิดในดินแดนที่มีความขัดสนยากลำบากธรรมชาติแร้นแค้น ก็จะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและทำให้เกิดความเข้มแข็ง ส่วนมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่สะดวกสบายก็มีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความง่ายสะดวกสบาย จึงไม่ดิ้นรนและชอบนอนเสวยสุข อันนี้เราพูดกันในขั้นต้นก่อน เพราะฉะนั้น สภาพแวดล้อม

ของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นอยู่สบายของไทย จึงเป็นอิทธิพลที่อาจจะทำให้เกิดความอ่อนแอได้

ประการที่ ๒ ก็คือ สภาพการรับเทคโนโลยีของคนไทยซึ่งมีความหมายต่างจากตะวันตกมาก เทคโนโลยีเกิดขึ้นในสังคมตะวันตกนั้นมีความหมายต่อฝรั่งต่างจากสังคมไทย เพราะเทคโนโลยีที่เกิดในสังคมตะวันตกนั้นเกิดจากฝีมือของเขาเอง คือ เกิดจากความเพียรพยายามของเขาสร้างสรรค์ขึ้นมา โดยมีความหมายที่โยงไปถึงภูมิหลังต่างๆ มากมาย

ภูมิหลังอะไรที่ผลักดันสังคมตะวันตกในการที่ได้พัฒนาเทคโนโลยีมาถึงปัจจุบัน ขอให้มองดูว่า เทคโนโลยีเกิดขึ้นมาด้วยอาศัยปัจจัยอะไรบ้าง

ปัจจัยที่หนึ่งคือ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ได้เจริญมาพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยี เมื่อมีความรู้วิทยาศาสตร์ก็ทำให้เราสามารถพัฒนาเทคโนโลยีได้ เมื่อเทคโนโลยีเจริญขึ้นมาก็ทำให้เราพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยิ่งขึ้นไป ยกตัวอย่างง่ายๆ ก็เช่น กล้องดูดาว เราต้องการความรู้ทางดาราศาสตร์ ตอนแรกเราดูด้วยตาเปล่าก็เห็นดาวในขอบเขตจำกัด แต่ต่อมามีความรู้วิทยาศาสตร์ในเรื่องแสง ก็ประดิษฐ์กล้องดูดาวขึ้นมา พอมีเทคโนโลยีคือกล้องดูดาวแล้ว ความรู้ทางดาราศาสตร์ก็พัฒนายิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีจึงเกื้อกูลอุดหนุนซึ่งกันและกัน

ที่นี้ในการพัฒนาเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น วิทยาศาสตร์ที่เจริญมาเป็นร้อยๆ ปีกว่าจะพัฒนาเทคโนโลยีมาถึงขั้นนี้ได้ นั้นก็ได้ปลูกฝังทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ลงเป็นนิสัยใจคอของมนุษย์ด้วย กล่าวคือลักษณะจิตใจที่เรียกว่าจิตใจวิทยาศาสตร์ ซึ่งแสดงออกมาสู่วิถีชีวิตของคนเป็นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือความมีจิตใจใฝ่รู้ ความนิยมเหตุผล การชอบพิสูจน์ทดลอง การที่พยายามเข้าถึงความ

จริงของสิ่งต่างๆ อย่างไม่ยอมหยุดยั้ง ถ้าไม่เข้าถึงความจริงไม่ยอมหยุดจิตใจอย่างนี้เราเรียกกันง่ายๆ ว่าความใฝ่รู้ ซึ่งกว่าจะพัฒนาเทคโนโลยีมาถึงปัจจุบันได้ฝรั่งก็ได้ผลพวงอันนี้ คือได้จิตใจที่ใฝ่รู้ซึ่งฝังลึกลงไปมาก

ต่อไปปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคืออะไร เทคโนโลยีคู่กับวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนั้นเทคโนโลยีก็คู่กับอุตสาหกรรม การที่เทคโนโลยีจะเจริญมาได้ถึงปัจจุบันนี้ ต้องอาศัยโรงงานอุตสาหกรรมผลิตและพัฒนา พร้อมกันนั้นอุตสาหกรรมก็อาศัยเทคโนโลยี การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมก็ดี เครื่องมือของอุตสาหกรรมก็ดี ต้องใช้เทคโนโลยี เสร็จแล้วโรงงานอุตสาหกรรมนั้นก็พัฒนาเทคโนโลยีให้เจริญขึ้นไปอีก ถ้าเราไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เทคโนโลยีที่เราใช้ก็คงไม่มี เราจะมีไมโครโฟนอย่างนี้ เราจะมีเครื่องบันทึกเสียงอย่างนี้ ก็ต้องอาศัยโรงงานอุตสาหกรรมด้วย

ที่นี้อุตสาหกรรมเกิดขึ้นมาอย่างไร อุตสาหกรรมก็เกิดจากการที่มีความทุกข์ยากจากสภาพแวดล้อมเช่นธรรมชาติที่บีบคั้น และความแร้นแค้นขาดแคลนที่ฝรั่งเรียกว่า scarcity แล้วด้วยความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะความขาดแคลนนั้น คนก็ตั้งใจขยันหมั่นเพียรการทำงาน อย่างที่เรียกว่ามีจริยธรรมในการทำงาน (work ethic) เช่นมีความรักงาน ขยัน ใฝ่รู้ และมีความสันทัด เป็นอยู่อย่าง ไม่เห็นแก่ความสุขสำราญบำรุงบำเรอ ตั้งใจทำงานอย่างเดียว ได้เงินได้กำไรก็เอามาสะสมระดมทุนเข้าไป มุ่งหน้าแต่ทำงานทำการ อุตสาหกรรมก็เจริญมาจนกระทั่งผลิตเทคโนโลยีได้ ประดิษฐ์ขึ้นอย่างขึ้นๆ ซึ่งกว่าจะเจริญถึงขั้นนี้ได้ก็ใช้เวลาเป็นร้อยๆ ปี และตลอดเวลาอันยาวนานนั้น ทัศนคติความรู้สึคนึกคิดและวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมหรือชีวิตแห่งความเพียรในการผลิตก็ได้ฝังลึกอยู่ตัวลงตัวแน่นสนิท กลายเป็นวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ที่ฝังลงไปในชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้ฝรั่งได้นิสัยที่ขยันขันแข็ง หมั่นเพียร ชอบผลิต ชอบทำ ที่เรียกว่า *สู้สิ่งยาก*

เพราะฉะนั้น การที่เทคโนโลยีเกิดขึ้นในสังคมฝรั่ง และพัฒนามาได้ถึงบัดนี้นั้น จึงหมายถึงภูมิหลังแห่งความเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ที่เกิดจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เขาได้นิสัยใจคอแห่งความใฝ่รู้และสู้สิ่งยาก แต่พอมาถึงสังคมไทยนี้มันไม่มีอย่างนี้

สังคมไทยเราเจอกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เมื่อประมาณร้อยปีมานี้เมื่อมันเข้ามาพร้อมกับฝรั่ง เราเรียกฝรั่งว่าชาวอารยประเทศ เราชอบและอยากได้ความเจริญอย่างฝรั่งที่นำเอาเทคโนโลยีเข้ามา เทคโนโลยีนั้นเป็นเครื่องหมายสำคัญของความเจริญก้าวหน้า เช่น กล้องถ่ายรูป เครื่องพิมพ์ เครื่องมือแพทย์ เป็นต้น ที่นี้เทคโนโลยีที่เข้ามาสำหรับคนไทยก็คือเทคโนโลยีสำเร็จรูปที่ฝรั่งสร้างเสร็จมาแล้ว หนึ่งละ มันสำเร็จรูปแล้วเราไม่ต้องทำ สอง เทคโนโลยีที่เข้ามากับฝรั่งเป็นเทคโนโลยีประเภทบริโภคคือเครื่องใช้สอยที่ช่วยอำนวยความสะดวกสบาย ส่วนเทคโนโลยีในการผลิตก็อยู่ที่ประเทศของเขา เพราะฉะนั้นคนไทยก็เจอกับเทคโนโลยีสำเร็จรูปประเภทบริโภคที่มาเสริมความสะดวกสบายที่เรามีอยู่แล้ว ในน้ำมีปลาในนามีข้าวอยู่แล้ว แถมยังได้เทคโนโลยีมาเสริมความสะดวกสบายเพิ่มเข้าไปอีก เพราะฉะนั้นคนไทยจึงมองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็นเครื่องบำรุงบำเรออำนวยความสะดวกสบาย และโดยนัยนี้เทคโนโลยีก็มีความหมายสำหรับคนไทยต่างกับฝรั่งมาก แล้วมันก็ยังเสริมสร้างความอ่อนแอให้แก่เรา

เป็นอันว่า จากภูมิหลังที่กล่าวมานี้ คนไทยเรานอกจากไม่ได้เหตุปัจจัยที่จะปลูกฝังความใฝ่รู้ และสู้สิ่งยากแล้ว เรายังมีทัศนคติ หรือท่าทีการมองเทคโนโลยีในเชิงเสพเชิงบริโภคมากกว่าในเชิงผลิตด้วย คือ เรามองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็นเครื่องเสริมเพิ่มความสะดวกสบาย

มากกว่าจะมองในความหมายว่าเป็นเครื่องช่วยทำการสร้างสรรค์

เมื่อมองความหมายของอุตสาหกรรม อุตสาหกรรม ก็จะมี ความหมายสำหรับคนไทยในแง่ที่ว่า เป็นระบบและกระบวนการผลิตสิ่งเสพลิงบริโภคมาเสริมเพิ่มความสะดวกสบาย หรือบำรุงบำเรอเราให้เสพลิงได้มากขึ้น เราไม่มองอย่างฝรั่งที่เขาสร้างศัพท์เรียกอุตสาหกรรมว่า industry คือความขยันหมั่นเพียรในการผลิต หรือการเพียรพยายามสร้างสรรค์ทำให้เกิดมีสิ่งใหม่ๆ โดยไม่ยอมแพ้แก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ตรงกับที่เรามาบัญญัติเป็นศัพท์ในภาษาไทยว่า อุตสาหกรรม ซึ่งแปลว่าการกระทำด้วยอุตสาหกรรม แต่เราใช้คำนี้โดยไม่รู้ลึกตระหนักถึงความหมายที่แท้ของมันเลย

พัฒนาอย่างมีดุลยภาพให้โตเต็มคบ

ต่อไปประการที่ ๓ คือ วัฒนธรรมน้ำใจ วัฒนธรรมน้ำใจซึ่งหมายถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พร้อมที่จะช่วยเหลือกัน แต่เมื่อมองพลิกกลับอีกด้านหนึ่งก็กลายเป็นหมายถึงการที่มุ่งหวังความช่วยเหลือจากกันได้ ที่นี้คนนั้นเมื่อหวังพึ่งกันได้ หวังความช่วยเหลือจากคนอื่นได้ ก็ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะไม่ขยันหมั่นเพียร ไม่ต่อสู้ ไม่ดิ้นรน แต่ชอบนึกว่า ถ้าเราขาดแคลนยากลำบาก หรือเราขัดสนขึ้นมา ก็ไปหาผู้ใหญ่คนนั้นไปหาเพื่อนคนนี้ได้ พอหวังอย่างนี้ได้ก็ทำให้ไม่ต้องกระตือรือร้นชวนขวาย จึงเป็นปัจจัยที่นำมาสู่ความอ่อนแออีกอย่างหนึ่ง ตรงข้ามกับสังคมตะวันตกที่มีวัฒนธรรมแบบตัวใครตัวมัน เต็มไปด้วยการแข่งขันดิ้นรนต่อสู้ ถ้าเธอไม่ช่วยตัวเองก็ไม่มีใครเอาด้วย เธอก็ไม่รอด เธอจะตาย การที่หวังพึ่งคนอื่นไม่ได้ก็ทำให้ต้องดิ้นรนชวนขวายต่อสู้ ก็ทำให้เข้มแข็ง อันนี้เป็นผลพวงในด้านลบ วัฒนธรรมน้ำใจนั้นดี แต่ในด้านเสียถ้าไม่ระวัง ผลร้ายก็มี

เรื่องนี้ถ้าพูดในทางธรรมก็เป็นเพราะการที่คนไทยปฏิบัติธรรมไม่ครบถ้วน เราเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ ธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นตามปกติจะมีเป็นชุดๆ เช่นมี ๔ ข้อ มี ๕ ข้อ มี ๗ ข้อ ธรรมเหล่านี้ถ้าเอามาใช้ไม่ครบชุดก็จะเกิดปัญหา เพราะมันเป็นระบบดุลยภาพหรือระบบบูรณาการ ธรรมหมวดที่เกี่ยวกับระบบน้ำใจนี้เราเรียกว่าพรหมวิหาร ซึ่งมี ๔ ข้อ ต้องปฏิบัติทั้งชุด แต่คนไทยเอามาใช้ไม่ค่อยครบ สี่ข้อมีอะไรบ้าง

พรหมวิหาร ๔ แปลว่าธรรมประจำใจของพรหม ๔ ประการ พรหมก็คือมนุษย์ในฐานะเป็นผู้ที่ร่วมสร้างสรรค์อภิบาลบำรุงโลกหรือสังคมให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี หมายความว่าพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนความหมายของพรหมจากแนวทัศนะของพราหมณ์ที่ถือว่ามีเทพเจ้าสูงสุดคือพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก พระพุทธศาสนาบอกว่าอย่าไปมัวรอพระพรหมให้มาสร้างโลกแล้วมนุษย์ก็อยู่กันอย่างไม่มีความรับผิดชอบจนกระทั่งทำลายโลกเสีย แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนนี้เป็นพรหมเสียเอง โดยมีคุณสมบัติประจำใจสี่ประการที่เรียกว่าพรหมวิหารนั้น เมื่อมนุษย์ทำตัวเป็นพรหม ก็จะทำหน้าที่เป็นส่วนร่วมในการสร้างโลก คือสร้างสรรค์สังคม และบำรุงเลี้ยงโลกไว้ให้อยู่ด้วยดี

มนุษย์ในฐานะที่เป็นพรหมนั้นต้องมีธรรม ๔ ข้อ คือ หนึ่ง เมตตา สอง กรุณา สาม มุทิตา สี่ อุเบกขา ซึ่งจะต้องใช้ต่อเพื่อนมนุษย์ให้ถูกต้องตามสถานการณ์ที่เขาประสบ และมีความหมายสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ต้องใช้ คือ

สถานการณ์ที่ ๑ เมื่อเพื่อนมนุษย์อยู่เป็นปกติ เราก็มีย เมตตา คือมีไมตรี ปราปรณาดีต่อเขา ต้องการให้เขาเป็นสุข

สถานการณ์ที่ ๒ เมื่อเขาตกต่ำลง คือเปลี่ยนจากปกติเป็นตกต่ำลง ได้แก่ ตกทุกข์เดือดร้อน เราก็มีย กรุณา คือพลอยห่วงใยในทุกข์ของเขา

พยายามช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากทุกข์นั้น

เมตตากับกรุณาต่างกันมาก บางทีคนไทยเราก็แยกไม่ถูกว่าเมตตากับกรุณาต่างกันอย่างไร ความหมายจะชัดเมื่อมองตามสถานการณ์ คือสถานการณ์ที่หนึ่งเขาอยู่ปกติเราให้เมตตาเป็นมิตร สถานการณ์ที่สองเขาตกต่ำเดือดร้อนเราใช้กรุณาช่วยเหลือ

สถานการณ์ที่ ๓ ข้อนี้คนไทยมักจะไม่ค่อยพูดถึง เรามักใช้กันแค่เมตตาและกรุณาเป็นหลัก และคนไทยก็มีจริงๆ เมตตากรุณานี้เรามีมากและใช้มาก สถานการณ์ที่ ๓ คือคนอื่นขึ้นสูง เช่นได้ดีมีสุข หรือทำอะไรถูกต้องดีงามแล้ว เราก็มีย มุทิตา พลอยยินดีด้วย และช่วยส่งเสริมสนับสนุน ข้อที่ ๓ นี้เราชักจะขาดแล้ว

ต่อไปสถานการณ์ที่ ๔ ข้อนี้ยากหน่อย เพราะตอนนี้มันไม่ใช่แค่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์แล้ว

ขอทำความเข้าใจว่า มนุษย์เราไม่ได้อยู่เฉพาะระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น ในโลกนี้เพียงมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเท่านั้นยังไม่พอที่จะดำรงรักษาสังคมให้ดำรงอยู่ด้วยดี เพราะว่าเบื้องหลังโลกมนุษย์หรือเบื้องหลังสังคมมนุษย์นั้นมีสิ่งที่เป็นฐานรองรับอยู่คือความเป็นจริงแห่งกฎธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ได้แก่สิ่งที่ท่านเรียกว่า ธรรม อันได้แก่หลักการแห่งความถูกต้อง และความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย ตลอดจนหลักการที่มนุษย์จัดตั้งวางขึ้นไว้โดยใช้ความรู้ในความจริงของกฎธรรมชาติ มาบัญญัติเป็นหลักการที่เรียกว่าเป็นกฎหมาย เป็นระเบียบ เป็นกติกาสังคมเพื่อจะดำรงรักษาสังคมของตนไว้ หลักการเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะรองรับสังคมมนุษย์ไว้ เพียงมนุษย์สัมพันธ์กันดีใน ๓ ข้อแรกยังไม่เพียงพอ ต้องรักษาข้อที่ ๔ ด้วย

เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยการช่วยเหลือสนับสนุน

สนุนกัน ในเรื่องของเมตตาที่ดีกรุณาก็ดีมูทิตาก็ดีนี้ จะต้องหยุดทันทีเมื่อการช่วยเหลือสนับสนุนกันนั้นจะไปละเมิดหรือกระทบก่อความเสียหายต่อหลักการแห่งความเป็นจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ไม่ว่าจะเป็นหลักการที่อยู่ในธรรมชาติก็ตาม หลักการที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเป็นกติกาสังคมก็ตาม ความสัมพันธ์นั้นต้องหยุด ข้อนี้เรียกว่า อุเบกขา ซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อรักษาหลักการไว้

ข้อที่ ๔ คือ อุเบกขานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จัก อุเบกขาคนไทยนึกแค่ว่าเฉยทางพระท่านว่า ถ้าเฉยโดยไม่รู้เรื่อง เรียกว่าเฉยโง่ เป็นอกุศล การเฉยต้องประกอบด้วยปัญญา อุเบกขานี้สำคัญที่สุดเพราะใช้ปัญญา สามข้อแรกใช้แค่ความรู้สึก หมายความว่า เมตตา กรุณา และมูทิตา หนักในทางความรู้สึก คือให้มนุษย์มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน ยามปกติก็มีเมตตาความรู้สึกเป็นมิตร ในยามเขตกทุกข์เดือดร้อนก็กรุณาความรู้สึกสงสาร ในยามที่เขาประสบความสำเร็จก็รู้สึกพลอยยินดีด้วย แต่ข้อที่สี่นี้ต้องใช้ความรู้คือปัญญา เช่น ต้องรู้ว่าอะไรถูกต้อง อะไรผิด อะไรเป็นธรรม อะไรเป็นหลักการ ถ้าไม่รู้ไม่มีปัญญาแล้วรักษาความถูกต้องไม่ได้ รักษาธรรมไม่ได้ เพราะฉะนั้นข้อที่สี่คืออุเบกขาจึงคุมทั้งหมด เพราะเป็นตัวรักษาดุล

เป็นอันว่าการปฏิบัติในสามข้อแรกจะต้องไม่ให้ไปละเมิดตัวหลักการคือตัวธรรม โดยให้ตัวที่สี่คืออุเบกขารักษาธรรมนั้นไว้ “เฉย” หมายความว่า จันหยุด ไม่เอากับคุณแล้วนะ กฎต้องเป็นกฎ นี่คืออุเบกขามาแล้ว ต่อจากนี้ก็ว่าไปตามกฎ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมหรือชอบธรรม

ในการเลี้ยงลูก เรื่องนี้สำคัญที่สุด พ่อแม่ไทยมักเลี้ยงลูกโดยใช้ธรรมชุดนี้ไม่ครบสี่ข้อ ทำให้เลี้ยงลูกไม่โต เพราะฉะนั้นจึงขอเน้นเรื่องนี้ เพราะการพัฒนาคนในครอบครัวคือการเลี้ยงดูลูกนี้เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง พ่อแม่ไทยนั้นมีเมตตากรุณาและมูทิตาครบดีมาก หาได้ยากในโลกนี้ แต่

ข้อที่ ๔ คือ อุเบกขาที่ขาดอย่างยิ่งเหมือนกัน

พรหมวิหาร ๔ ในการเลี้ยงดูลูกเป็นอย่างไร เริ่มด้วย

๑. เมื่อลูกอยู่เป็นปกติ พ่อแม่ก็มีเมตตา คือมีความรักใคร่ให้ความอบอุ่น แสดงความปรารถนาดี เลี้ยงให้เจริญเติบโต

๒. เมื่อลูกเกิดความเดือดร้อนเป็นทุกข์ เจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีปัญหา พ่อแม่ก็กรุณา พยายามหาทางปลดปล่อยทุกข์ของเขา ช่วยเหลือเต็มที่โดยมองทุกข์ของลูกเหมือนเป็นทุกข์ของตัวเอง บางทีลูกทุกข์เท่านี้แม่ทุกข์ยิ่งกว่านั้นอีก ขวนขวายช่วยเหลือหาทางแก้ไข

๓. เมื่อลูกประสบความสำเร็จได้ดีมีสุขทำดีงามถูกต้อง พ่อแม่ก็สนับสนุนส่งเสริม เช่น สบได้หรือประสบความสำเร็จได้การทำงาน พ่อแม่ก็ส่งเสริมสนับสนุน ข้อนี้ก็ปฏิบัติกันดี ไม่มีปัญหา

ที่ต่อไปข้อ ๔. อุเบกขาปฏิบัติอย่างไร อุเบกขานี้ใช้เมื่อ

๑) ลูกจะต้องฝึกหัดรับผิดชอบทำอะไรๆ ให้เป็นด้วยตนเอง ตามหลักที่ว่าเมื่อลูกเติบโตแล้วเขาก็จะเป็นสมาชิกของสังคม เมื่อเขาอยู่ในโลกมนุษย์นั้น เขาไม่ได้อยู่กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างเดียว แต่เขาอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตด้วย โลกและชีวิตนั้นเป็นไปตามความเป็นจริงแห่งกฎธรรมชาติ คือสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน มันไม่เข้าใครออกใคร จะเอาเมตตา กรุณา มูทิตา ไปใช้กับมันไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องเตรียมลูกให้พร้อมที่จะไปอยู่กับความเป็นจริงแห่งโลกและชีวิต เขามีอะไรจะต้องรับผิดชอบทำให้ได้ด้วยตนเอง เพื่อจะได้รับผิดชอบตนเองและรับผิดชอบชีวิตของตัวเองได้ก็ต้องหัดเขาไว้ ถึงตอนนี้พ่อแม่จะต้องใช้ปัญญา รู้จักดู รู้จักพิจารณา ไม่ใช่ว่ามีอะไรก็ไปทำแทนให้เขาหมด ถ้าเห็นว่าอะไรเป็นสิ่งที่เขาจะต้องฝึกรับผิดชอบทำให้เป็นแล้วต้องหัดเขาเลย เพราะนี่คือการรักลูกที่แท้จริง คือหัดให้เขาพึ่งตนเองได้และมีอิสรภาพ ไม่

ใช้ไปมัวทำให้ลูกทำอะไรไม่เป็น ต้องขึ้นต่อพ่อแม่อยู่เรื่อย และต่อไปเมื่อพ่อแม่ไม่อยู่ด้วย ลูกก็ต้องขึ้นกับคนอื่น ๆ ต่อไป

บางทีถ้าเราใช้เมตตากฎนามูทิตาก็คือการขัดขวางการพัฒนาของลูก พ่อแม่ไทยนี้ไม่รู้ตัวก็เลยใช้ความรักของตัวเป็นเครื่องขัดขวางการพัฒนาของเด็ก อุเบกขาต่างหากเป็นตัวทำให้เด็กพัฒนา แต่ต้องเป็นอุเบกขาแท้ที่ใช้ปัญญา คือต้องพิจารณาว่าในสถานการณ์นี้เป็นเวลาที่ลูกของเราจะต้องหันมาด้วยตัวเอง

อุเบกขา แปลว่าคอยดูอยู่ใกล้ๆ หมายความว่าคอยดูแลเพื่อเปิดโอกาสให้เขาได้รับผิดชอบและรู้จักพัฒนาตนเอง คือพิจารณาว่าอะไรที่เขาควรทำให้เป็นก็ให้เขาทำแล้วคอยดูอยู่ เพราะว่าถ้าหากเขาพลั้งพล้เราจะได้เข้าแก้ไขสถานการณ์ช่วยได้ทันที อุเบกขาก็คอยมองดูพร้อมอยู่ เราคอยมองดูด้วยอุเบกขาเสียแต่บัดนี้ ดีกว่าทำให้เขาและไม่ให้เขาทำจนกระทั่งเมื่อเราไม่อยู่แล้วเขาต้องไปดิ้นรนต่อสู้ด้วยตัวเองกับความเป็นจริงของโลกและชีวิต แล้วเราก็เลยไม่มีโอกาสไปช่วยเขา เพราะฉะนั้นตอนนีที่เรามีโอกาสอยู่กับเขารับอุเบกขาซะ คือ คอยดูให้เขาทำ เขาทำถูกหรือผิด ทำได้ดีหรือไม่ เราจะได้รู้เห็นและมีโอกาสแนะนำสั่งสอน ช่วยให้เขาทำได้ดี จนมีการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ ไม่ใช่รอให้พ่อแม่จากไปแล้วจึงให้เขาดิ้นรนต่อสู้กับชีวิตเอง ทำผิดทำถูก ทำไม่เป็น พ่อแม่ก็ไม่รู้ด้วยช่วยไม่ได้อีกต่อไป ถึงเวลานั้นเขาจะไปถูกอุเบกขาแห่งความเป็นจริงของโลกและชีวิตทำเอาเขาก็จะลำบาก ก็ต้องโทษพ่อแม่ที่ไม่ให้โอกาสเขาที่จะพัฒนาเพราะไปทำแทนเสียหมด จึงกลายเป็นการขัดขวางการพัฒนาของเด็ก

นี่ก็หนึ่งละ คือในกรณีที่เด็กจะต้องฝึกรับผิดชอบทำอะไรต่ออะไรให้เป็นด้วยตนเอง พ่อแม่จะต้องอุเบกขาคอยดู แล้วจะไปช่วยต่อเมื่อพลั้งพล้ พร้อมทั้งจะช่วยตลอดเวลา นี่แหละคือการเปิดโอกาสให้เขาพัฒนาภาย

ใต้การดูแลของเรา เท่ากับพ่อแม่ทำหน้าที่เลี้ยงดู โดยสมบูรณ์ คือ ทั้งเลี้ยงและดู เลี้ยง คือให้และทำให้เขา ดู คือดูให้เขาทำ แล้วลูกก็จะเจริญเติบโตอย่างเต็มตัว คือ ทั้งมีจิตใจอ่อนโยน มีน้ำใจ อ่อนน้อม ร่มเย็น นุ่มนวล พร้อมกันนั้นก็เข้มแข็ง รู้จักรับผิดชอบตนเอง และเป็นหลักให้แก่ผู้อื่นและแก่สังคมได้

๒) พ่อแม่จะอุเบกขาในกรณีที่ลูกจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขา หมายความว่า ลูกของเราก็เป็นบุคคลหนึ่งที่จะอยู่ในสังคม สังคมนั้นมีหลักการมีกฎเกณฑ์มีกติกากฎ ซึ่งทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อตนเอง และเขาจะต้องร่วมรักษาสังคมและทำสังคมให้อยู่ในกติกาและหลักการนั้นด้วย จึงต้องฝึกกันตั้งแต่ในครอบครัว ครอบครัวจึงต้องมีวินัย ต้องมีกติกากฎ ทำผิดเป็นผิด ทำถูกเป็นถูก กฎเป็นกฎ เด็กๆ ขัดแย้งหรือทะเลาะกันต้องเป็นไปตามกฎแห่งความเที่ยงธรรม เขาต้องรู้จักรับผิดชอบต่อการกระทำและผลการกระทำของเขา การวางตัวเป็นกลางเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการและกติกานี้ก็เรียกว่าอุเบกขาเหมือนกัน

๓) เมื่อลูกรับผิดชอบตนเองได้แล้ว เขาจบการศึกษาแล้ว มีงานมีการทำงานแล้ว มีครอบครัวของตนเองแล้ว ถือว่าเขารับผิดชอบตนเองได้แล้ว ตอนนีพ่อกับแม่จะต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงในชีวิตของเขา ได้แต่คอยดูและพร้อมที่จะช่วยเมื่อเขาพลาด ไม่ใช่รออยากจะให้ลูกเป็นสุขแล้วเข้าไปจัดแจงในครอบครัวของเขา ลูกอยู่อย่างนี้ ทำอย่างนี้ เข้าของนั้นวางที่นี้ ฯลฯ จนคู่ครองเขาถือติดกัน ทั้งถือติดระหว่างกัน และถือติดกับพ่อแม่ แล้วก็ไม่เป็นสุข เสียทั้งสองฝ่าย พ่อแม่เองก็จะรังทิดใจว่าลูกทำไม่ไม่เห็นแก่ความรักของพ่อแม่ ไม่มองเห็นความปรารถนาดี แต่ที่จริงเป็นเพราะว่าพ่อแม่ไปแทรกแซงในชีวิตของเขา ไม่มีอุเบกขา

เพราะฉะนั้นโบราณจึงใช้คำว่าเลี้ยงดูซึ่งหมายถึงต้องเลี้ยงและดู เลี้ยง

หมายความว่าให้และช่วยทำให้เขา ได้แก่อะไรหนึ่งสองสามคือเมตตา กรุณา มุทิตา ดู คือข้อที่ได้แก่อุเบกขา เอาแต่ดู อย่าไปแทรกแซง คือดูให้เขา พัฒนาและดูให้เขาทำเป็นต้น เป็นอันว่า มีทั้งทำให้เขาและดูให้เขาทำ จึงเรียกว่าเลี้ยงดู นี่คือหลักพรหมวิหารสี่

รวมแล้ว พรหมวิหาร ๔ ย่อลงเป็น ๒ ด้าน คือ สามข้อแรก เมตตา กรุณา มุทิตา เป็นชุดเดียวกันในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ส่วน ข้อสี่คืออุเบกขาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความเป็นจริงของโลกและชีวิตหรือตัวธรรม เพราะฉะนั้น อะไรที่คนควรจะรับผิดชอบต่อตัวเองหรือด้วยตนเองโดยเหตุโดยผลแล้วมนุษย์ไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่าย ต้องให้เขารู้จักทำเอง หรือให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นเหตุเป็นผลของมันเอง

ทั้งหมดนี้จะต้องนำมาใช้ไม่ใช่เฉพาะในครอบครัว แต่ในสังคม ทั้งหมดด้วย คนจะต้องรู้จักรับผิดชอบชีวิตของตนเอง เราจะช่วยเขาก็เมื่อมีเหตุผลสมควร เมตตา กรุณา มุทิตาจะต้องถูกควบคุมด้วยอุเบกขา มิฉะนั้นแล้วคนก็จะมัวหวังพึ่ง ถ้าหวังพึ่งแต่คนอื่น คอยรอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ไม่คิดชวนชวยทำการ ก็อ่อนแอ แต่ถ้ามีความสมดุลในระหว่างธรรมสี่ข้อนี้ คือเมตตา กรุณา และมุทิตากับอุเบกขา คนก็จะพัฒนาไปอย่างมีดุลยภาพ และอยู่ในระบบบูรณาการ ไม่เอียงข้าง

เวลานี้ในสังคมทั้งหลายมีภาวะเสียดุลและเอียงกันมาก อย่างสังคมไทยเราก็หนักไปทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือคนไทยมีเมตตา กรุณา มาก มุทิตาก็อาจจะอ่อนไปด้วยซ้ำ ยิ่งอุเบกขาแล้วแทบไม่รู้จักเลย จึงทำให้คนไทยเรามีความโน้มเอียงในทางที่จะอ่อนแอหวังพึ่งกัน นอกจากนั้น ยังมีผลเสียตามมาอีกประการหนึ่งด้วย คือมักจะมีการช่วยเหลือกัน จนกระทั่งมองข้ามกฎเกณฑ์กติกากฎและกฎหมาย กติกาสังคมถูกละเลยมองข้ามเพราะเห็นแก่กันระหว่างบุคคล รักษาหลักการไม่ได้ ความเป็นธรรมใน

สังคมก็เสีย ธรรมนี้แหละเป็นตัวรองรับสังคมในที่สุด เมื่อรักษาความเป็นธรรมไม่ได้ สังคมนั้นก็จะวิปาลส ปรวนแปร

เรื่องนี้ในสังคมบางสังคมอย่างสังคมฝรั่งจะเห็นว่ามีความเสียหาย ดุลในทางตรงกันข้าม คือเป็นสังคมที่อ่อนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน คือเมตตา กรุณา มุทิตาอาจจะหย่อน โดยเฉพาะเมตตา กรุณาน้อยเกินไป แต่เป็นสังคมที่หนักในอุเบกขา คือเอากฎเกณฑ์กติกามาเป็นใหญ่ ถือว่าตัวใครตัวมัน ทุกคนต้องรับผิดชอบตัวเอง ใครจะทำอะไรก็เป็นเรื่องของตัว ทำไปเถิด ถ้าแก่ไม่ผิดกฎหมายฉันไม่ว่าอะไร แต่ถ้าผิดกฎหมายก็โดนจัดการทันที ในสังคมเช่นนั้นกฎหมายก็ศักดิ์สิทธิ์ และรักษาหลักการและความเป็นธรรมไว้ได้ และในการที่ต้องตัวใครตัวมันรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกาก็ทำให้ทุกคนต้องต่อสู้ดิ้นรนชวนชวย ก็เข้มแข็ง แต่ทำให้ขาดความอบอุ่น แห้งแล้ง จิตใจก็เครียด ไม่มีความสุขเท่าที่ควร ก็เสียไปอีกด้านหนึ่ง

เพราะฉะนั้นเราจึงต้องการการพัฒนาคนอย่างมีดุลยภาพโดยใช้พรหมวิหารให้ครบสี่ข้อ ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ตั้งแต่ครอบครัวไปจนกระทั่งทั่วสังคมใหญ่ทั้งหมดเรื่องนี้ขอพูดแทรกเข้ามาเท่านั้น ที่จริงกำลังพูดถึงเรื่องความเป็นมาของสังคมไทยที่เด่นในด้านความมีน้ำใจ ซึ่งเมื่อมองในแง่ของสังคมวิทยาก็มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นสังคมที่หนักในระบบอุปถัมภ์ชนิดที่เลยเถิดไปจนทำให้เกิดผลเสีย ทำให้คนอ่อนแอและไม่สามารถรักษาหลักการ

เข้มแข็งเพื่อประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงเพื่อชนะแข่งขัน

ประการที่ ๔ องค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีลักษณะโน้มเอียงในทางอ่อนแอ คือความเชื่อถือที่ผิดในทางศาสนา

ในสังคมไทยนี้ในแง่ของความเชื่อทางศาสนา มีลัทธิความเชื่อถืออยู่ ๒ สาย

สายหนึ่ง คือสายพึ่งตนเอง ได้แก่ระบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้พึ่งตนเองว่ามนุษย์จะต้องพยายามทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน

อีกสายหนึ่ง คือสายพึ่งอำนาจดลบันดาล ได้แก่ลัทธิผีสงเทวดา เจ้าพ่อเจ้าแม่ เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และไสยศาสตร์

ความเชื่อทางศาสนา ๒ สายนี้อยู่คู่กันมาในสังคมไทย สายที่ ๒ คือความเชื่อสายศาสนาพราหมณ์ และผีสงเทวดานั้น มีมาในสังคมไทยนานมาก ซึ่งอาจจะพูดได้ว่ามีมาก่อนพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแล้วคนไทยก็นับถือคู่เคียงกัน บางครั้งสองสายนั้นก็เข้ามาท้าวทักท้วงประทุษร้ายซึ่งกันและกัน บางยุคสมัยพระพุทธศาสนาก็เด่นกว่าและได้เป็นหลักของสังคม หลักพึ่งตนเองก็เด่นด้วย แต่บางยุคสมัยศาสนาผีสงเทวดาเทพเจ้าก็เด่นกว่า จนบางครั้งถึงกับเข้ามาครอบงำพระพุทธศาสนา

สำหรับสองสายนี้โดยหลักการก็เป็นที่ชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาสอนหลักพึ่งตนเอง ให้เพียรพยายามทำการให้ตรงกับเหตุปัจจัย กรรมดีจะทำให้เกิดผลดี ส่วนกรรมชั่วก็ทำให้เกิดผลชั่ว ส่วนศาสนาสายผีสงเทวดาเทพเจ้ามีสาระสำคัญอันเดียวกันหมด ไม่ว่าจะเป็นไสยศาสตร์ การนับถือเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ก็มีสาระอันเดียวกันที่ถือว่าอำนาจดลบันดาลยิ่งใหญ่อยู่ภายนอก ซึ่งมนุษย์จะมีความสัมพันธ์โดยหวังพึ่งและไปขอความช่วยเหลือด้วยการอ้อนวอนเป็นต้น

ในกรณีที่คนมีความอ่อนแออย่างที่ว่ามาแล้วใน ๓ ข้อต้น แล้วมาเจอทางเลือกสองทาง ทางหนึ่งต้องทำด้วยตนเอง กับทางหนึ่งไปขอความช่วยเหลืออื่น คนที่อ่อนแอจะเอาอันไหน ก็ตอบได้ว่าเขาก็จะเลือกเอาทางไปขออำนาจดลบันดาลมาช่วย ขอให้สังเกตว่า จะเป็นด้วยเหตุนี้หรือเปล่าที่

ทำให้เวลานี้ในสังคมไทยนี้ ลัทธิไสยศาสตร์ผีสงเทวดาเจ้าพ่อเจ้าแม่จึงกลาดเกลื่อนเหลือเกิน คือลัทธิหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก มีปัญหาที่ยกให้เทวดาแก้ มีเรื่องจะต้องทำก็ถ่ายโอนภาระให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำแทน ที่นี้เมื่อไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลภายนอก ไม่พยายามทำเอง ก็ยิ่งอ่อนแอเลย เพราะฉะนั้น ความเชื่อถือที่ผิดทางศาสนาจึงเป็นตัวซ้ำเติมเข้ามาเป็นข้อที่สี่

ขอพูดแทรกถึงเรื่องทัศนคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องนี้ เพราะในยุคปัจจุบันนี้สังคมกำลังต้องการความชัดเจน เวลานี้สังคมไทยพรวมวามมากในเรื่องต่างๆเหล่านี้ อาตมภาพเคยเสนอในที่ประชุมใหญ่ๆอยู่เรื่อยๆ ว่าขณะนี้ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องมีความชัดเจนว่าจะเอาอย่างไรกับเรื่องนี้จะมีการทำอะไรต่อเรื่องเหล่านี้ ตั้งแต่ผู้บริหารประเทศมาจนกระทั่งนักการศึกษา รวมทั้งพระด้วย เวลานี้ความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นต้นนี้กลาดเกลื่อนไปหมด และถ้าเราไม่มีความชัดเจนว่ามันคืออะไร เราจะเอาอย่างไรกับมัน สังคมไทยก็จะส่ายเซ เปลี้ย และเคื่องคว้างเลื่อนลอย

เรื่องเทพเจ้า ผีสงเทวดา ตลอดจนอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อะไรพวกนี้พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธ เออแปลกนะ ไม่มีการเถียงในเรื่องนี้ แต่ที่จริงท่านไม่เสียเวลาไปเถียง เพราะว่า

๑. ถ้าจะเถียงกันว่า เทวดามีหรือไม่มี ฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นจริงหรือไม่ ให้เถียงกันพันปีก็ไม่จบ เชื่อไหม เเถียงกันอีกห้าพันปีก็ไม่จบ เลยไม่ต้องปฏิบัติ เสียเวลาเปล่า

๒. เราสามารถปฏิบัติถูกต้องในเรื่องนี้โดยไม่ต้องเถียง หรือที่จริงคือไม่ต้องไปรอคำตอบว่ามีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง

พระพุทธศาสนามีท่าทีที่ชัดเจนอย่างยิ่งในเรื่องนี้ เทวดาจะมีก็มิไปและแถมไม่ให้ลบล้างด้วย เทวดามีก็นับเป็นเพื่อนร่วมโลกกัน คนที่จะเป็น

เทวดานี้ท่านบอกว่าต้องมีคุณธรรมค่อนข้างดี เพราะฉะนั้นเทวดาก็เหมือนญาติผู้ใหญ่ หรือเป็นคนที่น่าเคารพนับถือซึ่งเราควรมีท่าทีสัมพันธ์ที่ดี มีความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ ชาวพุทธอยู่กับศาสนาอื่นเขานับถือเทวดาก็ให้เกียรติเขาได้ไม่มีปัญหา ท่านว่าให้ถือเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติดีเกิดแก่เจ็บตาย จึงให้มีเมตตากรุณาต่อกัน ถ้าไปเจอหรือนึกถึงเทวดาก็แผ่เมตตาให้ท่าน ชาวพุทธทำบุญก็ยังอุทิศกุศลให้เทวดาเสียอีกด้วย แต่พระพุทธศาสนามีท่าทีในทางปฏิบัติชัดเจนมากซึ่งไม่ต้องขึ้นต่อการมีหรือไม่มีเป็นจริงหรือไม่เป็นจริงของเทวดา คือมันอยู่ที่ท่าทีที่ว่า ถึงมีก็ไม่มีหวังพึ่ง นี่สำคัญที่สุด คือไม่ต้องไปรอ เขาจะเถียงกันว่ามามีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง ให้เขาเถียงกันไปอีกพันปีก็ปล่อยเขาเถอะ แต่เราปฏิบัติได้เลย คือเราไม่หวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ เพราะมันขัดต่อหลักการของพระพุทธศาสนา ๔ ประการด้วยกัน

หลักการที่ ๑ ของพระพุทธศาสนา คือหลักการกระทำให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน ซึ่งเรียกว่าหลักกรรม พระพุทธเจ้าทรงเป็นกรรมวาที และวิริยวาที คือถือหลักการกระทำและถือหลักความเพียร เพราะฉะนั้นผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องทำการให้สำเร็จด้วยความเพียร ถ้าเราไปหวังพึ่งความช่วยเหลือจากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก เราก็ไม่ทำการด้วยความเพียร

ความสัมพันธ์อย่างนี้เป็นเรื่องธรรมดาแม้แต่ในหมู่มนุษย์เอง ไม่ต้องไปมองที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก อำนาจดลบันดาลภายนอกที่คนหวังพึ่งนั้นมี ๒ อย่าง คือ อำนาจภายนอกหรือความช่วยเหลือจากมนุษย์ด้วยกัน กับ อำนาจภายนอกหรือความช่วยเหลือจากสิ่งลึกลับ แต่ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ที่มีอำนาจช่วย หรือสิ่งเร้นลับช่วย การหวังพึ่งก็เป็นนิสัยเดียวกัน ถ้าหวังพึ่งอำนาจภายนอกจากมนุษย์ด้วยกัน เราก็หวังพึ่งผู้ใหญ่ หวังพึ่งผู้มีทรัพย์ผู้

มีอำนาจ เราก็ไม่ทำงานทำการ แต่ที่ถูกต้องนั้น แม้แต่อยู่ร่วมกันในโลกมนุษย์เราก็ต้องทำการเองด้วยความเพียรอยู่แล้ว เราไม่ไปมัวรอพึ่งกัน ส่วนการที่จะช่วยเหลือนั้นก็ให้เป็นไปด้วยคุณธรรมของเขา ถ้าเขามีคุณธรรม เมื่อเขาเห็นคนดีมีทุกข์ เขาก็มาช่วยเหลือเอง นั่นเป็นเรื่องของคุณธรรม ไม่ใช่ไปหวังพึ่งไปมัวอ่อนนอนกันอยู่

ในระบบของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไปมัวหวังพึ่งกันอยู่ สังคมก็เสีย ผู้ใหญ่และคนมีทรัพย์มีอำนาจก็จะช่วยแต่...คนที่มาไหว้วอน คนชั่วมาประจบก็ช่วยแต่คนดีที่ไม่มาเช่นไหว้วอน ก็ไม่ช่วย ถ้าอย่างนี้สังคมก็วิบัติ ในการปฏิบัติต่ออำนาจภายนอกประเภทลึกลับก็เช่นเดียวกัน ถ้ามัวไปหวังพึ่งกันอยู่ก็นิสัยเสียทั้งสองฝ่าย มนุษย์ที่ไปเช่นก็อ่อนแอ เทวดาเป็นต้นก็เมาสินบน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็ดี ความสัมพันธ์กับสิ่งลึกลับอำนาจภายนอกก็ดี ก็แบบเดียวกันนั้นแหละ เราจะต้องวางความสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ใครมีหน้าที่อะไรก็ทำไป

ตกลงว่าหนึ่งข้อหลักทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตนเอง

หลักการที่ ๒ นี่สำคัญมาก คือขัดหลักธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าจะมีชีวิตที่ติงามได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเอง ถ้าเราไปหวังพึ่งผู้อื่น มัวรอหวังอำนาจช่วยเหลือจากภายนอกมาทำให้ เราก็ไม่ได้พัฒนาตัวเอง มีปัญหาที่ยืนปัญหาไปให้เทวดาแก้ให้ ตัวเองไม่คิด ก็ไม่ได้พัฒนาตัวเอง เคยมีความสามารถมีปัญญาแค่ไหนก็หยุดยั้งแค่นั้น มัวแต่รอให้เทวดาทำให้ ตัวเองไม่ได้คิดแก้ปัญหา ไม่พัฒนา นี่เรียกว่าขัดหลักไตรสิกขา คือขัดหลักการพัฒนาตนของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา

หลักการที่ ๓ คือ หลักความไม่ประมาท ในขณะที่เราไปหวังพึ่งความช่วยเหลือของอำนาจบันดาลภายนอกนั้น เราก็อ่อนแอ เวลานั้นเราก็

ปล่อยผ่านไปไม่ได้ทำอะไร ท่านเรียกว่าตกอยู่ในความประมาท ไม่ใช่เวลาให้เป็นประโยชน์ หลักความไม่ประมาทเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเมื่อจะปรินิพพาน พระวาจาสุดท้ายของพระองค์ที่เรียกว่าปัจฉิมวาจาก็คือ จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม เพราะการพัฒนาตนของมนุษย์จะสำเร็จได้ด้วยความไม่ประมาท ถ้าปล่อยเวลาผ่านไป มัวรอให้เขาทำให้ ตัวเองไปนอนอยู่ ก็ผิดหลักความไม่ประมาท

หลักการที่ ๔ คือ หลักพึ่งตนและความเป็นอิสระ ในพระพุทธศาสนาธรรมที่ถืออย่างยิ่งก็คืออิสรภาพ และให้พึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็ไม่ต้องคอยไปหวังพึ่งความช่วยเหลือจากคนอื่น ตนเองก็เป็นอิสระ จะพึ่งตนเองได้ก็ต้องรู้จักพึ่งตนและทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ คนที่พึ่งตน เมื่อพัฒนาตนไปก็พึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็เป็นอิสระ องค์พระศาสดาเองที่มาสอนก็คือทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร มาช่วยแนะนำให้เขาพึ่งตนเองได้ คือมาสอนให้คนพัฒนาตนเองเพื่อเขาจะได้เป็นอย่างพระองค์ โดยไม่ต้องมาขึ้นกับพระองค์ ไม่ใช่ไปฝากชีวิตจิตใจไว้กับพระพุทธเจ้า

ในพระพุทธศาสนาก็มีหลักศรัทธา แต่ศรัทธานั้นเป็นเพียงเครื่องสร้างความสัมพันธ์ที่จะช่วยเกื้อหนุนเราในการกระบวนการพัฒนาตัวเอง ให้ก้าวต่อไปจนเป็นอย่างพระองค์ ทุกคนเมื่อพัฒนาไปจนเป็นพระอรหันต์ ก็เรียกว่าเป็นพุทธะทั้งนั้น พระอรหันต์ทุกองค์เป็นพุทธะก็คือเป็นอย่างพระพุทธเจ้า

ถ้าเราไปหวังพึ่ง เราก็ขึ้นต่อสิ่งที่เราไปขอความช่วยเหลือ ไม่เป็นตัวของตัวเอง สิ่งนั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ได้ด้วยตัวเรา แต่ต้องแล้วแต่ท่านเราหมดอิสรภาพ

ในเมื่อการหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอกขัดต่อหลัก ๔ ประการนี้ จึงทำให้เราพูดว่า สิ่งเหล่านี้ถึงมีเราก็ไม่หวังพึ่ง นี่คือการเด็ด

ขาด แต่เราจะต้องมั่นในหลักการของพระพุทธศาสนา ๔ ประการนี้ที่จะต้องรักษาไว้ให้ได้ คือ

๑. การทำให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน
๒. การพัฒนาตนให้มีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป
๓. การเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท
๔. การพึ่งตนเองได้และเป็นอิสระ

จะพูดโดยรวมเป็นข้อความเดียวกันก็ได้ว่า เพียรพยายามทำการต่างๆ ในการที่จะพัฒนาชีวิตสู่ความดีงามยิ่งขึ้นไปอยู่ตลอดเวลา ด้วยความไม่ประมาท เพื่อทำตนให้เป็นที่พึ่งได้และมีอิสรภาพ

การไปหวังพึ่งสิ่งเหล่านั้นขัดต่อหลักการเหล่านั้นเราจึงไม่เอาไม่ใช้ เราไม่ต้องไปเถียงว่ามีหรือไม่มี เดี่ยวจะกลายเป็นว่าถ้าเมื่อไรรู้ว่ามีเราก็จะพึ่ง อะไรทำนองนี้ พระพุทธศาสนาไม่ยุ่งวุ่นวายกับเรื่องพวกนี้ ขอให้สังเกตว่า พระพุทธเจ้าของเราได้ชื่อว่าเป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ใช้ใหม่ พระองค์ไม่ได้ปฏิเสธฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งบางอย่างบางคนอาจจะรวมเอาไสยศาสตร์เข้ามาด้วย การที่พระพุทธเจ้าเป็นยอดของผู้มีฤทธิ์นี้ มีแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องเหตุการณ์ในการประกาศพระศาสนา เนื่องจากเวลานั้นเขามีความเชื่อกันว่าใครเป็นอรหันต์ต้องมีฤทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงใช้ฤทธิ์เพื่อปราบฤทธิ์ เพราะเมื่อทรงปราบพวกมีฤทธิ์เหล่านั้นลงได้ ให้เขาเห็นว่าพระองค์มีฤทธิ์เหนือกว่าแล้วเขาจึงยอมฟัง พอเขายอมฟังแล้วพระองค์ก็ไม่ทรงใช้ฤทธิ์อีกต่อไป แต่ในพุทธประวัติ ๔๕ พรรษาท่านเคยอ่านพบไหมว่าพระพุทธเจ้าเคยทรงบันดาลผลสำเร็จให้ใครด้วยฤทธิ์ของพระองค์ ไม่มี

ขอให้ระลึกตระหนักในหลักการของพระพุทธศาสนาและพระพุทธจริยาที่เป็นแบบอย่างอยู่เสมอว่า ขนาดพระพุทธเจ้าที่เป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ยังไม่เคยใช้ฤทธิ์บันดาลผลที่ปรารถนาให้แก่ผู้ใดทั้งสิ้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ

ถ้ามันช่วยกันอย่างนั้นคนจะพลาดจากหลักและเขาจะหยุดพัฒนา หลักการของพระพุทธศาสนาชัดเจนมากในเรื่องนี้ ย้ำว่า หนึ่ง ทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตน สอง เป็นมนุษย์ต้องพัฒนาตนจึงจะมีชีวิตที่ดีงามได้ และจึงจะเป็นผู้ประเสริฐจริง สาม ต้องไม่ประมาท และสี่ ต้องพึ่งตนเองได้ เป็นอิสระ ฉะนั้นเราไม่ต้องมัวไปเถียงเรื่องเทวดามีไม่มี ฤทธิ์มีไม่มี เป็นจริงไม่เป็นจริง เพราะเรามีหลักการนี้อยู่แล้วว่า ถึงมีถึงเป็นจริงเราก็ไม่ไปหวังพึ่ง

เราสัมพันธ์กับเทวดาแบบเป็นมิตร มีความเคารพนับถือกันฉันเพื่อนร่วมโลก แม้แต่เวลาพระสวดมนต์ ก็ยังมีการชุมนุมเทวดาด้วย ชุมนุมเทวดาหมายความว่าอย่างไร ก่อนที่พระจะเจริญพุทธมนต์ในงานมงคล จะมีพระองค์หนึ่งตั้งพัดขึ้นมากล่าวคำชุมนุมเทวดา คือการบอกว่า ขณะนี้พระกำลังจะนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสาธยาย เจริญพุทธมนต์นั้นมีความหมายสำคัญแต่เดิมคือการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสาธยาย คนฟังก็จะได้เรียนรู้ได้สดับและเตือนใจตนเองไปด้วย ที่นี้เราก็ใจกว้างไม่สงวนไม่จำกัดการฟังไว้แค่นั้นในหมู่มนุษย์เท่านั้น แต่เราคิดถึงเทวดาด้วยว่า เทวดาท่านก็ยังต้องการธรรมไปพัฒนาตนเอง เพราะเรารู้ว่าเทวดาท่านยังมีกิเลสมากบ้างน้อยบ้าง ก็เชิญท่านมาฟังด้วย

ลองดูตำนานเทวดาหรือเทพนิยายสิ เทวดายกทัพไปรบกัน แย่งคูครองกัน ยังมีโลภะ โทสะมาก เพราะฉะนั้นเวลาเราสวดมนต์เราก็แผ่แผ่ใจแก่เทวดาด้วย เราก็บอกว่าเราจะฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วนะ พระจะสวดให้ฟัง ต่อไปนี้เทวดาอยู่ไหนๆ ก็ขอเชิญมาฟังธรรมด้วย คนไม่รู้ก็นึกว่าพระชุมนุมเทวดานี้คงนับถือและอ่อนน้อมเทวดาด้วย เปล่า ขอให้ดูคำสั่งท้ายที่ว่า ธรรมสฺสวันนาโล อยมกทนต์ตา ท่านว่าสามครั้งเลย แปลว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ถึงเวลาฟังธรรมแล้ว นี่คือบอกเทวดาให้มาฟัง

ธรรมด้วย ท่านจะได้เรียนรู้ ท่านจะได้พัฒนาปัญญา เอาธรรมไปใช้ในการพัฒนาชีวิตของท่าน ท่านจะได้มีคุณธรรมมากขึ้น เลิกระบราhmaพันแย่งคูครองกัน อะไรทำนองนี้ นอกจากนั้น ชาวบ้านหรือคนทั่วไปที่ยังหวั่นหวาดอำนาจของเทวดาอยู่ ก็จะได้สบายใจว่าเทวดาก็มาฟังธรรมอยู่กับเราด้วย เป็นพวกเดียวกับเราแล้ว ไม่ต้องหวงไม่ต้องกังวล จะได้ตั้งใจฟังธรรมในคำสวดมนต์ด้วยใจสงบเป็นสมาธิ เป็นอันว่าเรื่องนี้จะต้องเข้าใจคติพระพุทธศาสนาให้ดี

พระพุทธศาสนาถือหลักการว่าธรรมเหนือเทพ มนุษย์สมัยก่อนนี้อยู่กันในสังคมที่คนนับถือและกลัวอำนาจเทวดามาก พระพุทธศาสนาก็มาสอนว่า นี่นะ ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในธรรมและยืนหยัดในธรรมแล้วก็ไม่ต้องกลัวเทวดา ถ้าเกิดเรื่องกันระหว่างมนุษย์กับเทวดาก็ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ถ้าเรามั่นใจว่าอยู่ในธรรมถูกต้องแล้วก็ไม่ต้องกลัวเทวดา เทวดาต้องแพ่ดังที่มีเรื่องในตำนานพุทธศาสนาแบบนี้ไว้มากสำหรับให้กำลังใจแก่ชาวพุทธ เรื่องนี้พูดมามากแล้วเดี๋ยวจะกลายเป็นการเข้ามาสู่เรื่องของเกร็ดปลุกย่อยไปเวลายิ่งน้อยๆอยู่ด้วย

เอาเป็นว่าหลักการของพระพุทธศาสนานั้นชัดเจน เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำคนของเราให้เข้มแข็งขึ้นมา สิ่งที่เป็นปัจจัยแห่งความอ่อนแอเหล่านี้เราต้องรู้เท่าทัน และจะต้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง ที่สำคัญคือเราจะต้องพัฒนาคนให้เข้มแข็ง เมื่อเข้มแข็งจริงจึงจะยืนหยัดอยู่ได้ไม่ถูกครอบงำ และถ้าทำได้เราก็จะชนะการแข่งขัน

อย่างไรก็ตาม ระบบแข่งขันนี้จะต้องระลึกระหนักันไว้ว่าเป็นระบบที่เป็นภัยอันตรายต่อโลกมนุษย์ เพราะเป็นระบบที่นำมาซึ่งการแย่งชิงผลประโยชน์ และการเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม พร้อมทั้งเป็นการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติเพราะต้องการหาผลประโยชน์มาก ต้องคอย

ยุคคนให้มีความนิยมบริโภคเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ต่างๆ ถ้าอยู่ในระบบแข่งขันแบบนี้ก็ไม่มีทางแก้ไขปัญหาของอารยธรรม

มนุษย์เราตอนนี้อยู่ในภาวะจำเป็นจำยอมต้องสู้ในการแข่งขัน มิฉะนั้นเขาก็จะครอบงำเรา เราต้องเข้มแข็งยืนหยัดไม่ให้เขาครอบงำและพยายามเอาชนะ แต่ถ้าวุ่นและเราขึ้นอยู่ในระบบแข่งขันเราก็ร่วมในการทำลายโลกด้วย เพราะฉะนั้นเราต้องขึ้นเหนือการแข่งขัน มนุษย์ที่จะเหนือการแข่งขันต้องเข้มแข็งยิ่งกว่าคนที่ชนะการแข่งขันอีก ต้องเก่งกว่านั้นแล้วจึงมาแก้ปัญหาจากระบบแข่งขันอีกชั้นหนึ่ง เวลาในโลกนี้ยังไม่มีใครทำได้ถึงขั้นนี้เลย ไม่ว่าจะอเมริกาหรือญี่ปุ่นก็ได้แค่คิดจะชนะในการแข่งขัน และแม้แต่จะเอาแค่นี้ก็แทบตายแล้ว ขนาดอเมริกาตอนนี้เพียงแค่ว่าทำอะไรจะชนะญี่ปุ่นก็แทบจะตายแล้ว จึงไม่มีทางที่จะให้เก่งกว่านั้น เพราะฉะนั้น ปัญหาสำคัญยิ่งสำหรับยุคปัจจุบัน ก็คือทำอะไรจะมีมนุษย์ที่เก่งจริง ที่ขึ้นไปเหนือการแข่งขัน แล้วมาแก้ปัญหาของระบบแข่งขัน

สำหรับสังคมไทยนี้ มีเรื่องหนึ่งที่นำสังเกตซึ่งขอแทรกเข้ามา คือว่า ในขณะที่คนไทยเรามีแนวโน้มในการหวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอำนาจสถาบันศาสนาจากมนุษย์ด้วยกันหรือจากสิ่งลึกลับก็ตามนี้ ก็มีปัญหาค่อนข้างเข้ามาอีกคือความไม่ชัดเจนแห่งขอบเขตของการที่จะช่วยเหลือและการที่จะต้องทำด้วยตนเอง ภาวะครึ่งๆกลางๆไม่แน่นอนชัดเจนนี้จะยิ่งเพิ่มผลร้ายหนักขึ้นไปอีก สังคมที่เป็นอย่างนี้จะพัฒนาได้ยาก

ธรรมชาติมนุษย์นั้น ขอให้รู้เด็ดขาดกันไปเถอะว่าไม่มีใครช่วย จะต้องทำเอง แล้วเขาจะเดินสุดแรง เขาจะเข้มแข็ง เขาจะลุกขึ้นมาทำแล้วก็มีทางสำเร็จ แต่มนุษย์ที่กำกวมๆครึ่งๆกลางๆไม่รู้แหล่งไปว่าเขาจะช่วยเราแค่ไหน เขาจะช่วยไหมหนอ และไม่รู้ว่าจะตัวเองต้องทำแค่ไหน ไม่เด็ดขาดลงไปนี้ ก็จืดจางๆ หันรีหันขวาง แล้วก็อยู่อย่างนั้นแค่นั้นแหละ ไม่มุ่งมั่น

ทำอะไรให้จริงจังขึ้นมา ไปไม่ถึงไหน และจะไม่พัฒนา สังคมไทยกำลังอยู่ในภาวะนี้หรือเปล่า เช่น ชาวบ้านก็หวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เช่นจากรัฐบาล จากนักการเมือง โดยไม่รู้ขอบเขตว่าเขาจะช่วยแค่ไหน ตัวเองจะต้องทำแค่ไหน ถ้าขึ้นเป็นอย่างนี้สังคมจะพัฒนาไม่ได้ เพราะฉะนั้นความไม่ชัดเจนในขอบเขตของการช่วยเหลือและการที่ต้องทำนี้เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข

คนอยู่ในทะเลทราย เมื่อเขารู้แน่นอนว่าไม่มีใครช่วยต้องดิ้นเองก็ยิ่งสู้ได้ เมื่อเขามุ่งมั่นทำไปอย่างเด็ดเดี่ยว ไม่รีรออะไรอยู่ เขาอาจจะพัฒนาแก้ทะเลทรายให้เป็นที่อุดมสมบูรณ์ก็ได้ แต่คนที่มัวแต่รีรอๆ เก้ๆกังๆ ครึ่งๆกลางๆอย่างนี้ จะไม่ไปไหนเลย แม้จะอยู่ในสภาพที่มีอะไรจะทำได้มากมาย ก็สูญเสียโอกาส ไม่ได้ประโยชน์

นอกจากนั้น มนุษย์ที่หวังความช่วยเหลือจากคนอื่นก็ได้แต่มองออกไปข้างนอก จุดสนใจก็มาอยู่ที่ตัวเอง เพราะหวังพึ่งความช่วยเหลือให้แก่ตนเอง และจุดสัมพันธ์ก็อยู่ที่อำนาจภายนอกที่ตนหวังว่าจะมาช่วยนั้น ก็เลยไม่ได้มองดูเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เลยไม่มีความโน้มเอียงที่จะแสวงหาความช่วยเหลือหรือร่วมมือกันภายในชุมชนของตน เพราะความสนใจมุ่งมาที่ตัวเอง และความสัมพันธ์กับสิ่งหรืออำนาจจากภายนอกที่จะเป็นแหล่งแห่งความช่วยเหลือนั้น เลยมองข้ามเพื่อนร่วมชุมชนของตนไป

ในทางตรงข้าม ถ้าไม่มีแหล่งช่วยเหลือจากภายนอก ความสนใจของคนจะขยายออกไปสู่ผู้ที่อยู่ร่วมกัน เขาจะมองดูสุขทุกข์ของกันและกัน และจะแสวงหาความร่วมมือจากกันและกัน การร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็จะเกิดขึ้น ซึ่งไม่ใช่เป็นการช่วยเหลือเฉพาะตัวเองเท่านั้น

หลักการพึ่งตนเองก็คือทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ การทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ก็คือการที่มนุษย์จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นด้วย เพื่อให้ตนเองเป็น

ผู้ที่สมควรและสามารถรับเอาประโยชน์จากผู้อื่น นี่คือหลักการทำตนให้เป็นที่ยอมรับได้ ไม่ใช่อยู่ๆจะบอกว่าพึ่งตนเอง พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเฉยๆว่าให้พึ่งตนเอง แต่ในการที่จะพึ่งตนเองนั้นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือจะต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หมายความว่า พึ่งตนด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ อันนี้สำคัญกว่า เพราะการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ก็คือการที่ต้องรู้จักพัฒนาตนเองด้วยการสร้างเสริมคุณสมบัติความดีงามความสามารถขึ้นในตนเอง พร้อมไปด้วยกับการสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่า ในหลักการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้นั้น มีข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ในชุมชนหรือในหมู่พวกของเรามีภาระงานอะไรที่จะต้องช่วยเหลือกัน ก็พร้อมที่จะช่วยจัดช่วยทำ เริ่มแต่คอยมองคอยถามว่ามีอะไรต้องช่วยกันทำบ้าง อย่างนี้ถือว่าเป็นการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้อย่างหนึ่ง

เมื่อมนุษย์ไม่หวังความช่วยเหลือจากภายนอก เวลาเมื่อไรเกิดขึ้น เขาก็จะมีความสนใจในหมู่คนที่อยู่ด้วยกัน และในการที่จะมาร่วมมือช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหา เพราะการที่จะให้ตัวรอดจะต้องอาศัยผู้อื่นด้วย ในเวลาเดียวกันเขาก็จะมองเห็นสุขทุกข์ของผู้อื่นแล้วก็จะเกิดความช่วยเหลือและร่วมมือกัน แต่การไปหวังพึ่งอำนาจภายนอกช่วยเหลือ แม้แต่อำนาจภายนอกจากมนุษย์ด้วยกันที่ยิ่งใหญ่อยู่ข้างนอก จะทำให้มนุษย์ไม่คิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง และไม่ช่วยกันแก้ปัญหา เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะเกิดปัญหาแก่การพัฒนาประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยนั้นเกิดจากการที่มนุษย์ต้องใช้ปัญญา ด้วยการระดมความคิดที่จะมาช่วยกันร่วมกันทำให้สำเร็จ การช่วยกันคิดแก้ปัญหาของชุมชนหรือของสังคมของตนเอง และการเอาสติปัญญามาร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์และแก้ปัญหา จะไม่เกิดขึ้น เพราะมองข้ามพวกพ้องผองเพื่อนไปหวังพึ่งแต่ภายนอก สังคมแบบนี้จะพัฒนาประชาธิปไตยได้ยาก นี่ก็เป็นปัญหาที่เราจะต้องแก้ไข

ต้องข้ามพ้นยากล่อมและสิ่งเสพติด

ชีวิตและสังคมจึงจะไปรอด

ข้อแทรกเข้ามาอีกเกี่ยวกับเรื่องการทำคนของเราให้เข้มแข็ง คือจากความโน้มเอียงที่ชอบความง่ายและความสะดวกสบายนี้ คนที่ประสบปัญหาเจอความทุกข์ บางทีแทนที่จะลุกขึ้นดิ้นรนชวนหาย ก็อาจจะใช้อะไรบางอย่างมาเป็นสิ่งแก้ปัญหาชั่วคราว หรือแก้ปัญหาลเฉพาะหน้า ทำให้ตัวสบายไปพลางก่อน หรือแม้แต่เอามาช่วยให้หลบปัญหา หลบทุกข์ไปได้ชั่วคราว ฉะนั้นหลักที่ว่าไปตามธรรมชาติของมนุษย์ว่า เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคามจะลุกขึ้นดิ้นรนชวนหายแล้วจะเข้มแข็งนั้น ยังมีข้อยกเว้นเนื่องจากมีตัวแปรเป็นเงื่อนไขแทรกเข้ามา ตัวแปรนี้คือสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องผ่อนคลายเป็นทางออกชั่วคราว หรือทำให้เพลินๆ ทำให้หลบทุกข์ลืมปัญหาไปได้ แม้แต่คราวหนึ่งที่หนึ่ง ซึ่งขอใช้คำรวมง่ายๆ ว่า **สิ่งล่อม**

อารยธรรมยังไปไม่ไกล มนุษย์ยังต้องอาศัยสิ่งล่อม

สิ่งล่อมมีมากมายหลายอย่างและหลายระดับ ตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียดย บางอย่างก็มีแต่โทษ บางอย่างก็มีประโยชน์ไม่น้อยถ้ารู้จักใช้แต่พอดี แม้แต่หลักปฏิบัติบางอย่างในทางพระศาสนาบางทีก็ถูกนำมาใช้ในทางที่อาจจะเกิดโทษโดยไม่รู้ตัว เพราะคนที่มีทุกข์มีปัญหาคิดใจ ก็หาทางแก้ปัญหาด้วยการนำหลักปฏิบัตินั้นๆ มาใช้หาจิตใจให้สบาย

สิ่งล่อมในขั้นที่หยาบมากซึ่งมีแต่โทษเป็นอันตรายก็เช่นสุรายาเสพติดและการพนัน ซึ่งเป็นทางเลี่ยงหลบจากความทุกข์และช่วยให้ลืมปัญหาในเมื่อไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอ โดยเฉพาะการพนัน อาจเป็นเพราะอยากจะได้ผลสำเร็จ แต่ไม่สู้ที่จะทำงานหนัก จึงคิดเอาเฉพาะหน้าง่ายๆ โดยหวัง

ลากลอย และหลายครั้งจะเอาไปโยงกับเรื่องอำนาจดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจึงไปเล่นการพนันพร้อมกับบนบานไปด้วย เรียกว่าเป็นการหวังลากลอยจากสิ่งเลือนลอย นับว่าเป็นทางออกจากการที่จะต้องทำด้วยความเพียรพยายามที่หนักและยากลำบาก พร้อมทั้งเป็นลสิ่งกล่อมด้วย คือกล่อมใจให้สบาย สัมทุกข์หลบปัญหาไปได้ทีหนึ่งๆ เช่นเดียวกับยาเสพติด ซึ่งเป็นทางออกอย่างหนึ่งของคนที่มีความทุกข์ ซึ่งไปพึ่งยาเสพติดเพราะใจของเขาไม่มีความสุข จึงเอาสิ่งเสพติดมาช่วยให้มีความสุขทุกข์ และหวังจะได้สุขจากการเสพนั่น

สิ่งกล่อมสำคัญทางนามธรรม ซึ่งแพร่หลายและมีอิทธิพลอย่างยิ่ง ก็คือ ความเชื่อต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พูดไปแล้วนั่นเอง ความเชื่อนี้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจในยามทุกข์ ทำให้เกิดความหวังในความสุขความสำเร็จ และทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แต่ก็ทำให้เกิดความโหม่เอียงในทางที่จะหวังพึ่งและรอคอยความช่วยเหลืออย่างทีกล่าวมาแล้ว อย่างน้อยก็เป็นเครื่องกล่อมใจ ทำให้เกิดความเบาใจสบายใจ แล้วก็เลยไม่เร่งรัดไม่กระตือรือร้นที่จะทำการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ เหมือนเด็กน้อยในอ้อมอกพ่อแม่ หรือเหมือนนกกระจอกเทศที่หนีภัยเอาหัวไปซุกทราย บอกตัวเองว่าปลอดภัย โดยที่ภัยนั้นก็ยังมิอยู่ และปล่อยให้ภัยอันตรายหรือปัญหานั้นพัฒนาตัวเพิ่มมากและรุนแรงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น จึงต้องระวังมาก ถ้าใช้ไม่เป็นก็เป็นโทษมาก

ในบางสังคมผู้คนแม้จะมีทุกข์บีบคั้นมาก เช่นยากจนแร้นแค้น แต่มีความเชื่อในศาสนาแบบหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นเครื่องกล่อมใจ สิ่งกล่อมทางความเชื่อด้านจิตใจนี้ ก็สลายภาวะบีบเร่ง คนก็ไม่ลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย ไม่กระตือรือร้นบุกฝ่าไป สังคมแบบนี้ น่าจะยกเอาอินเดียเป็นตัวอย่างได้

เรายอมรับว่ามนุษย์ปุถุชนทั่วไปยังมีปัญหาจิตใจ จึงต้องอาศัยสิ่งกล่อมช่วยบ้าง อย่างน้อยเพื่อเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจคลายกังวล พอให้เพลินๆ หลบเรื่องร้อน สัมเรื่องรัด ทำให้สดชื่น พ้นกำลัง เพิ่มความมีชีวิตชีวาบ้างเป็นบางครั้งบางคราว สิ่งกล่อมอย่างสามัญ ก็คือการบันเทิงดนตรี และกีฬา ตลอดจนวรรณคดี ซึ่งถ้ารู้จักเลือกและรู้จักใช้ก็เป็นประโยชน์ไม่น้อย นอกจากเป็นสิ่งกล่อมแล้ว ยังอาจใช้เป็นสื่อที่จะนำขึ้นสู่สิ่งที่ดีงามสูงส่งหรือประเสริฐยิ่งขึ้นไป แม้แต่นำสู่ความเข้าใจธรรม ต่างจากสุรายาเสพติดและการพนันที่เป็นอันตรายมาก แทบว่าจะมีแต่โทษอย่างเดียว

อย่างไรก็ตาม สิ่งกล่อมทุกอย่าง สามารถก่อโทษได้ทั้งนั้น โดยเฉพาะถ้าไปติดในสิ่งกล่อมเมื่อใดก็เสียทันที จึงต้องระวังใช้สิ่งกล่อมเพียงเพื่อแก้ปัญหาชั่วคราว หรือช่วยให้สดชื่น หายแห่งแล้ง หายเหน็ดเหนื่อย ทำให้กระชุ่มกระชวยมีพลังแล้วก็ทำงานการเดินหน้าต่อไป เหมือนอย่างคนที่มีปัญหาถึงกับนอนไม่หลับ ก็อาจต้องใช้ยากล่อมประสาทช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ยากล่อมประสาทก็ถือว่ามิใช่ประโยชน์ แต่อย่าอยู่ใต้อาณาญาญากล่อมประสาท หมายความว่าอย่ากลายเป็นทาสของมันจนกระทั่งต้องนอนหลับด้วยยากล่อมประสาทตลอดไป ถ้าถึงขั้นนั้นก็แย่หน่อย แต่ถ้าใช้ชั่วคราวก็พอได้

แม้แต่ข้อปฏิบัติดีงามอย่างสูงลึกซึ้งทางจิตใจก็เอามาใช้เป็นสิ่งกล่อมได้ จัดเป็นสิ่งกล่อมอย่างประณีต เช่นสมาธิ เวลามีปัญหาจิตใจ ไม่สบายใจมานั่งสมาธิก็สบาย หลบปัญหาไปได้ มีความสุข ก็เลยเกิดความโหม่เอียงว่า ถ้าไม่สบายใจมีปัญหาที่มานั่งสมาธิสบายไป ต่อไปพอเจอปัญหาข้างนอกก็ไม่เอาละ ฉันหลบทุกข์มาอยู่ในสมาธิ หากความสุขได้ ก็เลยไม่แก้ปัญหา ถ้าอย่างนี้สมาธิก็กลายเป็นสิ่งกล่อม จึงต้องระวังมากเหมือนกัน

ในเมื่อมนุษย์ปฏุนยังต้องอาศัยสิ่งกล่อม และสิ่งกล่อมอาจก่อให้เกิดโทษได้มาก การปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งกล่อมจึงมีความสำคัญมาก เพื่อความเข้าใจง่ายในเรื่องนี้ อาจแบ่งบทบาทของสิ่งกล่อมเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. **ชั้นผ่อนคลาย** คือ ใช้เพื่อพักกายพักใจ เพื่อผ่อนคลาย เพื่อฟื้นฟู ทำให้หายเหน็ดเหนื่อย หายล้า หายเปลี้ย ทำให้สดชื่นมีกำลังสบายขึ้น พร้อมที่จะก้าวเดินต่อไป

๒. **ชั้นกล่อม** คือ ทำให้เพลิน ทำให้เคลิบเคลิ้ม ปล่อยตัวปล่อยจิต ปล่อยใจไปกับความเพลิดเพลิน

๓. **ชั้นเสพติด** คือ เกิดความลุ่มหลงหมกมุ่น สบาย หรือมัวเมา ต้องอาศัยเป็นเครื่องช่วยให้ลืมปัญหา หรือเป็นที่หลบทุกข์ ตลอดจนต้องพึ่งพาขึ้นต่อมันในการที่จะมีความสุข

ถ้ายังจะใช้สิ่งกล่อม ก็ควรให้อยู่ในขอบเขตของชั้นที่ ๑ คือ ชั้นผ่อนคลายเท่านั้น เพราะถ้าเลยขอบเขตเข้าสู่ชั้นที่ ๒ และ ๓ ก็จะเป็นกลายเป็นความประมาท และหยุดการพัฒนา

อนึ่ง ที่ว่าข้อปฏิบัติดีงามเช่นสมาธิ ก็อาจกลายเป็นสิ่งกล่อม และอาจเกิดโทษได้เมื่อใช้ผิด เรื่องนี้จะระวางอย่างไร หลักการในเรื่องนี้มีอย่างไร ขอชี้แจงว่า สมาธิก็เช่นเดียวกับข้อปฏิบัติอื่นในพระพุทธศาสนา ข้อปฏิบัติทุกข้อในพระพุทธศาสนาอยู่ในระบบไตรสิกขา ไตรสิกขาก็คือระบบการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ตามหลักการแห่งธรรมชาติของมนุษย์เอง ที่ว่าเป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้จึงจะอยู่ดีมีชีวิตที่เลิศได้ มนุษย์จะต้องพัฒนาไปข้างหน้า จนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดเป็นชีวิตที่ดีงามแท้จริง ถ้ายังไม่ถึงแล้วหยุดไม่ได้ ถ้าเอาอะไรมาทำให้หยุดก็แสดงว่าพลาดผิดแล้ว เพราะฉะนั้นสมาธิที่ใช้ในลักษณะเป็นสิ่งกล่อม ทำให้สบายเป็นสุขได้อย่างนี้ เป็นเพียงการหลบทุกข์ลืมปัญหาทำให้หยุดไม่พัฒนา ก็

ต้องผิด

สมาธิที่แท้จริงนั้นเป็นองค์ประกอบของไตรสิกขา อยู่ในกระบวนการพัฒนา เพราะฉะนั้นมันจะต้องเป็นปัจจัยส่งต่อในการที่จะทำให้เดินหน้าต่อไป ด้วยเหตุนี้ในระบบไตรสิกขาท่านจึงวางเป็นกระบวนการไว้ว่า ให้พัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ไปจนตลอด สมาธิต้องเพื่อปัญญา สมาธิถ้าไม่ใช่เพื่อปัญญาต้องผิด อย่างน้อยก็ยังพร่อง เป็นเรื่องที่น่าฉงนใจได้ง่ายๆ

ธรรมทุกข้อพูดได้ด้วยหลักการนี้ ถ้าธรรมข้อไหนปฏิบัติแล้วทำให้หยุด แม้แต่ทำให้สบายมีความสุขได้ก็ต้องผิดหรือยังพร่อง คือได้ผลเพียงข้างเดียวหรือส่วนเดียวและเสียดุล เช่น ปลงอนิจจังได้ก็สบายไปที่ หรือปลงกรรมเก่าว่าเป็นกรรมของเราก็ต้องปล่อยไปตามกรรม เลยกลายเป็นทำกรรมใหม่ที่ร้ายแรงคือความประมาทโดยไม่รู้ตัว รวมความว่า ธรรมทุกข้อจะต้องถามและตอบได้ว่ามันส่งผลสืบทอดไปยังข้อปฏิบัติอื่นให้ไปสู่จุดหมายอย่างไร เมื่อเป็นอย่างนั้นจึงจะอยู่ในระบบหรือกระบวนการของไตรสิกขา

ต้องรู้จักออมแรงออมเวลา การพัฒนาจึงจะได้ผล

ขอยกอีกตัวอย่างหนึ่งของข้อปฏิบัติที่ต้องส่งผลสืบทอดต่อไปในกระบวนการของไตรสิกขา คือสันโดษ ถ้าสันโดษแล้วสุขสบายแล้วนอน ก็ขี้เกียจ เป็นอันว่าจบกัน แสดงว่าผิด สันโดษนี่ก็เป็นธรรมสำคัญที่ปฏิบัติผิดกันมาก ไหนๆพูดถึงแล้วก็พูดเสียเลย

สันโดษนี่คนไทยเดี๋ยวนี้เข้าใจผิดกันมาก ถามเด็กๆหนุ่มๆว่าสันโดษคืออะไร ก็มักตอบว่าคือไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร ปลีกตัวไปอยู่คนเดียว อันนี้ผิดไปลิบแล้ว ความหมายคลาดเคลื่อนหมด สันโดษคือความพอใจในสิ่งที่มีเป็นของตน มีอะไรมาเป็นของตนก็ยินดีพอใจเกิดความสุขได้ใน

สิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ทะเยอทะยานร่ำรนาหาสิ่งที่ตนยังไม่มีไม่ได้ หมายความว่ามีความสุขได้ด้วยสิ่งที่ตนมี หรือมองอีกแง่หนึ่งก็คือเป็นสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย แม้จะมีวัตถุเสพน้อยก็มีความสุขได้

อย่างไรก็ตาม ข้อที่ต้องระวังที่สุด ก็คือจะต้องทราบว่าคุณค่าไม่ใช่ วัตถุประสงค์ของสันโดษความสุขเป็นเพียงผลพลอยได้ที่มีมาเองของสันโดษ เมื่อสันโดษก็สุขเลยทันทีเพราะว่าเกิดความพอใจในวัตถุนั้นก็มีความสุขแล้ว เรามีวัตถุแค่ไหนเราก็มีความสุขได้ทันทีในเมื่อเรามีความพอใจในวัตถุนั้น แต่ในการปฏิบัติตามระบบไตรสิกขาซึ่งเป็นเครื่องพัฒนาคนจะอยู่แค่นั้นไม่ได้ จะต้องถามว่า สันโดษเพื่ออะไร หรือถามให้ตรงยิ่งกว่านั้นว่าเพื่อให้พัฒนาต่อไปอย่างไร คือมันจะต้องส่งผลต่อไปยังการปฏิบัติอื่นข้างหน้า จึงต้องถามว่าจะส่งผลอย่างไร

การที่เราสันโดษคือพอใจในวัตถุที่มีที่ได้นั้นจะเกิดผลอะไรขึ้นมา เราจะได้อะไร เราก็กองเวลา แรงงาน และความคิดไว้ได้สิ ลองดูว่าคนไม่สันโดษเป็นอย่างไร คนไม่สันโดษก็ไม่พอใจด้วยสิ่งที่มีเป็นของตน เขาจะมองหาแต่สิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ที่ยังไม่เป็นของตน มันจะสุขได้ต้องได้อันนั้น ต้องได้อันนี้ สิ่ง(วัตถุเสพ)ที่ตนมีไม่สามารถทำให้ตนมีความสุข ความสุขอยู่กับสิ่งยังที่ ไม่ได้ไม่มี เพราะฉะนั้นในแง่วัตถุเสพนี้เขาไม่เจอความสุข ความพอใจสักที เพราะความสุขของเขาอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ตลอดไป

เมื่อไม่สามารถมีความสุขจากวัตถุที่มีที่ได้แล้ว จะเกิดอะไรขึ้น เมื่อไม่สันโดษและมีความสุขไปอยู่กับสิ่งที่ยังไม่มียังไม่ได้ เขาก็ต้องใช้เวลาและแรงงานมากในการที่จะไล่ดลแสวงหาสิ่งเสพ เวลาทั้งหมดไปแรงงานก็หมดไปในการหาสิ่งเหล่านี้ ยิ่งกว่านั้นในด้านความคิด ก็ครุ่นคิดแต่จะทำอย่างไรจะได้อันนั้น จะไปหาสิ่งเสพบำรุงบำเรอที่ไหน ความคิดก็หมดไปกับเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งความคิดทั้งเวลาและแรงงานที่จะเอามาใช้กับ

การทำหน้าที่การทำงานทำการสร้างสรรค์ก็หมดไป

นอกจากนั้น เมื่อเวลาไม่พอที่จะไปหาสิ่งเสพก็ต้องเบียดบังเวลาทำงานทำการ ต่อไปสิ่งที่จะเสพนั่นต้องได้มาด้วยเงินทองเป็นต้น เมื่อเงินทองไม่พอก็ต้องทุจริตเพื่อจะเอาไปใช้จ่ายหาสิ่งเสพ และเพราะความสุขอยู่กับสิ่งเสพใจก็ไม่อยู่กับงาน ก็เลยทำงานด้วยความทุกข์ความจำใจ การทำงานกลายเป็นความทุกข์ทรมาน ไม่มีความสุข เป็นอันว่าคนไม่สันโดษเสียหมดทุกด้าน สุขจากวัตถุก็ยังไม่ได้ ทำการงานก็ทุกข์ทรมาน เสร็จแล้วยังมีปัญหาเรื่องเบียดบังเวลาทำงาน และเรื่องทุจริตอีกด้วย

ในทางตรงข้าม พอมีความสันโดษ วัตถุเสพมีเท่าใดก็สุขได้ทันที

๑. ความสุขจากวัตถุก็มีแล้ว

๒. เวลา แรงงาน และความคิดก็สงวนไว้ได้มากมาย แล้วก็เอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับการงานที่ต้องการจะทำ การทำงานสร้างสรรค์ก็มีเวลา แรงงานและความคิดที่จะทำได้เต็มที่ ก็เลยมีการทำสิ่งที่ดีงาม และการสร้างสรรค์ได้มากมาย

๓. เมื่อไม่กระวนกระวายที่จะพล่านหาสิ่งเสพ ใจก็อยู่กับงานและรักงาน ก็มีความสุขในการทำงานอีก

เป็นอันว่า เมื่อสันโดษแล้วก็ได้หมด สุขจากวัตถุก็ได้ สุขจากการทำงานก็ได้แล้วยังทำงานได้ผลดีด้วย เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงสอนให้สันโดษ แต่ต้องมีตัวตาม ใครไปพูดถึงสันโดษเฉยๆใช้ไม่ได้ พระพุทธศาสนาไม่ใช่สอนแค่สันโดษ แต่สันโดษต้องมีตัวตาม คือสันโดษในวัตถุ สิ่งเสพ แล้วก็ให้ไม่สันโดษในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่เรียกว่ากุศลธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยความไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าเป็นยอดของคนไม่สันโดษ ถ้าพูดอย่างนี้ญาติโยมบางที่อาจจะสงสัยว่าทำไมพระว่าอย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า ที่เราตรัสรู้นี้ได้เห็นคุณของธรรม ๒ ประการ

คือ

๑. ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. ความเพียรไม่ระย่อ

หมายความว่า ลงได้เห็นว่าอะไรเป็นเหตุผลดีงามแล้วพระองค์ไม่มีหยุดเลย พระองค์ไม่สันโดษในกุศลธรรม และสอนให้ทุกคนไม่สันโดษในกุศลธรรม เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงสอนทั้งสันโดษและไม่สันโดษ สันโดษในสิ่งเสพแล้วก็ไม่สันโดษในกุศลธรรม

ในด้านสิ่งดีงามหรือการสร้างสรรค์แล้วท่านไม่ให้สันโดษ ถ้าสันโดษเมื่อไรท่านเรียกว่าประมาท แม้แต่เป็นอริยบุคคลแล้วมาเกิดความสันโดษ เช่นพอใจในคุณธรรมความดีที่ได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่านี่เธอประมาทแล้ว ในเรื่องสิ่งดีงามที่เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์แล้วจะหยุดไม่ได้ตราบเท่าที่ยังไม่ถึงจุดหมาย

เมื่อไม่สันโดษในกุศลธรรมคือในสิ่งสร้างสรรค์ที่ดีงาม ก็มารับกันกับสันโดษในสิ่งเสพ พอเราสันโดษในสิ่งเสพเราก็ไปไม่สันโดษในกุศลธรรม หรือในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามได้เต็มที่ หลักการมันหมุนกันอยู่แบบนี้ แต่เราไม่ค่อยจับหลักกัน คือหลักเรื่ององค์ธรรมหรือข้อปฏิบัติทุกข้ออยู่ในระบบไตรสิกขา ต้องส่งผลต่อกันในการเดินทางสู่จุดหมาย ไม่ใช่หยุดอยู่

เป็นอันว่า ตอบคำถามได้แล้วว่าสันโดษเพื่ออะไร สันโดษส่งผลต่อ สู่การเดินทางในการปฏิบัติต่อไปอย่างไร สันโดษเพื่อออมแรงออมเวลาและออมความคิดไว้ จะได้เอาแรงงาน เวลาและความคิดนั้นไปทุ่มเทอุทิศให้แก่การเพียรพยายามทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามยิ่งขึ้นไปได้เต็มที่

ที่ว่ามานี้เป็นการยกตัวอย่าง แต่เดี๋ยวจะไปกันใหญ่ ตกลงว่าตอนนี่สิ่งที่ต้องการก็คือจะ使人มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะแง่คิดที่ว่า จะแก้ปัญหาเรื่องความอ่อนแออย่างไร ซึ่งจะต้องพูดกันอีก

เร่งรัดพัฒนาด้วยระบบสร้างความเครียด กับระบบสติปัญญา

ก่อนจะผ่านไป ขอย้อนกลับมาพูดเรื่องสิ่งกล่อมอีกหน่อย ได้พูดแล้วว่าตามธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไป เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นหรือภัยคุกคาม จึงจะลุกขึ้นดิ้นรนชวนหาย แล้วก็ทำให้เจริญเข้มแข็งขึ้นมา แต่เมื่อพร้อมสุขสบายก็มีความโน้มเอียงที่จะเฉื่อยชาเกียจคร้านและนอนเสวยสุข แล้วก็อ่อนแอและเสื่อมลง เพราะธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ปุถุชนที่หมุนเวียนไปตามกิเลสอย่างนี้ ชีวิตและสังคมมนุษย์จึงวนเวียนอยู่ในวงจรแห่งความเจริญและความเสื่อมกันเรื่อยตลอดมา การพัฒนาคนที่จะถึงขั้นที่นับได้ว่าได้ผลจริงบรรลุความสำเร็จ จะต้องทำให้คนมีความดีงามความสามารถพอที่จะหลุดพ้นขึ้นอยู่เหนือวงจรนี้ได้

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการพัฒนาคนให้ถึงระดับนี้เป็นอย่างมาก และถือเอาคุณสมบัติขั้นนี้เป็นเกณฑ์วัดการพัฒนาของคนอย่างหนึ่ง คือ การที่มนุษย์สามารถสร้างสรรค์ความดีงามและความเจริญได้เรื่อยไป หมายความว่าสามารถทำการสร้างสรรค์หรือมีความกระตือรือร้นชวนหายเพียรพยายามทำการต่างๆ ได้โดยไม่ต้องรอให้ถูกทุกข์บีบคั้นหรือถูกภัยคุกคาม และเมื่อมีความสุขความพึงพร้อมประสบความสำเร็จแล้ว ก็ไม่ติดไม่หลงเพลินไม่มัวเมา ไม่เฉื่อยชาแล้วกลายเป็นเพียงผู้เสพเสวยผล แต่ยังคงมีความเข้มแข็งและเพียรพยายามเฝ้าทำการสร้างสรรค์ต่อไป สามารถทำการต่างๆ ด้วยความรู้เท่าทันเหตุปัจจัยทั้งหลายอย่างสม่ำเสมอ ท่านเรียกภาวะนี้ว่าความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท ในที่นี้ หมายถึงความไม่ประมาทแท้ด้วยสติปัญญา คือมีสติตามทันสถานการณ์ คอยนึกคอยระลึก คอยสำรวจ คอยจับเอาทุกสิ่งทุกอย่างทุกเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นไป อันจะส่งผลกระทบต่อชีวิตต่อสังคมเป็นต้น เอามาส่งให้ปัญญาพิจารณาตรวจตราวิเคราะห์วิจัยสืบสาว

ค้นคว้า ว่าอันใดจะทำให้เกิดความเสื่อม อันใดจะช่วยให้เกิดความเจริญ แล้วหาวิธีที่จะป้องกันกำจัดแก้ไขเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม และสร้างสรรค์ส่งเสริมเร่งทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความเจริญอกงาม โดยไม่ผัดเพี้ยน ไม่ละเลยไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา พระพุทธศาสนารับรองว่า ถ้ามนุษย์ไม่ประมาทอย่างแท้จริงด้วยสติปัญญาอย่างนี้ สังคมจะมีแต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีเสื่อม

สังคมตะวันตกมีภูมิหลังแห่งการถูกทุกข์บีบคั้นและถูกภัยคุกคาม จึงดิ้นรนต่อสู้เข้มแข็ง มีความเพียรพยายามทำการต่างๆ สามารถพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเจริญอย่างที่เป็นอยู่ขึ้นนี้ได้ (จุดเริ่มของอุตสาหกรรมฝรั่งก็ยอมรับว่า คือ scarcity) และโดยสอดคล้องกับภูมิหลังนี้ ชาวตะวันตกก็มีวัฒนธรรมแห่งระบบแข่งขัน ซึ่งเป็นระบบทุกข์ภัยประติษฐ์ที่บีบคนให้เครียด และต้องเร่งรัดตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าไม่ดิ้น ก็อยู่ไม่รอดถ้าไม่เหนือเขาก็ต้องหมดสภาพไป ความเครียด (stress หรือ tension) หรือภาวะบีบเร่ง จึงเป็นปัจจัยสำคัญอยู่เบื้องหลังการสร้างสรรค์ความเจริญของสังคมตะวันตก แต่เมื่อเวลาผ่านไปถึงบัดนี้ก็ปรากฏผลร้ายสะสมรุนแรงขึ้นๆว่า ความเครียดและภาวะบีบเร่งนี้ ได้กลายเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมสลายหรือความวิบัติทั้งของชีวิตและสังคม เสื่อมโทรมทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต

ลักษณะการสร้างความเจริญของชาวตะวันตกนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นความไม่ประมาทอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ความไม่ประมาทที่แท้ เป็นเพียงความไม่ประมาทเทียม เพราะไม่เกิดจากคุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นในตัวคนจากสติปัญญาแท้จริง แต่เกิดจากแรงบีบคั้นของปัจจัยภายนอก ที่ทำให้เกิดความเครียด ซึ่งเป็นภาวะบีบเร่งทางจิต เช่น ความกลัวแพ้ ความกลัวว่าตัวจะอยู่ไม่รอด กลัวเขาจะขึ้นหน้าเหนือตัว เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดความทุกข์มาก

และจะเห็นได้ว่าพอมายังปัจจุบัน เมื่อสังคมเกิดความพรั่งพร้อมทางวัตถุมากขึ้น มีเทคโนโลยีสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งที่ระบบแข่งขันก็ยังคงครอบงำสังคมอยู่ คนก็เริ่มอ่อนแอเฉื่อยชาลง ดังที่มีวรรณกรรมใหม่ๆ ออกมามากมายโอดครวญว่าคนรุ่นใหม่ในสังคมอเมริกันสำราญ หยิบโย่ง ใจเสาะประมาท ไม่สู้งาน ขาด work ethic และเกิดความขัดแย้งในจิตใจของคนรุ่นใหม่ นั่นเองที่ตนชอบสะดวกสบาย เห็นแก่ความง่ายมากขึ้น แต่ระบบสังคมซับซ้อนต้องการความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เลยยิ่งทำให้คนมีความทุกข์มากขึ้น พร้อมกับที่สังคมก็ยิ่งเสื่อมโทรมลงไป

ส่วนในสังคมไทย เมื่อสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์แล้วยังแถมมีเทคโนโลยีประมาทบริโภคมาเสริมความสุขสบาย ถ้าเห็นแก่ความสุขสบายชอบง่าย ไม่สู้ปัญหา ไม่ทนต่อความยากลำบาก ชอบผัดเพี้ยน และหมกมุ่นเพลิดเพลิน ก็ตกอยู่ในความประมาทอย่างทีกล่ามาแล้ว

พระพุทธศาสนาสอนความไม่ประมาทที่แท้ด้วยสติปัญญา ซึ่งเกิดจากการพัฒนาคน นอกจากใช้สติสำรวจและใช้ปัญญาวิเคราะห์วิจัยเพื่อทำให้ตรงกับเหตุปัจจัยแล้ว พระพุทธศาสนาก็ใช้ภาวะบีบเร่งด้วย แต่ไม่ใช่เป็นภาวะบีบเร่งทางจิต ท่านให้ใช้ภาวะบีบเร่งทางปัญญา คือการมองเห็นและรู้เข้าใจความจริงแห่งความเปลี่ยนแปลง ความเป็นอนิจจัง ภาวะเกิดดับ และความไม่คงอยู่ยั่งยืนของชีวิตและสิ่งทั้งหลาย โยงมาสู่การใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ภาวะบีบเร่งทางปัญญานี้ไม่ทำให้เกิดความเครียดกังวล ความขุ่นมัวเศร้าหมองใจหรือความเป็นทุกข์ แต่เป็นความปลอดโปร่งใจสว่างด้วยปัญญา คำสอนเช่นนี้มีมาก เช่น “คนเรานี้มีอายุอยู่ได้ไม่นาน จะต้องไปภพหน้า ควรทำความดี ควรดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ คนที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายเป็นไม่มี คนที่มีชีวิตยืนยาวก็อยู่ได้แค่ ๑๐๐ ปี จะเกินไปบ้างก็เพียงเล็กน้อย . . . ฟังดำเนินชีวิตดังมีไฟไหม้อยู่บนศีรษะ” (๑๘/๔๔๐-๒)

สุขของคนมีการศึกษา กับสุขของคนด้อยพัฒนา

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคน ซึ่งควรพูดไว้ด้วย ก็คือเรื่อง **ความสุข** ความสุขเป็นเรื่องใหญ่มาก ในการศึกษาคือการพัฒนาคนที่ถูกต้อง การศึกษาที่แท้เริ่มเมื่อไรคนก็เริ่มมีมิติใหม่ของความสุขและมีความสุขเพิ่มขึ้นในทันที การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนมีความสุข ซึ่งเป็นความสุขชนิดใหม่และเป็นความสุขที่เป็นอิสระแก่ตนเองยิ่งขึ้น

มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาคือยังไม่มีการศึกษา นั่นก็เหมือนตาหูกมุกลิ้นกาย และใจเกิดขึ้นมากับตัว และเขาก็ใช้ตาหูกมุกลิ้นกายใจนั้นในการสื่อสารกับโลกภายนอก แต่โดยส่วนใหญ่เขาจะใช้ตาหูกมุกลิ้นกายนั้นในการเสพหาความสุข เพราะฉะนั้นแหล่งความสุขของมนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษาจึงมาจากการเสพด้วยตาหูกมุกลิ้นกาย แต่พอมนุษย์เริ่มมีการศึกษา ตาหูกมุกลิ้นกายที่เขาใช้ในการเสพหาความสุขชุดเดียวกันนี้แหละ เขาก็เอาไปใช้เป็นจุดเริ่มของการศึกษา การศึกษาเริ่มที่ไหน ก็เริ่มที่ตาหูกมุกลิ้นกายใจของเราเอง

ตาหูกมุกลิ้นกายใจของเราทำหน้าที่ก็อย่าง ตอบว่าทำหน้าที่ ๒ อย่าง

๑. ทำหน้าที่รับรู้ ดู เห็น ฟัง ว่าอะไรเป็นอะไร ว่าเป็นสีเขียว ดำ แดง เหลือง รูปร่างยาวกลมแบนเหลี่ยม เสียงไพเราะ เสียงไม่ไพเราะ เสียงนก เสียงกา เป็นต้น นี่ด้านหนึ่ง

๒. อีกด้านหนึ่ง ตาหูกมุกลิ้นกายนั้นทำหน้าที่รู้สึก ซึ่งเป็นด้านที่ไม่ค่อยนึกกัน

ที่จริงด้านรู้สึกนี้แหละมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนมากกว่าด้านรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ด้านรู้กับด้านรู้สึกมาพร้อมกันที่ตาหูกมุกลิ้นกายของเรา แต่

มนุษย์ทั่วไปจะตกอยู่ได้อ่านางของด้านรู้สึก ตาหูกหูฟังพอรู้สึกสบายก็ชอบใจ ไม่สบายก็ไม่ชอบใจ พอชอบใจก็คิดจะเอาจะได้จะอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ มีพฤติกรรมสนองตามความรู้สึกนั้น เมื่อชอบใจจะเอา ก็ทำก็พูดเพื่อให้ได้มา ถ้าไม่สบายก็ไม่ชอบใจ แล้วก็หาทางเลี่ยงหลบหนีกำจัด เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ก็จะเกิดวงจรแห่งปฏิกิริยาต่อความรู้สึกทางตาหูกมุกลิ้นกาย คือ เมื่อได้เจอสิ่งที่ชอบใจก็เป็นสุข เมื่อเจอสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ สำหรับมนุษย์ที่ใช้ตาหูกมุกลิ้นกายในการเสพนี้ ความสุขความทุกข์ของเขาจะวนเวียนอยู่กับความชอบใจไม่ชอบใจ คือ ชอบใจก็สุข ไม่ชอบใจก็ทุกข์

ทีนี้ พอมนุษย์เริ่มใช้ตาหูกมุกเป็นต้นในการเรียนรู้ นั่นคือเริ่มการศึกษา มนุษย์จะดูรู้เห็นว่าอะไรเป็นอะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร ฯลฯ พอเริ่มเรียนรู้ คือไม่ใช่รู้เฉยๆ แต่เรียนรู้คือเอาประโยชน์จากสิ่งที่รู้ เพื่อเอามาใช้ในการดำเนินชีวิตที่จะทำอะไรอย่างไร เป็นต้น เมื่อเราเรียนรู้จากสิ่งเหล่านั้น เราเอาประโยชน์มาได้ เราได้ความรู้ได้ประโยชน์ การได้ความรู้นั้นสนองความต้องการของเรา ก็ทำให้เราเป็นสุข

ตอนแรกเรามีความต้องการเสพ เมื่อเราสนองความต้องการเสพเราก็สุขจากเสพ แต่เมื่อเราต้องการรู้ เราสนองความต้องการในการรู้ เราก็สุขจากการสนองความต้องการรู้นั้น เราก็สุขจากการเรียนรู้ ต่อมาเราพัฒนาความต้องการนี้เป็นความอยากรู้มากขึ้นๆ จนกลายเป็นความใฝ่รู้ คราวนี้พอได้สนองความต้องการในการใฝ่รู้ก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้นจากความใฝ่รู้นั้น

ความสุขจากการเรียนรู้นี้เป็นอิสระจากความชอบใจและไม่ชอบใจ เพราะการเรียนรู้มัน เรียนรู้ได้ทั้งสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ การเรียนรู้มันไม่ขึ้นต่อความชอบใจและไม่ชอบใจ สิ่งที่ชอบใจก็ได้เรียนรู้ สิ่งที่ไม่ชอบใจก็ได้เรียนรู้ เขาจึงเริ่มเป็นอิสระ เริ่มสามารถมีความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพ และไม่ขึ้นต่อความชอบใจและไม่ชอบใจ เขามีแหล่งแห่งความสุขเพิ่มขึ้น

อีกอย่างหนึ่ง

สำหรับคนพวกที่อาศัยความสุขจากสิ่งเสพ สุขทุกข์ของเขาเกี่ยวเนื่องอยู่กับสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือถ้าเจอสิ่งที่ชอบใจก็สุข เจอสิ่งไม่ชอบใจก็ทุกข์ แต่พอสุขจากการเรียนรู้ ทั้งสิ่งที่ชอบใจและสิ่งที่ไม่ชอบใจก็ทำให้เขาสุขได้ทั้งนั้น เพราะเขาได้เรียนรู้ บางทีสิ่งไม่ชอบใจเขาเรียนรู้ได้มากกว่าสิ่งที่ชอบใจเสียอีก ตอนนี้อย่างดีใหญ่เพราะมีความสุขชนิดใหม่ นี่คือสิ่งที่ได้มาพร้อมกับการเริ่มต้นของการศึกษา การศึกษาเริ่มเมื่อไรคนก็เริ่มมีมิติใหม่แห่งความสุข เริ่มมีความสุขใหม่มาถ่วงดุล ความสุขจากชอบใจไม่ชอบใจเริ่มมีอำนาจต่อชีวิตของเขาน้อยลง หมายความว่า นอกจากความสุขจากเสพแล้วเขายังมีความสุขจากการเรียนรู้เพิ่มเข้ามาอีก พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า พอเริ่มพัฒนา คนก็มีความสุขจากการศึกษา เพิ่มขึ้นมานอกเหนือจากความสุขจากการเสพ

ต่อไปการศึกษานำความสุขอะไรมาให้ อีก ตอบว่า ต่อจากความสุขจากการเรียนรู้ การศึกษาก็นำมาซึ่งความสุขจากการกระทำ หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ต่อจากสุขจากการศึกษา ก็มีความสุขจากการสร้างสรรค์ อันนี้สำคัญมาก ไม่ใช่เฉพาะสุขจากการเรียนรู้แต่มีสุขจากการทำด้วย

คนพวกที่สุขจากเสพก็คือสุขจากการที่ไม่ต้องทำอะไร อันนี้เป็นตัวก่อปัญหาร้ายที่สุด คนที่หาความสุขจากการเสพ ก็คือคนที่ต้องการได้รับการปรนเปรอบำรุงบำเรอ จะได้สบาย ไม่ต้องทำอะไร สำหรับคนประเภทนักเสพนี้ การกระทำคือความทุกข์ ส่วนมนุษย์ที่มีการศึกษาจะมีความสุขจากการกระทำ

ขอให้พิจารณาว่าคนเราเรียนรู้เพื่ออะไร ก็เพื่อจะทำอะไรบางอย่างให้สำเร็จ เพราะการเรียนรู้ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งช่วยให้ทำอะไรได้ เมื่อคนต้องการผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การที่เขาจะทำได้ สิ่งนั้นได้ เขาจะต้องรู้ การที่

จะรู้สัมพันธ์กับการที่จะทำ ทำเพื่ออะไร ก็เพื่อสนองความต้องการให้สิ่งนั้นเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งในภาวะที่ดีที่พึงปรารถนา เรียกว่า ความอยาก ให้มันดี ซึ่งเมื่อพัฒนาขึ้นไปก็เรียกว่าเป็นความใฝ่ดี เจออะไรทำอะไรก็อยากให้มันดีไปหมด เมื่ออยากให้มันดี ก็อยากทำให้มันดี เมื่ออยากทำให้มันดี ก็ลงมือทำด้วยความต้องการซึ่งทำให้มีความสุขในการกระทำ

ว่าตามธรรมชาติ การเรียนรู้กับความอยากทำให้มันดีหรือความใฝ่สร้างสรรค์นี้ มีความสัมพันธ์เป็นปัจจัยสืบต่อกัน กล่าวคือเมื่อเรียนรู้ ก็เกิดความรู้หรือได้ความรู้ เมื่อความรู้เกิดขึ้น ก็ทำให้แยกได้โดยมองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่อยู่ในภาวะที่ดีที่สมบูรณ์ ที่ควรจะเป็น กับอีกสิ่งหนึ่งในประเภทเดียวกันที่อยู่ในภาวะที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์ที่ไม่ควรจะเป็น เช่น เห็นต้นไม้มันโตเต็มที่แล้ว เห็นกับต้นไม้มันมีใบดกเขียวขจี พอเกิดความรู้แยกต่างอย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความอยากให้สิ่งที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์ ซึ่งอยู่ในภาวะที่ไม่ควรจะเป็นนั้น เปลี่ยนไปสู่ภาวะที่ควรจะเป็นที่ดีที่สมบูรณ์ เรียกว่าเกิดความอยากให้มันดี เมื่อความอยากให้มันดีเกิดขึ้นแล้ว ก็จะตามมาด้วยความอยากทำให้มันดี ที่เรียกว่าความใฝ่สร้างสรรค์ ซึ่งทำให้คนเข้าไปรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ยเป็นต้น เพื่อทำให้ต้นไม้มันที่เหี่ยวเฉา กลายเป็นต้นไม้มันงอกงามใบเขียวสะพรั่งขึ้นมา

อีกประการหนึ่ง ทุนในเรื่องความใฝ่ดีนี้คนเรามีกันอยู่แล้วทุกคน เช่น เมื่อนึกถึงอวัยวะร่างกายของเราอย่างมือพร้อมทั้งนิ้วหัวแม่มือนี้ เราก็อยากให้มันดีให้มันสมบูรณ์ หน้าตาของเราเราก็อยากให้มันงดงามหมดจดสมบูรณ์ ทีนี้ถ้าเราแผ่ขยายความปรารถนาดีหรือความอยากให้มันดีนี้ออกไป พอเราไปสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับอะไรเราก็อยากให้มันดีไปหมด เรามานั่งที่นี้เราก็อยากให้สถานที่เรียบร้อยสวยงาม อยากให้มันสะอาด ไม่ว่าจะไปเจออะไรก็อยากให้มันดี ไปเจอคนก็อยากให้เขาหน้าตาอึมเฝ้าผ่องใส แข็งแรง

สมบูรณ์ (ความอยากให้มันดีนี้ถ้ามีคนเรียกว่าเมตตา นี่ตัวเดียวกัน)

เมื่ออยากให้มันดีก็เลยอยากทำให้มันดี เมื่ออยากทำให้มันดีแล้ว พอลงมือทำตามนั้น เราก็ได้สนองความต้องการที่จะทำให้มันดี เราก็เลยสุขจากการทำให้มันดี ความอยากทำให้มันดีนี้เรียกว่าใฝ่สร้างสรรค์ เมื่อทำตามนั้น ก็เกิดความสุขจากการสนองความใฝ่สร้างสรรค์ แล้วความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ก็มาประสานกันและหนุนกันยิ่งขึ้น พร้อมกับที่ทำให้ยังมีความสุขมากขึ้น

ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์นี้ทางพระเรียกว่าฉันทะ สองตัวนี้เป็นคู่ตรงข้ามกับความต้องการเสพที่เรียกว่าตณหา ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาไม่ต้องพัฒนา แต่ความต้องการเสพนี้นั้นเพราะไปเจอทุกข์จากการต้องทำแล้วก็ติดอยู่แค่นั้น ทุกข์สุขก็วนเวียนอยู่กับความชอบใจไม่ชอบใจ ที่นี้พอเราสร้างฉันทะขึ้นมาก็มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ทำให้ต้องสนองความใฝ่รู้และความใฝ่สร้างสรรค์ ก็เดินหน้าไปได้ ความสุขก็เพิ่มขึ้น ทั้งสุขจากการเรียนรู้หรือสุขจากการศึกษา และสุขในการกระทำหรือในการสร้างสรรค์ ชีวิตและสังคมก็ก้าวไปสู่ความเจริญงอกงาม

อนึ่ง มนุษย์มองวัตถุเป็นสองแบบ พวกหนึ่งมองวัตถุเสพเป็นจุดหมายโดยเห็นว่าความสุขหรือชีวิตที่ดีอยู่กับการมีสิ่งเสพ เราต้องมีมันให้พร้อมแล้วเราจะสบาย จะได้ไม่ต้องทำอะไรอย่างที่ว่าเมื่อก็ แต่เมื่อเรามีความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการสนองความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เราจะมองวัตถุเสพทั้งหลายเป็นปัจจัย

ทำไมพระพุทธศาสนาเรียกวัตถุเสพบริโภคว่าเป็นปัจจัย ปัจจัยคือเครื่องเกื้อหนุน ที่จะช่วยให้เราทำสิ่งดีงามที่เราต้องการ เราพยายามจะทำสิ่งที่ต้องการที่ดีงามยิ่งขึ้นไป เราจะพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นไปอีก วัตถุเสพและเทคโนโลยีทั้งหลายก็มาเป็นปัจจัยเครื่องเกื้อหนุนให้เราทำได้ตาม

ประสงค์ ยิ่งมีมันมาเราก็ยิ่งทำได้สะดวก เราก็ยิ่งทำใหญ่ เพราะเรามีความสุขจากการทำ แต่มนุษย์พวกที่หาสุขจากเสพหรือพวกนักเสพจะจบแค่นั้น เพราะจุดหมายของเขายู่ที่วัตถุเสพ เมื่อมีพร้อมแล้วก็ไม่ต้องทำอะไร มันตันแค่นั้น เวลานี้อารยธรรมมาถึงจุดนี้แล้ว

สังคมบริโภคก็คือสังคมที่มุ่งหมายความสุขจากการเสพ เมื่ออารยธรรมเจริญมาถึงจุดนี้วัตถุเสพก็จะกลายเป็นจุดหมายของชีวิต แล้วอารยธรรมก็จะตันที่นี้ เพราะฉะนั้นจะต้องรีบแก้ไขให้มนุษย์มีความสุขจากการสร้างสรรค์

ในเวลาทั้งหมดแล้วนี้ขอฝากนิดหนึ่งว่า ความสุขนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องพูดกันมาก มีความสำคัญต่อสิ่งที่เราเรียกในปัจจุบันว่าจริยธรรมเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาถือว่าสุขเป็นบรรทัดฐานของสมาธิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหรือข้อธรรมสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิตใจ เมื่อคนมาสัมพันธ์กับเทคโนโลยีจะต้องพัฒนาเขาให้มีความที่หนึ่งคือให้มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์ ไม่ใช่มองเป็นเครื่องบำรุงบำเรอ เทคโนโลยีนั้นมันทั้งความหมายเชิงบำรุงบำเรอเป็นเครื่องเสริมเพิ่มความสุขจากการเสพ และอีกด้านหนึ่งมันเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์ที่สนองความต้องการให้เกิดความสุขจากการทำได้สำเร็จ มนุษย์ในบางสังคมมีความโน้มเอียงในการหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี ก็จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ แต่มนุษย์ในบางสังคมอาจจะมีความโน้มเอียงในทางหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี

สองอย่างนี้ให้ดูได้ที่เด็ก ถ้าเด็กคนไหนหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี จะเป็นที่น่าหนักใจ พ่อแม่จะเดือดร้อน ชีวิตของเขาจะไปได้ได้ยาก แต่ถ้าเด็กคนไหนหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี พ่อแม่จะเริ่มสบายใจได้ และเขาจะช่วยสร้างสรรค์สังคมของเราให้เข้มแข็ง

เวลานี้ต้องรีบแก้ไข เด็กของเรากำลังโน้มไปในทางหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ สังคมนี้เรียกร่องเทคโนโลยีประเภทเสพบำเรอ ไม่เรียกร่องเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและสร้างสรรค์ เน้นเทคโนโลยีเพื่อการเสพบำเรอ ไม่มุ่งหาเทคโนโลยีเพื่อการผลิต เราต้องเรียกร่องเทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการสร้างสรรค์ให้มาก

แม้แต่เทคโนโลยีขึ้นเดียวกันบางทีก็ใช้ได้ทั้งสองแง่แล้วแต่ว่าเน้นเช่นรถยนต์ที่ใช้เพื่อการเสพบำเรอ กับใช้เพื่อการสร้างสรรค์ เราจะต้องเน้นในแง่การใช้เพื่อสร้างสรรค์ นี่คือการสัมพันธ์กับเทคโนโลยี ซึ่งอย่างน้อยจะต้องมองมันเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์

ขอเน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับความสุข ว่าเรื่องนี้เป็นแกนกลางของการศึกษาทีเดียว คือเมื่อมีการศึกษาคนจะเริ่มเข้าสู่มิติใหม่แห่งความสุข ซึ่งเป็นความสุขที่เป็นอิสระอยู่กับตน ไม่ต้องขึ้นกับสิ่งเสพ มนุษย์ที่หาความสุขจากสิ่งเสพจะต้องไปขึ้นต่อวัตถุเสพนั้น ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง สูญเสียอิสรภาพ ความสุขในชีวิตของตนไม่เป็นไท เพราะต้องไปขึ้นต่อมัน แต่พอเรามีความสุขจากการเรียนรู้และจากการสร้างสรรค์ ความสุขก็มาอยู่ที่ตัวเอง การศึกษาจะต้องช่วยให้เกิดภาวะนี้ ถ้าการศึกษาไม่ช่วยให้เกิดความสุขประเภนี้ก็แสดงว่าการศึกษาไม่ถูกต้อง

ถ้าการศึกษาไปสนองเป้าหมายในการหาความสุขจากสิ่งเสพ การศึกษาก็จะมีลักษณะเป็นการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอสุข การศึกษาในสังคมกำลังมีสภาพอย่างนี้ และความหมายของการศึกษาก็เพี้ยนไปกลายเป็นว่าการศึกษาคือการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข แต่ถ้าเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง จะทำให้มีการพัฒนาด้านในไปด้วยเป็นคู่กันอย่างสมดุล คือพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขด้วย เช่น พัฒนาความสุขจากการเรียนรู้ หรือความสุขจากการศึกษา และความ

สุขจากการสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดขึ้นภายในตนเอง เป็นความเจริญงอกงามของชีวิต และทำให้มนุษย์เป็นอิสระมากยิ่งขึ้น ความสุขแบบนี้นอกจากเป็นผลดีแก่ชีวิตของตนเองแล้วก็เกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วย ทำให้ไม่ต้องมีการแย่งชิง เบียดเบียนกันแต่เป็นการเกื้อหนุนสังคมและทำลายธรรมชาติแวดล้อมน้อย

ความสุขที่จะได้จากการพัฒนาคนอย่างถูกต้องหรือการศึกษาที่แท้จริงมีอีกหลายอย่าง เพราะคนยิ่งพัฒนาขึ้นไป ความสุขก็ยิ่งพัฒนาขึ้นด้วย ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพคือความสุขนั้นทั้งมากขึ้นและประณีตขึ้นด้วย แต่ในที่นี้ได้แค่พูดไว้เป็นตัวอย่าง เพราะเวลาจำกัด

ก่อนจบขอเน้นว่า การศึกษาจะต้องระวังไม่ให้กลายเป็นการผลิตนักหาความสุข แต่การศึกษาจะต้องผลิตผู้มีความสุขหรือผลิตนักสร้างสรรค์ความสุข และในที่สุดจะต้องผลิตนักให้ความสุข เวลานี้เรากำลังผลิตนักหาความสุขมากกว่านักให้ความสุข ถ้าการศึกษาดำเนินไปด้วยดีอย่างถูกต้องและประสบความสำเร็จจริง จะต้องเป็นการศึกษาที่ผลิตนักให้ความสุข

บัดนี้หมดเวลาไปแล้ว ยังมีเรื่องที่ควรพูดเกี่ยวกับสารสนเทศอีกมาก เช่นว่าเราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะถูกต้อง แต่ขอพูดไว้หนึ่งในเรื่องเวลาที่จำกัดที่สุด

สารสนเทศเป็นสิ่งแวดล้อมสำคัญสำหรับยุคสมัยปัจจุบัน หลักการในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะกับสารสนเทศนี้มี ๒ อย่าง โดยสัมพันธ์กับ หนึ่ง ปัจจัยภายใน สอง ปัจจัยภายนอก ผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคมโดยเฉพาะนักการศึกษาที่สัมพันธ์กับเด็กจะต้องทำสองอย่างพร้อมกัน คือ ทำหน้าที่จัดสรรปัจจัยภายนอกด้วย และช่วยพัฒนาปัจจัยภายในให้แก่เด็กด้วย

ด้านปัจจัยภายนอกทำอะไร ก็คือจัดสรรสภาพแวดล้อมเช่นสารสนเทศที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก หมายความว่าสังคมทั้งหมด รวมทั้งสื่อมวลชน

หรือใครก็ตามที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ จะต้องจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็กในด้านที่หนึ่ง

ที่ที่สอง พร้อมกันนั้นก็ต้องเสริมปัจจัยภายในตัวเด็กด้วย เราจะไปหวังไม่ได้ว่าเด็กออกไปสู่สังคมและชีวิตในโลกกว้างแล้วจะไปพบแต่สิ่งที่ดี เด็กจะต้องไปอยู่ท่ามกลางความเป็นจริงซึ่งมีทั้งดีทั้งร้าย เราจึงต้องช่วยเด็กให้พัฒนาปัจจัยภายใน เพื่อให้เขาเจริญเติบโตอย่างแท้จริง และช่วยตัวเองได้ การพัฒนาปัจจัยภายในก็คือการพัฒนาความสามารถที่เด็กจะเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์ทุกอย่างแม้แต่สิ่งที่เลวที่สุด สารสนเทศหรือข่าวสารข้อมูลอะไรแม้แต่ที่เลวร้ายที่สุด ตั้งแต่คำด่า เด็กต้องหัดคิดพิจารณาหาเอาประโยชน์ได้ ไม่ใช่ไปมัวแต่รับรู้แบบชอบใจไม่ชอบใจ ทางพระท่านให้ระวังนัก คือ พอใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจรับรู้อะไรมันก็ไปตกที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจทันที ซึ่งผิด การศึกษาไม่เกิด แต่ต้องรับรู้แบบโยนิโสมนสิการ คือ

๑. รับรู้แบบมองหาคำความจริง ให้เห็นความจริง

๒. มองให้เห็นประโยชน์ เอาประโยชน์ให้ได้

การสัมพันธ์เชิงรับรู้ต่อสิ่งต่างๆมีหลักสองอย่างนี้ คือ หนึ่ง ให้ถึงความจริง สอง ให้เห็นประโยชน์และเอาประโยชน์จากมันให้ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องพัฒนาให้เด็กมีความสามารถถึงขั้นที่ว่าเอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่เลวที่สุด ถ้าทำได้อย่างนี้แล้ว เด็กจะออกไปเจอข่าวสารข้อมูลหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไรเราก็ไม่กลัว

บัดนี้เลยเวลาไปแล้ว ขอถือว่าวันนี้ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคน โดยหลักการใหญ่ที่สัมพันธ์กับยุคสมัย เพื่อให้สังคมไทยของเราอยู่รอดปลอดภัยด้วยดีและมีความเจริญก้าวหน้าด้วยการพัฒนาคน ขออนุโมทนาทุกท่านในที่ประชุม และขอความสุขสวัสดิ์จึงมีแก่ทุกท่าน